Марк Твен

ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА

Розділ перший

Том грається, воює, ховається

— Томе!

Ніякої відповіді.

— Томе!

Ніякої відповіді.

— І де дівся цей хлопець, хотіла б я знати... Томе!

Старенька зсунула окуляри на кінчик носа і оглянула кімнату поверх окулярів; потім вона підняла окуляри на лоба і глянула з-під них. Вона майже ніколи не дивилася крізь окуляри, шукаючи таку дрібницю, як хлопця. Адже ці окуляри були її парадним убранням, гордістю її серця і надівались вони для краси, а не для звичайних потреб; вона могла дивитися з таким самим успіхом і крізь пічні заслінки. На хвилинку вона розгубилась, а потім сказала не дуже сердито, але досить голосно, щоб меблі могли її почути:

— Ну, присягаюся, якщо я спіймаю тебе, я...

Вона не закінчила, бо саме в цей час нахилилась і почала штурхати щіткою під ліжком, переводячи подих після кожного руху. Але з-під ліжка вона не витягла нічого, крім кішки.

— От препоганий хлопчисько! Ніколи ще не бачила такого!

Старенька підійшла до відчинених дверей і, ставши на порозі, пильно вдивлялася в свій город — помідори, які заросли бур’янами. Тома там не було. Тоді вона підвищила голос так, щоб його було чути якнайдалі, і гукнула:

— Ге-ей, Томе!

Легенький шелест почувся ззаду. Вона обернулась і тієї ж миті схопила за підтяжки хлопчика, що збирався втекти.

— Ну, от! Мені слід було б зазирнути до цієї комори! Що ти там робив?

— Нічого.

— Нічого? Подивись на свої руки, подивись на свій рот. Що це таке?

— Не знаю, тітко!

— Ну, то я знаю! Це — варення, ось що це таке! Сорок раз казала тобі: якщо ти не залишиш не варення в спокої, я з тебе шкуру здеру. Дай-но мені різку.

Різка свиснула в повітрі. Біда була неминуча.

— Ой, тітко! Що у вас за спиною?

Старенька злякано обернулась і схопилася за спідницю. А хлопець миттю переліз через високий паркан і зник.

Тітка Поллі на хвилину остовпіла, а потім тихо засміялася:

— Оце то хлопець! Невже я ніколи нічого не навчусь? Хіба ж він мало мене дурив? Час би вже порозумнішати! Але, мабуть, старий дурень найдурніший за всіх. Недарма кажуть, що стару собаку не навчиш нових штук. Але, боже ж мій, він завжди придумає щось нове, і ніколи не вгадаєш, що він утне. Він начебто знає, скільки можна мучити мене безкарно, а коли я розсерджуся, зараз же втече або розсмішить мене. І гнів мій проходить, і я не можу його бити. Я не виконую свого обов'язку щодо цього хлопця, нічого гріха таїти. Сказано ж в біблії: заощадиш різку — зіпсуєш дитину. Я страждатиму за гріхи нас обох, це я знаю напевне. Він пустун. Але, боже мій, він же, бідолашний, син моєї покійної сестри, і не можу я його відшмагати. Щоразу, як я відпускаю його, совість мучить мене; і щоразу, як я б'ю його, жаль крає моє старе серце. Ну що ж, правду сказано в святому письмі: у людини дні короткі і повні скорбот. І це таки так. У школу він сьогодні не повернеться і байдикуватиме до самого вечора. Але завтра мені доведеться покарати його — посадити за важку роботу. Жорстоко змушувати його працювати тоді, коли у всіх хлопців свято, але нічого не вдієш: роботу він ненавидить над усе в світі, а мені треба ж коли-небудь виконати свій обов'язок, бо інакше я погублю дитину.

Том таки справді цілий день байдикував і дуже весело провів час. Він прийшов додому саме вчасно, щоб перед вечерею допомогти негреняті Джімові напиляти дров на завтра, наколоти трісок на розпал або — точніше — розповісти про свої пригоди, поки той виконував три чверті всієї роботи. Молодший брат Тома, Сід (не рідний брат, а зведений), уже зовсім упорався (він мусив збирати гілки). Сід був смирний хлопець. Він ніколи не пустував і не завдавав прикростей дорослим.

За вечерею Том нишком тягав цукор, коли обставини це дозволяли. Тітка Поллі задавала йому глибокодумні і лукаві питання, сподіваючись, що Том проговориться. Подібно до багатьох простеньких душ, вона вважала себе великим дипломатом, здатним до найтонших і наймудріших вивертів. У своїх наївних запитаннях вона вбачала дива хитрощів і лукавства.

— Томе,— сказала вона,— у школі сьогодні, либонь, було жарко?

— Ага!

— Дуже жарко, правда ж?

— Ага!

— А тобі не хотілось купатися, Томе?

Том відчув щось недобре. Тінь підозри вкралася йому в душу. Він пильно глянув у лице тітки Поллі, але не зміг ні про що догадатись. І відповів:

— Та ні, тобто не дуже.

Старенька помацала рукою Томову сорочку і сказала:

— Навіть не спітнів.

І вона з гордістю подумала: як уміло переконалася вона, що сорочка у Тома суха, а ніхто навіть і не догадався, що в неї на думці було. Але тепер Том зрозумів, куди вітер віє. Тому він поспішив запобігти дальшим запитанням:

— Ми підставляли голову під кран. У мене ще й досі волосся мокре. Бачите?

Тітка Поллі з сумом подумала, що вона забула про таку просту річ і знову прогавила важливий доказ вини. Раптом їй знову спало па думку:

— Томе, адже для того, щоб підставити голову під кран, тобі не довелось відривати комірця од сорочки в тому місці, де я його зашила? Ану, розстебни куртку!

Том зовсім перестав хвилюватися. Він розстебнув куртку. Комірець сорочки був дбайливо пришитий.

— Ну й добре. От молодець! А я була певна, що ти байдикував і бігав купатись. Гаразд, я не серджусь на тебе: ти хоч і великий крутій, але іноді буваєш кращим, ніж можна подумати.

Вона й журилася, що її хитрощі не досягли мети, і водночас раділа, що Том, нарешті, стає слухняним хлопцем.

Але тут Сід зауважив:

— А мені здавалося, ніби комірець ви пришили білою ниткою. А тепер я бачу, що це чорна.

— Справді, я пришила білою!.. Томе!..

Але Том не чекав далі. Вже за дверима він гукнув:

— Сіде, я тебе за це відлупцюю!

У безпечному місці Том оглянув дві великі голки, встромлені за вилоги куртки. На одній голці була намотана біла нитка, а на другій — чорна.

— Вона ніколи б не помітила цього, коли б не Сід, чорти б його забрали! Та й вона хороша: шиє то чорною, то білою. Краще вона б вибрала якийсь один колір, а то ніколи не вгадаєш… А Сіда я все-таки поб’ю,— щоб я пропав, коли не поб’ю!

Том не був зразковим хлопчиком, яким би могло пишатися все місто. Проте він добре знав, хто був зразковим хлопчиком, і ненавидів його.

А втім, за дві хвилини, і навіть раніше, він забув усі свої турботи. Не тому, що вони були для нього не такі тяжкі й гіркі, як турботи дорослих людей, а тому, що цієї хвилини його захопило нове велике діло і витиснуло їх з голови. Так само і дорослі люди забувають своє лихо, захопившись новою роботою.

Такою новинкою був особливий спосіб свистіти, який Том перейняв від одного негра, і тепер йому хотілось попрактикуватися без перешкод. Свистіти треба було з переливами, по-пташиному, торкаючись язиком до піднебіння. Читач, мабуть, пригадує, як це робиться,— коли тільки сам був хлопчиком. Том не пожалкував праці і добився успіхів. Незабаром він весело йшов вулицею, і рот у нього був сповнений солодкої музики, а душа сповнена радості. Він почував себе, як астроном, що відкрив нову планету,— і без сумніву, якщо говорити про сильну, глибоку, нічим не затьмарену радість, то у хлопчика її було більше, ніж у астронома.

Влітку вечори довгі. Ще було видно. Раптом Том увірвав свій свист. Перед ним стояв чужий, незнайомий хлопець, трохи вищий за нього самого. Нова особа будь-якого віку і статі завжди викликала цікавість жителів маленького містечка Санкт-Петербургу1. До того ж хлопець був чепурно одягнений,— чепурно одягнений у будень! Це було просто дивовижно! Гарний капелюх, акуратно застебнута синя суконна куртка, нова і чиста, і такі самі штани! На ногах черевики, дарма що сьогодні тільки п’ятниця. На шиї у нього була навіть краватка — строката стрічка. Взагалі він мав вигляд міського франта, і це страшенно дратувало Тома. Що більше Том глядів на це диво дивне, то біднішим йому здавався його власний костюм і то вище задирав він носа, показуючи, які огидні йому подібні пишні вбрання. Обидва хлопці не вимовили й слова. Але варт було одному зробити крок, як робив крок і другий — тільки вбік, по колу. Вони стояли дуже довго лицем до лиця і дивились один одному в очі. Нарешті Том сказав:

— Я можу тебе відлупцювати.

— Ну, спробуй!

— Ну що ж, і відлупцюю!

— Не можеш, куди тобі!

— Ні, можу.

— Ні, не можеш.

— Можу!

— Не можеш!

Зловісна мовчанка.

— А як тебе звуть? — спитав нарешті Том.

— Не твоє діло.

— Ось я покажу тобі, яке моє діло!

— Ну, покажи. Чого ж не покажеш?

— Скажи ще два слова, і покажу.

— Два слова! Два слова! Два слова! Ось тобі. Ну?

— Ач який хвацький! Та коли б я захотів, то відлупцював би тебе одною рукою. Праву прив’язав би за спину, а лівою відлупцював.

— Чому ж ти не відлупцюєш? Ти ж кажеш, що можеш.

— І відлупцюю, якщо ти чіплятимешся до мене.

— Ой-ой-ой! Бачили ми таких!

— Думаєш, як вичепурився, то вже й персона! А бриля якого начепив.

— А ти спробуй збити його! Ось тоді й побачиш, що то за бриль.

— Брешеш!

— Сам ти брешеш!

— Ти тільки ляпати язиком здатний!

— Годі, забирайся геть!

— Ну, ти, слухай: якщо не вгамуєшся, я відірву тобі голову!

— Невже? Одірвеш! Ой! Ой! Ой!

— Таки відірву.

— Чого ж ти чекаєш? Чому ти все нахваляєшся, а нічого не робиш? Значить, боїшся?

— Не боюсь.

— Ні, боїшся!

— Ні, не боюсь!

— Ні, боїшся!

Знову мовчанка. Хлопці зміряли один одного очима і зробили ще одне коло.

Нарешті вони стали плече в плече.

— Іди геть! — каже Том.

— Сам іди геть.

— Не хочу.

— І я не хочу.

Так стоять вони один проти одного, виставивши ноги вперед під тим самим кутом. З ненавистю дивлячись один на одного, вони починають щосили штовхатись. Але ніхто не міг перемогти. Спітнівши і втомившися, вони перепочили, хоча кожний залишався насторожі.

Том сказав:

— Ти боягуз і цуценя. Ось я скажу моєму старшому братові — він одним мізинцем відлупцює тебе. Я йому скажу, він одлупцює.

— Чхав я на твого старшого брата. У мене в самого є брат, ще старший. Він може перекинути твого он через той паркан. (Обидва брати вигадка).

— Брехня!

— Можеш собі казати що завгодно.

Том провів великим пальцем ноги риску в пилюці і сказав:

— Спробуй-но переступити через оцю риску, і я тебе відлупцюю так, що ти з місця не встанеш. Кожен, хто насмілиться це зробити, скуштує кулака.

Чужий хлопець швидко переступив межу і сказав:

— Ну, побачимо, як ти відлупцюєш мене.

— Не лізь! Кажу тобі: краще не лізь!

— Але ж ти нахвалявся, що поб’єш мене. Чого ж не б’єш?

— А ти думаєш — не поб’ю? За два центи поб’ю.

Чужий хлопець витяг із кишені дві мідні монети і, глузуючи, простяг їх Томові.

Том вибив їх з долоні на землю.

Ще мить — і обидва хлопці качалися в пилюці, зчепившись, наче два коти. Вони рвали один одному волосся та одяг, розбивали й дряпали один одному носи, вкриваючи себе курявою та славою. Нарешті з диму битви виринає постать Тома, який сидить верхи на чужому хлопцеві і гатить його кулаками.

— Кажи "більше не буду!" — вимагає він.

Але хлопець тільки пручається і плаче — більше від злості.

— Кажи "більше не буду"! — І Том знову його гамселить.

Нарешті чужий хлопець видушує з себе: "Більше не буду", і Том відпускає його, кажучи:

— Це тобі наука. Іншим разом знатимеш, до кого чіплятися.

Чужий хлопець пішов геть, обтрушуючи пил з костюма, схлипуючи, сопучи, час од часу обертаючись, похитуючи головою і загрожуючи, що він помститься Томові "наступного разу, коли спіймає його". Том відповідав сміхом і, сповнений гордості, подався додому. Але тільки-но він обернувся спиною до чужого хлопця, як той схопив каменюку, жбурнув її і, попавши Томові між лопатки, кинувся тікати, як антилопа. Том переслідував зрадника до самого його дому і таким чином довідався, де той живе. Постояв трохи біля хвіртки, викликаючи ворога на бій, але ворог тільки викривлявся у вікні, а вийти не схотів. Нарешті з’явилася мати ворога, назвала Тома поганим, зіпсованим, грубим, хлопчиськом і веліла йти геть. Він пішов геть, але сказав, що бродитиме поблизу і підстереже її синочка.

Додому він повернувся пізно і, влізши обережно у вікно, опинився в засідці: перед ним стояла тітка. Коли вона побачила, що сталося з Томовими курткою й штаньми, її рішучість перетворити його свято в каторжну роботу стала твердою, як алмаз.

Розділ другий

Чудовий маляр

Настала субота. Ранок видався ясний і свіжий. Життя вирувало. Кожне серце співало і, якщо серце було молодим, то з уст проривалася пісня. Кожне лице всміхалося, кожен йшов веселою ходою. Акації цвіли, наповнюючи ароматом повітря.

Кардіфська гора, що височіла над містом, зазеленіла; на відстані вона здавалася чудовою, привабливою країною, повною миру і спокою.

Том вийшов на вулицю з відром вапна і з довгою щіткою. Він поглянув на паркан, і відразу навколишня природа стала похмурою, глибокий смуток оповив його душу. Тридцять ярдів2 дерев’яного паркану в дев’ять футів заввишки! Життя здалося йому безглуздям, і існування — важким тягарем. Зітхаючи, він умочив щітку в вапно і провів нею по верхній дошці. Знов умочив, знов помазав і спинивсь: яка мізерна ця біла смужка порівняно з неосяжним простором нефарбованого паркану. Безпорадно сів він на діжку.

Із воріт вийшов, підстрибуючи й наспівуючи пісеньку "Дівчата із Буффало", Джім з цеберкою. Носити воду з міського водопроводу завжди здавалося Томові ненависною працею, але тепер він з радістю взявся б за цю роботу. Він пригадав, що біля крана завжди збирається багато народу: білі, мулати і негри. Хлопці й дівчата, чекаючи своєї черги, відпочивали, обмінювались іграшками, сперечалися, билися, пустували. І він пригадав, що хоч кран був тільки за півтораста ярдів від їхнього будинку, але Джім ніколи не повертався з відром раніше ніж за годину. Та й то часто по нього треба було когось посилати.

Том сказав:

— Слухай, Джіме, хочеш я принесу води, а ти трохи пофарбуєш?

Джім похитав головою і відповів:

— Не можна, масса3 Томе! Стара пані веліла, щоб я йшов собі по воду і ні з ким не зупинявся й не розмовляв. Вона каже: "Я вже знаю, що масса Том попросить тебе білити паркан, то ти його не слухай, а йди за своїм ділом". Вона каже: "Я сама, каже, стежитиму, як він фарбуватиме".

— То дурниці! Ти не звертай уваги на те, що вона каже, Джіме! Вона завжди так каже. Давай сюди цеберку, я миттю повернуся. Вона й не знатиме.

— Ой, боюся, масса Томе, боюся старої пані! Вона мені голову одірве, — їй-богу, одірве!

— Вона? Та вона ніколи нікого не б’є, хіба що вдарить легенько по голові наперстком. А кому це шкодить, хотів би я знати. Говорить вона, правда, страшні речі, але це ж нікого не вражає, принаймні коли вона не заплаче при цьому… Джіме, я дам тобі кульку. Я дам тобі мою білу мармурову кульку.

Джім завагався.

— Білу мармурову кульку, Джіме. Гарненьку мармурову кульку!

— Воно то так, це чудова річ! Але, масса Томе, я страшенно боюся старої місіс.

— А ще, коли хочеш, я покажу тобі свій хворий палець.

Джім був тільки людиною і не міг встояти проти спокуси. Він поставив уже цеберку на землю, взяв у руки мармурову кульку і, охоплений цікавістю, нахилився над хворим пальцем, поки Том розмотував бинт. Але за хвилину Джім прожогом мчав по вулиці з цеберкою у руці і чухав потилицю, Том узявся несамовито білити паркан, а тітка Поллі верталася з поля бою з пантофлею в руці і блиском перемоги в очах.

Але Томової енергії стало ненадовго. Він згадав, як весело збирався провести цей день, і смуток його побільшав. Незабаром інші хлопці, вільні від усякої праці, вийдуть на вулицю гуляти й розважатися. У них, звичайно, задумано різні веселі ігри, а як вони глузуватимуть з нього, що йому доводиться так важко працювати! Сама тільки думка про це палила його вогнем. Він витяг усі свої скарби і став оглядати їх: уламки іграшок, мармурові кульки, всякий мотлох — цього не вистачить і на те, щоб купити собі хоч півгодини цілковитої волі. Він засунув своє злиденне багатство в кишеню і відмовився від думки підкупити товаришів. У цю

важку й безнадійну хвилину його раптом окрилило натхнення — не що інше, як натхнення, геніальна, блискуча думка.

Він узяв щітку і спокійно заходився працювати. Ось у далині з’явився Бен Роджерс. Кепкувань цього хлопця Том боявся найбільше. Бен не йшов, а підстрибував і пританцьовував. Це означало, що на серці в нього було легко і що він багато чекав від майбутнього дня. Він гриз яблуко, а в проміжках протяжно гудів і дзвінко кричав: "Дін-дон-дон, дін-дон-дон", тому що вдавав пароплав. Наблизившись, Бен притишив хід, зупинився посеред вулиці, повільно завернув, нахилився і почав обережно повертатися, він-бо удавав пароплав "Велика Міссурі", що сидить на дев’ять футів у воді. Він був одночасно судном, капітаном і сигнальним дзвоном і тому уявляв собі, ніби стоїть на власній палубі, віддає собі накази і сам виконує їх.

— Стоп, машина! Дзень-дзелень, дзень-дзелень-дзень! — Він загальмував хід і повільно наближався до тротуару.— Назад! Дзелень-дзелень-дзень! — Він став струнко.— Задній хід! Тримай ліворуч! Чшш-чшш-чшш! — Права рука його велично описувала великі кола, зображуючи собою сорокафутове колесо.— Лівим бортом! Завертай праворуч! Дзелень-дзень-дзень! Чшш-чшш-чшш!

Тепер він описував кола лівою рукою.

— Стоп, правий борт! Дзелень-дзень-дзень! Стоп, лівий борт! Тихий хід! Стоп, машина! Віддай канат! Стоп! Гей, там, жвавіше! Дзень-дзелень-дзень! Гей, ти, на березі! Чого стоїш? Приймай канат! Гей, жвавіше! Чого там забарилися? Намотуй його на цей стовп! Затяга-а-ай! Відпусти! Машини зупинені! Дзелень-дзень-дзень! Шт! Шт! Шт! (Машина випускала пару).

Том білив далі і не звертав ніякої уваги на пароплав. Бен сторопів на хвилинку, а потім сказав:

— Гі-гі! Таки спіймався!

Ніякої відповіді. Том кинув погляд митця на свій останній мазок. Потім він ще раз легенько торкнувся щіткою паркану і знов оглянув наслідки. Бен підійшов і став поряд. У Тома слинка потекла, коли побачив яблуко, але він знов поринув у роботу.

Нарешті Бен сказав:

— Що, голубе, змусили працювати?

— Га, це ти, Бене! Я й не помітив.

— Слухай, я йду купатися, так, купатись! Либонь, і тобі хочеться га! Але тобі, звичайно, не можна, доведеться працювати. Інакше ти пішов би купатися.

Том зневажливо глянув на хлопця і сказав:

— Що ти звеш роботою?

— А хіба це не робота?

Том оглянув паркан і промовив недбало:

— Може, робота, а може й ні. Одне тільки знаю: Тому Сойєру вона до вподоби.

— Ну, ти ж не збираєшся казати, що це діло приємне.

Щітка рухалася далі.

— Приємне? А що ж у ньому неприємного? Хіба хлопцям щодня щастить білити паркани?

Це обернуло всю справу по-новому. Бен перестав гризти яблуко. Том м’яко водив щіткою взад і вперед, відходив трохи, щоб помилуватися ефектом, мазав іще там і тут, критичним оком знов оглядав зроблене. Бен стежив за кожним його рухом і дедалі більше зацікавлювався.

Нарешті Бен сказав:

— Слухай, Томе, дай мені трохи побілити!

Том задумався і, здавалося, ладен був погодитись, але потім змінив свій намір.

— Ні, Бене. Нічого не вийде. Бачиш, тітка Поллі надто вже піклується про цей паркан: адже він виходить на вулицю. Коли б це було в дворі — інша річ, але тут вона страшенно строга,— треба фарбувати дуже і дуже дбайливо. Я гадаю, навряд чи знайдеться один хлопець на тисячу, навіть на дві тисячі, який може це зробити так, як слід.

— Та ну? Дай мені тільки спробувати трошечки. Я б тобі дав, якби ти був на моєму місці. Дай, Томе!

— Бене, я б залюбки, слово честі. Але тітка Поллі… Знаєш, Джім теж хотів, але вона не дозволила йому. Сід теж просився — не пустила й Сіда. Тепер ти бачиш, що я не можу тобі довірити цю роботу. Почнеш ти фарбувати паркан, і що-небудь вийде не так…

— Та що ти, Томе! Я буду дуже старатись. Мені б тільки спробувати! Слухай: я дам тобі серединку ось цього яблука.

— Ну, гаразд! Проте ні, Бене, краще не треба. Я боюсь…

— Я дам тобі все яблуко. Все, що лишилось.

Том віддав щітку з неохотою на лиці, але з радістю в серці. І поки колишній пароплав "Велика Міссурі" працював і потів на осонні, відставлений художник сидів на діжці в холодку, дригав ногами, уминав яблуко і обмірковував, як ловити нових простаків. Цих простаків не бракувало: щохвилини з’являлися хлопці; вони приходили поглузувати, але залишалися білити. Тим часом Бен утомився. Том продав наступну чергу Білі Фішеру за зовсім нового повітряного змія. А коли і Фішер вийшов із ладу, Джонні Міллер купив собі місце за дохлого пацюка з шворкою, щоб крутити його в повітрі. І так далі, і так далі, година за годиною. Опівдні Том, із злидаря, яким він був уранці, перетворився на багатія, що буквально купався в розкошах. Крім тих речей, про які говорилося, він мав ще дванадцять мармурових кульок, сюрчок, кусочок синього скла від пляшки, щоб дивитися крізь нього, гармату, зроблену з котка до ниток, ключ, який нічого не хотів одмикати, грудку крейди, скляну пробку з карафки, олов’яного солдатика, двох пуголовків, шість тріскавок, однооке кошеня, мідну ручку від дверей, собачий нашийник,— тільки собаки не було,— ручку від ножа, чотири апельсинові шкуринки і стару поламану раму од віконця з горища. Він прегарно провів час у великім товаристві, нічого не роблячи, а на паркані з’явилися аж три шари вапна! Коли б у нього вистачило вапна, він розорив би всіх хлопців у містечку.

Том подумав, що жити на світі не так уже й погано. Сам того не підозрюючи, він відкрив великий закон, що керує вчинками людей, а саме: для того, щоб хлопчику або дорослому захотілось чого-небудь, треба тільки одне — щоб цього було нелегко добитись.

Том роздумував ще деякий час над тією істотною зміною, яка відбулась у його житті, а потім вирушив з донесенням у головний штаб.

Розділ третій

Заклопотаний війною і коханням

Том з’явився перед тіткою Поллі, яка сиділа біля розчиненого вікна в затишній кімнаті, що водночас була і спальнею, і їдальнею, і бібліотекою.

Лагідне літнє повітря, навколишній спокій, запах квітів і заколисуюче дзижчання бджіл зробили своє: тітка Поллі заснула над шитвом, а єдиний її компаньйон, кіт, спав у неї на колінах. Свої окуляри вона підняла вгору для безпеки, і вони лежали на її сивому волоссі. Вона, звичайно, була певна, що Том уже давно втік, і тому дуже здивувалася, коли побачила, що він здався їй на ласку. Том сказав:

— Можна мені тепер піти погратись, тітко?

— Як! Уже? А скільки ти зробив?

— Уже зроблено, тітко!

— Томе, не бреши! Я цього не терплю.

— Я не брешу, тітко. Справді, зроблено все.

Тітка Поллі не повірила.

Вона пішла подивитися. Вона була б задоволена, коли б двадцять відсотків того, що говорив Том, було правдою. Коли ж вона побачила, що весь паркан вибілений, і не просто вибілений, а вкритий кількома густими шарами вапна, та навіть іще біла смужка проведена по землі вздовж паркану, її здивування було безмежне.

— Ну, знаєш, ніколи б я не подумала… Тепер бачу, що ти таки можеш працювати, коли захочеш, Томе.— Схаменувшись, вона пом’якшила комплімент і додала: — Але дуже рідко тобі цього хочеться. Ну, гаразд, іди гуляй. Але сподіваюся, що ти повернешся додому вчасно. Бо я тобі…

Вона була настільки вражена великим подвигом Тома, що повела його до комори, вибрала найкраще яблуко і дала йому, виголосивши невелику лекцію про те, що після старанної роботи яблуко буде ще смачнішим. І поки вона закінчила свою промову барвистим висловом із біблії, Том нишком поцупив пряника.

Він вискочив надвір і побачив Сіда, що підіймався вгору сходами. Сходи були зовні будинку і вели до задніх кімнат горішнього поверху. Напохваті у Тома трапилися дуже зручні грудки землі, і в одну мить повітря аж загуло від них. Вони падали на Сіда, як град. І поки тітка Поллі зібралася з думками і поспішила на допомогу, шість чи сім грудок уже влучили в ціль, а Том переліз через паркан і зник. Була, звісна річ, у дворі й хвіртка, але у Тома ніколи не було часу добігти до неї. Душа його тепер була спокійна, бо він поквитався з Сідом за те, що той завдав йому клопоту, вказавши тітці Поллі на чорні нитки.

Том обійшов вулицю і гайнув у брудний провулок, який проходив за тітчиною короварнею. Він був у цілковитій безпеці. Тут уже йому не треба було боятися, що його спіймають і покарають. Він попростував до міського майдану, де, за попередньою угодою, вже зійшлися для битви дві армії. Однією з них командував Том, а другою — його найближчий приятель Джо Гарпер. Обидва великі полководці не поганили собі рук, б’ючись особисто,— то більше личило дрібноті,— а сиділи разом на пагорку і керували воєнними операціями, віддаючи накази через ад’ютантів. Після довгого й важкого бою армія Тома здобула перемогу.

Потім обидва війська підрахували вбитих, обмінялися полоненими та призначили день наступного бою. Після цього армії вишикувались і церемоніальним маршем пішли геть, а Том подався додому сам.

Проходячи повз будинок, де жив Джеф Течер, він побачив у садку незнайому дівчинку — чарівне створіння з голубими очима, золотавим волоссям, заплетеним у дві довгі коси, в білому літньому платтячку й мереживних панталончиках. Щойно увінчаний славою герой був переможений без жодного пострілу. Еммі Лоренс відразу зникла з його серця, не залишивши там навіть сліду. Він гадав, що палко любить її, а тепер побачив, що то було тільки мимовільне захоплення. Кілька місяців боровся він за Еммі, вона лише тиждень тому сказала, що любить його. Протягом цих семи коротких днів він вважав себе найщасливішим хлопцем у цілому світі. І ось за якусь хвилину вона залишила його серце, наче випадкова гостя.

Том потайки милувався своїм новим ангелом, поки не помітив, що вона теж побачила його. Тоді він удав, ніби не помічає дівчинки, і почав, як це властиво хлопцям, кривлятись на всі лади, щоб сподобатись їй і викликати її захоплення. Деякий час він виробляв усякі безглузді штуки і посеред якоїсь карколомної гімнастичної вправи він глянув у той бік і побачив, що дівчинка, не дивлячись на нього, простує додому. Том підійшов ближче і засмучений сперся на паркан, йому так хотілося, щоб дівчинка побула в садку ще трохи. Вона, справді, зупинилась була на ганку, але потім підійшла до дверей. Том важко зітхнув, коли вона ступила на поріг. Але раптом його лице осяяла радість: перш ніж зникнути за дверима, дівчинка обернулась і кинула через паркан квітку.

Том підбіг, зупинився за два кроки від квітки, прикрив долонею очі і почав пильно вдивлятися в далекий кінець вулиці, ніби там з’явилося щось цікаве. Потім підняв з землі соломинку і поставив її собі на носа, намагаючись, щоб вона зберегла рівновагу; для цього закинув голову назад. Балансуючи, він дедалі ближче підходив до квітки. Нарешті наступив на неї босою ногою, захопив її гнучкими пальцями, пострибав на одній нозі геть і зник за рогом із своїм скарбом. Але стрибав він так недовго, поки розстебнув куртку і сховав квітку на грудях, ближче до серця, а, може, й до шлунка, бо Том був не дуже великим знавцем анатомії і мало розбирався в таких тонкощах.

Тоді він повернувся і вже до самого вечора не відходив од паркану, витіваючи усякі штуки. Але дівчинка більше не з’являлася, хоч Том утішав себе надією, що вона дивиться десь у вікно і бачить, як він старається для неї. Нарешті він неохоче пішов додому. Бідна його голова була сповнена фантастичних мрій.

За вечерею весь час він був такий збуджений, що його тітка зацікавилася: який біс вселився в дитину? Діставши доброго прочухана за те, що кидав у Сіда грудками землі він, як видно, нітрохи не засмутився. Том спробував поцупити грудку цукру під самим носом тітки і зазнав за це суворої кари, але знов-таки не образився і тільки сказав:

— Тітко, чому ви не б’єте Сіда, коли він бере у вас цукор?

— Сід не мучить людей так, як ти. Коли б не стежила, ти не вилазив би з сахарниці.

Тітка пішла на кухню, і Сід, щасливий своєю безкарністю, зараз же простягнув руку до сахарниці, ніби знущаючися з Тома. Але сахарниця вислизнула з пальців у Сіда, впала на підлогу і розбилася. Том неймовірно зрадів, так зрадів, що стримав свій язик і навіть не скрикнув. Він вирішив не говорити ні слова, навіть коли ввійде тітка, а сидіти тихо й спокійно, поки вона спитає, хто це зробив. І тільки тоді він розкаже все. Ото буде весело, коли зразковий хлопець дістане по заслузі. Він так радів, що ледве міг утриматися, коли старенька повернулась і зупинилась над розбитою сахарницею, кидаючи блискавки гніву поверх окулярів. Том сказав собі: "Ось воно, починається!" Та через мить він лежав на підлозі. Владна рука вже піднялася для нового удару, коли Том, плачучи, закричав:

— Стривайте, стривайте! За що ви б’єте мене? Це ж Сід розбив її!

Тітка Поллі остовпіла. Том чекав, що вона зараз же пожаліє його. Та коли до неї повернувся дар мови, вона сказала тільки:

— Гм! А, проте, я гадаю, тебе побито недарма. Ти, напевне, теж нашкодив, поки мене не було тут.

Совість мучила її, і їй кортіло сказати хлопцеві щось ніжне, але вона боялася, що коли виявить до нього ласку, то хлопець подумає, нібито вона визнає себе винною, а цього не допускала дисципліна. Тому вона мовчала і з важким серцем взялася за свої справи. Том сидів надутий у кутку і роз’ятрював свої рани. Він знав, що в душі тітка ладна стати перед ним навколішки, і похмуро втішався усвідомленням цього. Він не зробить нічого для примирення і не помічатиме її запобігань. Він знав, що час від часу тітка благально дивиться на нього крізь сльози, але не звертав на неї уваги. Том уявляв собі, як він лежить хворий, помирає, а тітка схиляється над ним і благає його промовити хоч одне слово прощення, але він повертається до стіни і помирає, не сказавши цього слова. Як-то почуватиме вона тоді себе? Він уявляв, як його приносять додому мертвого: його щойно витягли з річки, кучері його мокрі, і його розбите серце заспокоїлось навіки. О, як вона тоді впаде на його труп, і сльози її поллються дощем, і уста її молитимуть бога повернути назад хлопця, якого вона ніколи, ніколи більше не каратиме даремно! Але він лежатиме там холодний, блідий, мовчазний — бідний маленький мученик, горе якого скінчилося навіки.

Він так розхвилювався, що мало не задихався, стримуючись від плачу. Очі його наповнилися солоною водою, яка переливалася через край, коли він моргав, текла вниз і капала з кінчика носа. І так приємно було йому переживати свої нещастя, що він не міг стерпіти біля себе веселих облич і сміху, його горе було занадто священне для цього. І тому, коли в кімнату пританцьовуючи влетіла його кузина Мері, рада, що вона нарешті повернулася додому після довгого перебування на селі в гостях, яке тривало цілу вічність, тобто тиждень, і внесла сонце й пісні в одні двері,— він, сумний і похмурий, вийшов у другі двері.

Він блукав віддалік од тих вулиць, де звичайно гуляли хлопці, і шукав собі відлюдних місць, повитих сумом, як його серце. Довгий пліт на річці привабив його, і він сів скраєчку, спостерігаючи похмуру течію і мріючи про те, як добре було б втопитися в одну мить, і щоб при цьому нічого не відчути і не зазнати жодних незручностей.

Потім він згадав про свою квітку, витяг її з-під куртки — зім'яту і зів'ялу — і це ще збільшило його горе. Він думав: чи пожаліла б його вона, коли б знала, чи заплакала б, захотіла б обняти його і втішити? Чи, може, вона холодно відвернулася б, як відвернулись од нього тепер усі ці горді люди? Ця картина була йому така гірка і водночас така приємна, що він уявляв собі її знову й знову, розглядаючи її в різному освітленні, аж поки вона не поблякла. Нарешті він, зітхаючи, підвівся і пішов у темряву.

Годині о десятій він пробрався безлюдною вулицею туди, де жила його кохана незнайомка. На хвилину він зупинився і прислухався — анічичирк. За завісою вікна на другому поверсі миготіла свічка… Чи не там була вона? Том переліз через огорожу, тихенько пробрався садом до її будинку і став під самим вікном. Довго й розчулено дивився вгору, потім ліг на землю під вікном, схрестивши на грудях руки і тримаючи в них свою бідну, зів'ялу квітку. Отак він помре, вигнаний холодним світом, без покрівлі над головою, без дружньої руки, яка стерла б передсмертний піт з його чола, і ніяке дружнє обличчя не схилиться над ним з любов'ю, коли прийде його смертний час. Таким вона побачить його завтра, коли вигляне у це вікно, милуючись веселим ранком. І невже ж вона не проллє хоч одну сльозину над його бідним мертвим тілом? Невже ж вона не зітхне хоч раз, побачивши це юне життя, обірване так безжалісно, так передчасно?

Раптом вікно розчинилося. Крикливий голос якоїсь служниці порушив священний спокій ночі, і ціла злива води ринула на бідну жертву.

Приголомшений герой миттю скочив на ноги, пирхаючи і обтрушуючись. У повітрі просвистів камінець, пролунала тиха лайка,

задзвеніло скло, розлітаючись на шматки; маленька, ледве помітна тінь перестрибнула через паркан і зникла в темряві.

Коли Том, уже роздягнувшись, при світлі лойового недогарка оглядав свій мокрий одяг, прокинувся Сід, але якщо у нього й було бажання висловитися з приводу недавніх образ,— він утримався, бо щось лихе виблискувало у Тома в очах. Том заснув, не помолившись, а Сід намотав це собі на вуса.

Розділ четвертий

Як Том мало не став першим учнем

Сонце зійшло над спокійною землею, ллючи проміння на мирне містечко, ніби благословляючи його. Після сніданку тітка Поллі зібрала всіх на сімейне богослужіння; воно почалось з молитви, побудованої на міцному фундаменті з біблійських текстів, скріплених ріденьким цементом власних вигадок.

Потім Том засів зубрити вірші з біблії. Сід уже давно вивчив свої уроки. Том напружував усю свою силу, намагаючись запам’ятати п’ять віршів. Він вибрав собі частину з нагірної проповіді, бо коротших віршів не міг знайти в усьому євангелії.

Через півгодини Том мав хіба що невиразне уявлення про свій урок, бо в цей час думки його витали далеко, а руки шастали по столі, шукаючи роботи. Мері взяла книжку, щоб перевірити, скільки він вивчив, і Том намагався наосліп знайти свою дорогу в тумані:

— Блаженні… е… е…

— Бідні…

— Атож, бідні… Блаженні бідні… е… е…

— Духом…

— Духом. Блаженні бідні духом, бо вони… вони…

— Їм…

— Бо їм. Блаженні бідні духом, бо їм… належить царство небесне. Блаженні ті, що плачуть, бо вони… вони…

— Бу…

— Бо вони… е…

— Буд…

— Бо вони бу… ой, я не знаю, що таке!

— Будуть…

— Я ж кажу, будуть. Бо вони будуть… Бо вони будуть… е… е… будуть плакати… блаженні ті, що будуть… ті, що… е… ті, що будуть плакати, бо вони будуть… е… будуть що? Чому ти мені не підкажеш. Мері? Нащо ти мене мучиш?

— Томе, дурненький ти, хіба ж я тебе мучу? Треба ще повчити. Сміливіше, Томе. Ти це зробиш. І, якщо ти вивчиш цей урок, я тобі подарую одну гарну, дуже гарну річ. Ну, будь розумненький.

— Гаразд… А що ти мені подаруєш, Мері? Скажи!

— Почекай, Томе. Ти знаєш, коли я кажу, що гарну річ, значить, вона гарна.

— Воно таки так, Мері. Гаразд. Я знову буду зубрити.

І він знову взявся зубрити і, окрилений цікавістю та добрими сподіванками, добився блискучих успіхів.

Мері подарувала йому новісінький складаний ножик, ціною в дванадцять з половиною центів. Том не тямився з радощів. Хоч ножик був тупий, але то був "справжній" ніж фірми Барлоу. І в цій назві було щось невимовно велике… Звідки хлопчики Західних штатів взяли, що цю грізну зброю можна підробити і що підробка була б не гірша за оригінал, абсолютно невідомо — і треба думати, назавжди залишиться таємницею. Том зараз же почав шкрябати ножиком буфет і вже добрався до комода, коли його покликали вдягатися, щоб іти до недільної школи.

Мері винесла йому миску з водою і кусок мила, він вийшов надвір і поставив миску на лавочку, вмочив мило в воду й поклав його на місце; закачав рукава, обережно вилив воду на землю, а потім повернувся в кухню і почав старанно терти обличчя рушником, який висів за дверима… Але Мері відняла рушник і сказала:

— Як тобі не соромно, Томе! Хіба можна бути таким поганим хлопцем? Вода тобі зовсім не зашкодить.

Том трохи збентежився. У миску знову налили води. Цього разу Том трохи постояв над нею, наче набираючись сміливості, нарешті глибоко зітхнув і почав умиватись. Коли він удруге ввійшов на кухню, заплющивши очі і намацуючи руками рушника, мильна піна й вода на обличчі свідчили про його сумлінність. Але ж, коли він виринув з-під рушника, наслідки виявилися не дуже блискучі. Чиста територія, неначе маска, обмежувалася підборіддям і щоками. Нижче й вище цієї межі простягався темний, не зрошений водою простір, що обіймав спереду лоб, а ззаду — шию. Мері взяла його в свої руки, і після цього він уже нічим не відрізнявся за кольором шкіри од своїх блідолицих братів: волосся його було дбайливо зачесане; коротенькі кучері лежали гарно й

рівно. (Сам він завжди дуже дбайливо пригладжував свої кучері й намагався притиснути їх до голови, бо вважав, що кучері роблять його схожим на дівчину, і це псувало йому все життя). Потім Мері витягла для Тома костюм, який він ось уже протягом двох років одягав тільки в неділю. Костюм цей називався, "той, другий" — отже, ми можемо судити, скільки костюмів було в Тома. Коли він одягнувся, кузина причепурила його. Вона застебнула йому куртку на всі гудзики, розправила на плечах великий комір сорочки, почистила щіткою його вбрання і нарешті увінчала його строкатим солом’яним брилем.

Усе це дуже прикрасило його, але не радувало. Ніяково йому було від цього вбрання, від цієї чистоти. Він сподівався, що Мері забуде хоч про черевики, але сподіванки ці були марні: Мері помазала черевики, як годиться, салом і принесла йому. Тут терпець Томові урвався, і він почав скаржитись, що його завжди змушують робити те, чого він не хоче. Але Мері лагідно попросила його:

— Будь ласка, Томе… будь же розумненький!

І він, мимрячи щось, узяв-таки черевики. Мері одяглася швидко, і всі троє дітей вирушили до недільної школи, що її Том ненавидів усім серцем, а Сід і Мері любили.

Навчання в недільній школі тривало з дев’ятої до пів на одинадцяту. Потім починалася церковна служба. Сід і Мері завжди з власної охоти лишалися на проповідь. Том теж лишався, але — з іншими, важливішими намірами.

Тверді лави в церкві були розраховані сотні на три відвідувачів. Сама церква була маленькою, непоказною будівлею, з незграбною дзвіницею.

У дверях Том відстав на один крок від своїх і звернувся до одного теж по-святковому одягнутого товариша:

— Слухай, Біле, є в тебе жовтий квиток?

— Є.

— Що ти візьмеш за нього?

— А що ти даси?

— Кусок локриці і риболовний гачок.

— Покажи.

Том показав. Речі були в належному вигляді, і майно перейшло з рук до рук. Потім Том виміняв дві білі мармурові кульки на три червоні квитки і ще пару кульок на пару синіх квитків. Він. зупиняв біля входу інших хлопців і всім пропонував свої скарби в обмін на квитки, різних кольорів. Це тривало десять або п’ятнадцять хвилин. А тоді вже він увійшов до школи разом з юрбою чистеньких і галасливих хлопців та дівчат, підійшов до свого місця і почав сварку з першим же хлопцем, який трапився на дорозі. Втрутився вчитель — суворий, літній чоловік. Але тільки-но він одвернувсь, як Том ударив одного хлопця, ущипнув другого і, коли той обернувсь, уткнув носа в книгу. Через хвилину Том уже вколов шпилькою іншого сусіда, щоб почути, як той зойкне — і знову дістав догану від учителя.

А втім, увесь Томів клас був один в один — галасливі, метушливі хлопці й дівчата. Виходячи відповідати, жоден з учнів ніколи не знав як слід уроків, але йому підказували з усіх кінців.

Сяк-так вони відповідали вчителеві, і кожний діставав свою нагороду — маленький синій квиток. Синій квиток був платою за два біблійні вірші,

вивчені напам’ять. Десять синіх квитків обмінювалися на один червоний. Десять червоних квитків дорівнювали одному жовтому. За десять жовтих квитків директор нагороджував учня біблією, що в простенькій палітурці коштувала сорок центів в ті добрі давні часи.

Та чи багато з моїх читачів мали б силу і терпіння вивчити напам’ять дві тисячі віршів, хоч би в нагороду за це їм була обіцяна біблія з малюнками Доре? Проте Мері здобула таким чином дві біблії; для цього їй довелося терпляче попрацювати два роки. А якийсь хлопець з німецької сім’ї навіть чотири чи п’ять. Якось він прочитав підряд три тисячі віршів, не зупиняючись. Але таке напруження спричинилося до сумних наслідків, і від зубріння він став ідіотом. Це було велике горе для шкільного начальства, бо директор завжди в урочистих випадках викликав цього хлопця "ляпати язиком", як казав Том.

Тільки старші учні умудрялись зберігати свої квитки і довго і нудно зубрили, щоб одержати в подарунок біблію. Тому видача таких нагород була не частою і пам’ятною подією. Учень, що одержував біблію, ставав героєм дня. Тому серце кожного школяра негайно спалахувало честолюбством, якого іноді вистачало на цілих два тижні. Можливо, Том не був захоплений духовною жадобою настільки, щоб прагнути цієї нагороди заради неї самої, але, безперечно, останні дні вся його істота горіла від бажання здобути будь-якою ціною славу і блиск.

Тим часом директор вийшов на кафедру, тримаючи молитовник в руках, і заклав вказівний палець між сторінками.

— Увага! — гукнув він.

Коли директор недільної школи виголошує невелику промову, молитовник в його руці така ж необхідна річ, як ноти в руці співака, що стоїть на концертній естраді і співа своє соло,— а для чого йому ноти, ніяк не зрозуміти, бо ні в молитовник, ні в ноти ці мученики ніколи не заглядають.

Директор був плюгавим чоловічком років тридцяти п’яти, стрижений, з цапиною борідкою. Верхні краї його туго накрохмаленого комірця сягали до самих вух, а гострі ріжки стирчали вперед, дістаючи до куточків рота. Цей комірець, схожий на паркан, примушував його дивитися прямо перед собою і повертатися усім тулубом, коли треба було глянути вбік. Підборіддям він спирався на величезний галстук — широкий і довгий, наче банковий білет, з торочкою на кінцях. Носки його черевиків гостро загиналися вгору, як у лижах. Така була тоді мода, і молоді люди терпляче сиділи годинами біля стіни, притиснувши до неї носки свого взуття, щоб вони задиралися вгору. Обличчя у містера Волтерса було серйозне, а серце — щире і чисте. Він так побожно ставився до всього святого, так поважав усе церковне, що коли виступав у недільній школі, його голос лунав зовсім інакше, ніж у будень. Почав директор приблизно так:

— Ну, діти, я хотів би, щоб ви сиділи якнайсмирніше і віддали мені всю свою увагу на одну-дві хвилини. Отак! Саме так і мають сидіти хороші хлопчики і дівчатка. Я бачу, що одна дівчинка виглядає у вікно; боюсь, вона гадає, що я десь там — може, на одному з тих дерев — промовляю до пташок! (Схвальне хихотіння)… Я хочу сказати вам, як приємно мені бачити стільки світлих, чистеньких, маленьких облич, зібраних у цих священних стінах, де навчають добру і правді.

І так далі, і тому подібне. Наводити решту слів нема потреби. Такі промови були завжди однакові, отже, відомі всім нам.

Під час останньої третини промови "погані" хлопці почали бої та інші забавки. По всьому класу чулося шепотіння, шарудіння; хвилі цього галасу підточували підніжжя навіть таких неприступних скель, як Мері і Сід. Але тільки-но голос директора почав стишуватися, всі принишкли, і кінець промови був зустрінутий прямо-таки вибухом вдячної мовчанки.

А шепотіли й шаруділи головним чином з приводу події, яка траплялася не часто: до школи завітали гості. То були суддя Течер і

сивий миршавий дідок, а також огрядний літній джентльмен і поважна пані — безперечно, його дружина. Пані вела за руку дівчинку.

Том сидів як на голках. Совість мучила його. Він не міг зустрітися очима з Еммі Лоренс, не міг витримати її лагідного й ніжного погляду. Але, коли він побачив маленьку незнайомку, душа його миттю, пройнялась блаженством, і він одразу почав "показувати себе", як тільки міг: тусав хлопців, смикав їх за волосся, кривлявся, одне слово, вживав усіх заходів, які, на його думку, мали викликати схвалення дівчинки. Тільки одна річ заважала йому, псувала настрій — згадка про те приниження, якого він зазнав під вікном ангела в саду. Але пам’ять про цю подію була, так би мовити, написана на піску, і могутні хвилі щастя змивали її.

Гостей посадовили на почесні місця, і, закінчивши свою промову, містер Волтерс відрекомендував їх школярам.

Літній чоловік, виявилося, був поважною персоною — не хто інший, як окружний суддя. Такого високого сановника діти ще ніколи не бачили: вони дивувалися, глядячи на нього, і питали себе, чи з тієї глини він виліплений, що й усі люди. Діти не то страшенно хотіли послухати, як він гарчить, не то боялися, як би він не загарчав. Суддя прибув із містечка Константинополя за двадцять миль звідси, отже, подорожував і бачив світ. Він на власні очі бачив будинок окружного суду, на якому, кажуть, цинковий дах.

Урочиста мовчанка. Ряди очей, що побожно дивились на славетну людину, показували, яке благоговіння викликали такі думки. Так ось він, великий суддя Течер, брат їхнього власного судді. Джеф Течер негайно вийшов наперед і довів, що близько знайомий з великою людиною. Неначе музика, звучав в його вухах шепіт:

— Дивися, Джіме, він іде туди! Та подивись! Він збирається потиснути руку йому… Він уже йому стискає руку… Бач, як — за руку! Хотів би ти буть на місці Джефа?

Містер Волтерс заходився "показувати себе". Він гарячково радив, віддавав накази, розпорядження, гасав туди, сюди.

Бібліотекар теж "показував себе", бігаючи всюди з оберемком книжок і страшенно галасуючи. Молоді вчительки "показували себе", ніжно схиляючись над дітьми,— яких вони тільки що частували стусанами і скубли за вуха,— з усмішкою сварячись пальчиками неслухняним хлопчикам і підбадьорюючи слухняних.

Молоді вчителі "показували себе", проявляючи свою владу коротенькими зауваженнями й доганами та запроваджуючи похвальну дисципліну. І вчительки, і вчителі заклопотано по кілька разів навідувалися до книжкової шафи, що стояла біля кафедри.

Дівчатка теж "показували себе" всякими способами, а хлопчики "показували себе" так старанно, що повітря було сповнене шелестом паперу і мурмотінням голосів.

А над усім цим височіла постать великої людини, котра, сидячи в кріслі, розливала гордовиту суддівську посмішку, так би мовити, гріючись у промінні власної величі, бо суддя теж "показував себе".

Одного лише бракувало містеру Волтерсу для цілковитого блаженства: він прагнув видати комусь біблію в нагороду і похвалитися дивом-дитиною. У декого з учнів було по кілька жовтих квитків, але ніхто не мав їх досить. Даремно директор перепитував найкращих учнів. Він оддав би все на світі, щоб повернути глузд хлопцеві з німецької сім’ї.

І от тієї хвилини, коли його надія вмерла, виходить наперед Том Сойєр і показує цілу купу квитків: дев’ять жовтих, дев’ять червоних та десять синіх і вимагає собі в нагороду біблію.

Неначе грім ударив з ясного неба. Містер Волтерс давно вже махнув рукою на цього хлопця і був певний, що не бачити йому біблії протягом найближчих десяти років. Але не час був розмірковувати. Пред’явлено незаперечні документи, і по них треба платити. Отже, Тома запросили туди, де сидів суддя та інші обранці, і велику новину було проголошено з кафедри. Це була найдивовижніша несподіванка за останнє десятиріччя. Враження вона справила неймовірне. Новий герой піднісся на таку саму височину, як і знаменитий суддя. І тепер уся школа бачила два великі дива замість одного. Всіх хлопців поїдала заздрість. Та найбільше страждали, пізно зрозумівши, ті, що самі допомогли Томові досягти такого великого успіху, продаючи йому квитки за ті багатства, які він зібрав під час фарбування паркану. І вони зневажали себе за те, що стали жертвами низьких хитрощів цього лукавого змія.

Нагороду було вручено Томові з найзворушливішою промовою, яку тільки зміг видушити з себе директор за таких обставин, але в його виступі не було справжнього натхнення. Щось підказувало бідоласі, що тут криється таємниця, якої, може, краще і не виявляти. Неймовірно, щоб оцей хлопець зберіг у коморах своєї пам’яті дві тисячі снопів біблійної мудрості. Безперечно, коли у нього не вистачало розуму і на десяток віршів. Еммі Лоренс була горда, щаслива і намагалася, щоб Том помітив її радість, але він не дивився на неї. Вона здивувалася. Потім трошечки схвилювалася. Далі в неї з’явилась і зникла легенька підозра. Знову з’явилась підозра. Дівчинка почала придивлятися до Тома. Один його швидкий погляд розкрив їй очі на все — і серце її розбилося; вона ревнувала й гнівалася, плакала і ненавиділа всіх, а найбільше Тома.

Тома познайомили з суддею. Але язик у хлопця ніби заціпило, серце у нього стрибало — частково від страху перед грізною величчю цієї людини, а головне тому, що це був її батько. Том ладен був упасти перед ним навколішки і молитися йому, коли б тут було темно. Суддя поклав

руку Томові на голову, назвав його гарним хлопцем і спитав, як його звуть. Хлопець запнувся, роззявив рота і видушив з себе:

— Том.

— Та ні, не Том, а…

— Томас…

— Оце так. Я знав, що ти додаси щось. Добре, добре! А все ж у тебе, звичайно, є прізвище, ти ж мені скажеш його, адже так?

— Скажи джентльменові своє прізвище, Томас! — втрутився Волтерс. — І не забувай додавати: "сер". Треба стежити за своїми манерами.

— Томас Сойєр, сер.

— Оце так. Хороший хлопець, розумний хлопчина. Молодець. Дві тисячі віршів — це багато, дуже, дуже багато! І ти ніколи не шкодуватимеш праці, витраченої на те, щоб вивчити їх. Знання важливіше за все на світі. Знання робить людей великими і добрими. І ти сам будеш колись великою людиною, доброю людиною, Томасе. І тоді ти оглянешся назад і скажеш: "Це все завдяки чудовій недільній школі, яку я відвідував у дитинстві; це все завдяки моїм любим учителям, які навчили мене працювати; це все завдяки доброму директорові, який підбадьорював мене і стежив за мною і дав мені чудову біблію в гарній, елегантній оправі, щоб у мене була власна біблія і щоб вона завжди була при мені; це все завдяки правильному вихованню!" Ось що ти скажеш, Томасе. І ні за які гроші ти не віддаси ці дві тисячі речень, ні за які гроші! А тепер, чи не скажеш ти мені і цій пані дещо з вивченого тобою. Я знаю, ти не відмовишся, бо ми пишаємося дітьми, які люблять учитися. Ти, безперечно, знаєш імена всіх дванадцяти апостолів? Ще б пак! Чи не скажеш ти нам, як звали двох перших?

Том крутив гудзика і тупо дивився на суддю. Потім почервонів і спустив очі. Серце містера Волтерса впало. Він знав, що цей хлопець не зможе відповісти на найпростіше запитання…. І нащо тільки суддя питає його? А проте він визнав за потрібне сказати:

— Відповідай же джентльменові, Томасе,— не бійся!

Том переступав з ноги на ногу.

— Я знаю, мені ти скажеш,— мовила пані.— Перших двох учнів Христа звали…

— Давид і Голіаф!4

Краще спустимо завісу над кінцем цієї сцени.

Розділ п’ятий

"Жук-кусака" і його здобич

Щось о пів на одинадцяту загув розбитий дзвін маленької церкви, і парафіяни почали збиратися на ранкову проповідь. Учні недільної школи розбрелися по різних кутках церкви, вмощуючись на ті самі лави, де сиділи їхні батьки, щоб увесь час бути під наглядом дорослих. Ось прийшла тітка Поллі. Том, Сід і Мері сіли біля неї, причому Тома посадили якнайдалі від розчиненого вікна, щоб він не розважався спокусливими літніми краєвидами.

Церква поволі наповнювалася людьми. Ось старенький злидар поштмейстер, який колись бачив кращі дні; ось міський голова з дружиною,— бо серед інших непотрібних речей у містечку був і міський голова; ось мировий суддя і вдова Дуглас, гарна, чепурна жінка років під сорок, добра, щедра і, крім того, багата: її будинок на горі був справжнім палацом, єдиним палацом у містечку. До того ж це був гостинний палац, де влаштовувалися розкішні свята; поважний, зігнутий у дугу майор Уорд з дружиною. Ось адвокат Ріверсон, поважна персона, що недавно приїхав сюди здалека; ось місцева красуня в супроводі зграйки гарненьких дівчаток, вирядженних у батист і стрічки. Ось юні клерки5, напомаджені поклонники жінок: вони, посмоктуючи свої тростинки, півколом стояли у вестибюлі, поки повз них не пройшли всі до одної дівчата. І останнім прийшов Віллі Меферсон, зразковий хлопець, який дбайливо оберігав свою матір, ніби вона була кришталева. Він завжди проводив її до церкви, і всі матері ставили його в приклад синам. А хлопці — всі до одного — ненавиділи його за те, що він такий вихований, а головне за те, що його цнотою раз у раз їм "у носа тикають". З кишені у нього, як завжди в неділю, ніби випадково, стирчав кінчик носовика. У Тома носовичка зовсім не було, і тих, хто мав хусточку, він вважав за франтів.

Коли вся церква наповнилася людьми, знову прогудів дзвін, підганяючи ледарів, і в церкві запанувала урочиста тиша, яку порушувало тільки хихотіння і перешіптування хору на галереї. Хор завжди хихотів і шепотів протягом усієї служби. Був колись один такий церковний хор, який поводився пристойно, тільки я забув, де саме. Це було щось дуже давно, і я майже нічого про нього не пам’ятаю, але, по-моєму, це було не в нас, а десь за кордоном.

Священик прочитав гімн завиваючи, як люблять у цім краю. Він починав на середніх нотах і поступово дерся вгору і залазив на більшу височину, робив сильний наголос на передостанньому слові і потім раптом летів униз головою, ніби в воду з трампліна:

Невже на небо я зійду, на квітах спочивать,

Тоді, як інші в боротьбі примушені страждать!

Священика вважали за чудового декламатора. На церковних зборах завжди просили його почитати вірші, і коли він кінчав декламувати, дами підіймали вгору руки, потім опускали їх безвладно на коліна, закочували очі, похитували головами і зітхали, ніби бажаючи сказати: "Ніякими словами не передати нашого захвату. Це занадто чудесно, занадто гарно для цієї грішної землі".

Проспівавши гімн, вельмишановний містер Спрег перетворився в місцеву газету і прочитав цілий ряд повідомлень про майбутні мітинги, бесіди, збори тощо, і здавалося, що цей довжелезний список триватиме аж до страшного суду...

Потім священик почав молитву. Молився він з багатьма подробицями. Він благав бога за цю церкву; за маленьких дітей церкви; за інші церкви містечка; за саме містечко; за округу; за штат; за чиновників штату; за Сполучені Штати; за церкви Сполучених Штатів; за конгрес; за президента; за міністрів; за бідолашних моряків, які блукають по бурхливих морях; за тих, що не мають очей, щоб бачити, і ушей, щоб чути; за жителів далеких островів у морі. Він закінчив усе це благанням, щоб слова його дійшли до престолу всемогутнього бога і були подібні до зерна, що впало на добрий грунт, і дали багатий урожай добра. Амінь!

Зашелестіли вбрання, і парафіяни посідали на лави. Хлопець, що його історію ми розповідаємо в цій книжці, не відчував ніякої насолоди в молитві, він тільки терпів її, як неминучу нудоту. Йому не сиділося на місці: він не вдумувався у зміст молитви, а лише підраховував пункти, які згадувалися у ній, не слухаючи слів, бо здавна звик до цієї знайомої дороги, але, тільки-но священик вводив у молитву яку-небудь нову подробицю, Томове вухо відразу помічало її, і все його єство обурювалося; він вважав будь-яке затягування цієї молитви нечесним вчинком, шахрайством.

Під час молитви на спинку передньої лави сіла муха. Ця муха просто-таки вимучила його; вона так спокійно терла свої лапки, обхоплювала ними голову і полірувала її так старанно, що голова її ледве не відривалася від тіла, і видно було тоненьку ниточку шиї; потім задніми лапками вона чистила й шліфувала крильця і розгладжувала їх, ніби то були поли фрака, щоб вони щільніше прилягали до тіла; і весь свій туалет вона робила поволі, спокійно й упевнено, ніби знала, що їй нічого не загрожує. Та й насправді їй нічого не загрожувало, бо хоч як свербіли руки в Тома, але він не наважувався зловити муху під час молитви, бо вірив, що одразу погубить свою душу. Але тільки-но пастор виголосив останнє слово, рука Тома сама собою простяглася вперед; а коли пролунало "амінь", муха вже була в полоні. Та тітка помітила цей маневр і змусила Тома випустити муху.

Священик виголосив цитату з біблії і монотонним гугнявим голосом почав проповідь, таку нудну, що незабаром слухачі закуняли, хоч проповідник загрожував грішникам киплячою смолою й сіркою, а число обраних, яким обіцяне було довічне блаженство, зводив до такої мізерної цифри, що виходило: такої жменьки праведників, мабуть, і не варт рятувати.

Том перелічив сторінки проповіді. Він завжди знав, скільки сторінок у проповіді, і майже ніколи не знав нічого з їхнього змісту. Але цього разу дещо зацікавило його. Священик намалював величну і зворушливу картину того, як настане царство боже на землі і зберуться всі народи, що населяють всесвіт, і лев ляже поруч з ягням, і малесенька дитина поведе їх уперед. Пафос і мораль цього величного видовища нітрошки не зворушили Тома; він думав тільки про те, яка це важлива роль буде для дитини та ще на очах усіх народів. Він спіймав себе на думці, що хотів би бути на місці тої дитини… якщо лев смирний. Але незабаром знову пішли сухі міркування, і Томові муки поновились.

Раптом він згадав, який скарб у нього в кишені, і поспішив витягти його. То був великий чорний жук з міцними щелепами — "жук-кусака", як називав його Том. Жук був схований у коробочку з-під пістонів. Коли Том

відкрив коробочку, жук насамперед укусив його за палець. Природно, що хлопець швидко відкинув його геть і сунув палець у рот. Жук покотився по церкві, впав на спину і безпорадно борсався, не вміючи перевернутись. Том дивився на нього і прагнув схопити його знов, але жук був далеко. Зате він послужив розвагою для багатьох інших, які не цікавилися проповіддю.

Та ось до церкви забрів пудель — сумний, вимучений літньою спекою і тишею; йому надокучило сидіти на одному місці, він прагнув розваг і нових вражень. Побачивши жука, він одразу підняв хвоста догори і радісно закрутив ним. Пудель довго вивчав свою здобич, кружляв навколо неї, здалеку нюхав її; потім насмілився, підійшов ближче; потім роззявив пащу, схотів схопити жука — і промахнувся; повторив цю спробу ще і ще; очевидно, це йому сподобалося; він ліг на живіт, поклавши лапи обабич жука, і провадив далі свої досліди. Нарешті це йому набридло; він став байдужий і неуважний, почав куняти; поволі голова його схилилась на груди, і нижня щелепа його торкнулася ворога, а той не забарився вчепитися в неї. Пудель заскавучав, закрутив головою, жук відлетів на два кроки і знову впав на спину. Ті, що сиділи поблизу і бачили це, тіпалися від німого сміху; багато облич сховалося за віялами й носовичками, і Том був цілком щасливий.

У пуделя був збентежений вигляд — очевидно, він сам почував, що пошився в дурні. Але серце його сповнювали образа й жадоба помсти. Тому він підійшов до жука і знову став обережно атакувати його: стрибав на нього з усіх боків, майже торкаючися ворога передніми лапами, клацав на нього зубами і крутив головою так, що вуха ляпали. Але зрештою йому й це надокучило. Тоді він спробував розважитися мухою, проте й це здалося йому нецікавим; постежив за мурашкою, нишпорячи носом по підлозі, але й тут незабаром занудьгував; позіхнув, зітхнув, зовсім забув про жука і спокійнісінько сів на нього. Розляглось несамовите скавучання, і пудель почав гасати по церкві; перед самісіньким вівтарем перебіг на другий бік, прожогом кинувся до дверей, від дверей — назад, не перестаючи скавучати, бо жук, уп’явшись йому в живіт, не розтуляв своїх щелепів; що більше пес гасав, то нестерпніший

ставав біль, і зрештою собака перетворився на якусь вкриту шерстю комету, що кружляла по своїй орбіті з швидкістю світла. Нарешті очманілий нещасний пудель скочив на коліна своєму хазяїнові, а той викинув його у вікно: жалісне скигління чулося дедалі тихше і нарешті завмерло в далечині.

Усі в церкві сиділи червоні, засапані, ледве стримуючись щоб не розреготатися. Навіть проповідь довелось перервати. І хоч проповідник відновив свою промову, але тепер він уже шкутильгав і запинався. Нічого було й думати про її моральний вплив: навіть найсуворіші фрази парафіяни зустрічали приглушеними вибухами нечестивого реготу, неначе проповідник сказав щось неймовірно смішне.

Всі зітхнули полегшено, коли ці тортури закінчилися, і проповідник благословив свою паству.

Том Сойєр повертався додому веселий, вирішивши, що можна знайти задоволення й у молитві, коли тільки внести в неї деяку різноманітність. Одне лише псувало йому настрій: він нічого не мав проти того, що пес погрався з його жуком, але навіщо було забирати жука з собою? Це вже нечесно.

Розділ шостий

Том знайомиться з Беккі

В понеділок уранці Том Сойєр почував себе дуже нещасним. Так завжди бувало з ним у понеділок, бо з цього дня починався тиждень нових страждань у школі. Він навіть шкодував, що вчора було свято, бо після волі повертатись у рабство ще важче.

Том лежав і думав. Раптом йому спало на думку, що добре було б захворіти, тоді він залишиться вдома і не піде до школи. Це був деякий

вихід. А справді, чи не можна захворіти? Він уважно оглянув себе. Ніде нічого не боліло. Обмацав себе ще раз.

Цього разу йому здалося, що в нього починається легенький біль у животі, і він зрадів, сподіваючись, що біль збільшиться. Але, навпаки, живіт незабаром зовсім перестав боліти. Том знову почав міркувати. І раптом виявив, що у нього хитається зуб. Це було до речі. Він уже збирався застогнати, але вчасно збагнув, що коли скаже про зуб, то тітка просто вирве йому зуба,— а це дуже боляче. Тому він надумав залишити зуб про запас і пошукати чогось іншого. Деякий час Том нічого не міг винайти; потім пригадав, як лікар розповідав про якусь хворобу, що уклала пацієнта в ліжко на три тижні й загрожувала йому втратою пальця. Хлопець похапцем вийняв ногу з-під ковдри і почав досліджувати хворий палець. Але він не знав, які ознаки цієї хвороби. Принаймні спробувати можна. Він заходився стогнати з великим натхненням.

Сід не прокидався.

Том застогнав голосніше, і йому здалося, що палець у нього справді болить.

Сід не відгукувався.

Том навіть задихався від зусиль. Він перепочив трохи, набрав повітря в легені, а потім видихнув цілий ряд чудових болісних зойків.

Сід так само хропів.

Том розгнівався. Він вигукнув: "Сіде! Сіде!" і потрусив брата за плече. Це дало деякі наслідки, і Том знову застогнав. Сід позіхнув, потягнувся, підвівся на лікті, засопів і витріщився на Тома. А той собі стогнав. Сід гукнув:

— Томе, чуєш, Томе!

Ніякої відповіді.

— Чуєш, Томе? Томе! Що сталося, Томе?

І Сід схопився за брата, тривожно дивлячись йому в лице.

Том простогнав:

— Ой, не треба, Сіде! Не чіпай мене!

— Та що ж сталося, Томе? Я піду покличу тітоньку.

— Ні, не треба. Це минеться, мабуть. Не клич нікого.

— Але треба покликати. Та не стогни ж так, Томе, це жахливо! Давно це з тобою?

— Кілька годин. Ох! Ой, не смикай мене так, Сіде! Ти мене вб’єш.

— Томе, чого ти мене раніш не збудив? Ой, Томе, не треба. В мене мороз по шкірі йде, коли ти кричиш. Томе, що сталося?

— Я все тобі прощаю, Сіде!.. (Стогін). Все, що ти мені зробив. Коли мене не буде серед живих…

— Ой, Томе, невже ти вмираєш? Не треба, Томе. О, не треба. Може…

— Я прощаю всім, Сіде. (Стогін). Так їм і скажи, Сіде. Мою раму од віконця і моє однооке кошеня віддай тій дівчині, що недавно приїхала до містечка, і скажи їй…

Але Сід уже схопив одяг і вибіг за двері. Том тепер справді страждав, — так чудово працювала його фантазія, і зойки його лунали цілком природно.

Сід мчав сходами вниз і кричав:

— Ой, тітко Поллі, йдіть швидше! Наш Том умирає!

— Умирає?

— Так! Так! Чому ж ви не йдете? Ідіть мерщій!

— Дурниці! Не вірю!

А проте вона щодуху помчала нагору. Сід і Мері — за нею. Обличчя в неї зовсім зблідло і губи тремтіли. Добігши до Томового ліжка, вона ледве могла вимовити:

— Томе! Томе! Що з тобою?

— Ох, тітко, я…

— Що з тобою, дитинко?

— Ох, тітко, в мене гангрена6 на пальці.

Старенька впала на стілець і заплакала. Від цього їй полегшало, і вона сказала:

— Томе, як ти мене налякав! А тепер покинь ці дурниці, і щоб більше цього не було!

Зойки припинилися, і палець миттю перестав боліти.

Хлопець відчував, що пошився в дурні, і почав пояснювати:

— Тітко Поллі, мені здавалося, що палець у мене зовсім змертвів, бо він так болів, що я навіть забув про зуб.

— Про зуб? Невже? А що ж таке з твоїм зубом?

— Один зуб у мене хитається і страшенно болить.

— Ну, годі, годі, тільки без вереску. Одкрий-но рота! Справді, зуб у тебе хитається, але від цього не помреш. Мері, принеси мені шовкову нитку і гарячу головешку з кухні.

Том сказав:

— Ой, тітонько, тільки не виривайте, не треба — він більш не болить. Щоб я з цього місця не зійшов, коли він хоч трошечки болить. Не треба, тітко! Я вже не хочу сидіти вдома, я піду до школи…

— Ох, то ось воно що! Так увесь цей гармидер ти вчинив, аби залишитися дома і піти ловити рибу! Томе, Томе, я так тебе люблю, а ти, ніби навмисне, своєю поведінкою надриваєш моє старе серце.

Тим часом зуболікарські інструменти були готові. Тітка Поллі зробила петлю на кінці нитки, наділа її на хворий зуб і міцно затягла, а другий кінець прив’язала до ліжка. Потім схопила палаючу головешку і ткнула її майже в обличчя хлопцеві. Мить — і зуб повиснув на нитці, прив’язаній до ліжка.

Але за всі нещастя люди мають нагороду. Коли Том, поснідавши, прийшов до школи, всі хлопці заздрили йому, бо в нього тепер була така дірка у верхньому ряді зубів, що він міг плювати зовсім новим, чудовим способом. Коло нього зібралася ціла юрба зацікавлених цим видовищем хлопців. Один хлопець, який урізав собі палець і досі був центром уваги й

пошани, тепер раптом опинився без жодного прихильника, і слава його згасла. Він був цим дуже засмучений і сказав з удаваним презирством, що кожен може плюватися, як Том Сойєр. Але інший хлопець відповів на це: "Нахвалялася синиця…", і розвінчаний герой пішов геть.

Незабаром Том зустрівся з Гекльберрі Фінном, сином місцевого п’янички. Всі матері в містечку ненавиділи Гекльберрі і водночас боялися, бо це був ледащо, поганий, невихований хлопчисько, який не визнавав ніяких законів. І ще тому, що всі діти заздрили йому, були в захваті від нього і намагалися наслідувати його у всьому. Том, як і всі інші хлопці з "порядних родин", заздрив Гекльберрі, що міг цілий день нічого не робити. І Томові теж було суворо заборонено гратися з цим голодранцем. Саме тому Том завжди, коли тільки міг, грався з ним. Гекльберрі одягавсь у недоноски з плеча дорослих людей; одяг його всякої пори року цвів різнокольоровими плямами і звисав лахміттям. Бриль його був цілковитою руїною величезних розмірів, від її крис було відкремсано великий шматок у вигляді півмісяця, його куртка, в ті рідкі дні, коли він її одягав, доходила аж до п’ят, і задні гудзики містилися значно нижче спини, штани висіли на одній підтяжці і ззаду теліпалися величезним порожнім мішком, а внизу хльоскали по грязюці, коли він їх забував підкачати.

Гекльберрі був вільний птах; блукав, де йому хотілося. В хорошу годину він ночував десь на чужому ганку, а в дощову — в порожніх діжках, йому не треба було ходити ні до школи, ні до церкви, йому нікого було слухатися, над ним не було господаря. Він міг ловити рибу чи купатися, коли і де йому заманеться, і сидіти в воді, скільки йому хочеться. Ніхто не забороняв йому битися. Лягав спати він, коли хотів. Навесні він перший з усіх хлопців починав ходити босий, а восени взувався останній, йому не треба було ні митися, ні одягати чисту білизну, а лаятися він умів напрочуд. Одне слово, цей хлопець мав усе, що надає ціну життю… Так думали всі вимучені, скуті по руках і ногах "добре вихована" хлопці з "порядних родин" у містечку.

Том привітав романтичного волоцюгу:

— Агов, Гекльберрі! Здоров!

— Здоров і ти, коли хочеш…

— Що це таке в тебе?

— Дохла кішка.

— Дай подивитися, Геку! Ач, зовсім уже заклякла. Де ти її взяв?

— Купив у одного… у хлопця.

— Скільки заплатив?

— Синій квиток і бичачий пузир… що я поцупив на різниці.

— А де ти дістав синій квиток?

— Купив у Бена Роджерса два тижні тому… за батіжок.

— Слухай, Геку, а на що годиться дохла кішка?

— На що годиться? А бородавки виводити.

— Та ну? Я знаю кращий засіб.

— Б’юсь об заклад, не знаєш. Що це за засіб?

— Гнила вода.

— Гнила вода? Нічого вона не варта, твоя гнила вода.

— Нічого не варта?! А ти її коли-небудь пробував?

— Ні, я не пробував. А Боб Таннер — той пробував.

— А хто тобі сказав?

— Та бачиш, він казав Джефові Течеру, а Джеф казав Джонні Беккеру, а Джоні казав Джіму Голмсу, а Джім казав Бену Роджерсу, а Бен казав одному негрові, а негр сказав мені. От і знаю.

— Ну, і що з того? Всі вони брешуть. Принаймні всі, крім негра, його я не знаю. Нісенітниця! Тепер ти мені скажи, Геку, як Боб Таннер робив це?

— А так: він узяв та й засунув руку в гнилий пень, де була дощова вода.

— Вдень?

— Атож.

— І лицем стояв до пня?

— Ага. Начебто так.

— І казав він щось при цьому?

— Мабуть... Не знаю.

— Ага! Ще захотів виводити бородавки гнилою водою, коли берешся за діло таким безглуздим способом. Ні, так нічого доброго не зробиш. Треба піти самому в гущавину лісу, подивитися, де там є пень з гнилою водою, і саме опівночі стати спиною до пня, сунути руку в воду і сказати:

Ячмінь-зерно, ячмінь-зерно, розмелись мукою,

Гнилі води, гнилі води, візьміть бородавки з собою.

А потім, заплющивши очі, швиденьке відійди на одинадцять кроків, повернись тричі навкруги і йди додому і нікому нічого не кажи, бо коли скажеш — усі чари зникнуть.

— Так, це схоже на правду. Тільки Боб Таннер… він робив не так…

— Та певно, що не так! І тому з усіх хлопців у містечку в нього бородавок найбільше. А коли б він знав, як поводитися з гнилою водою, у нього не було б жодної бородавки. Я сам їх тисячі вивів з своїх рук таким побитом, Геку. У мене їх було дуже багато, бо я граюся частенько з жабами. А то я ще виводжу їх гороховим стручком.

— Справді, стручком добре. Я теж так робив.

— Та ну? А як же ти виводив стручком?

— Береш стручок, вилущуєш горох, потім ріжеш бородавку, щоб показалась кров, капаєш кров’ю на половинку стручка, потім копаєш ямку і закопуєш цю половинку на перехресті доріг рівно опівночі на молодику. А другу половинку спалюєш. Розумієш, та половинка, на якій кров, буде весь час притягувати другу, а кров тягне до себе бородавку, від чого вона і зникає дуже скоро.

— Воно то так, Геку. Тільки, коли закопуєш, треба ще примовляти: "Стручок в яму, бородавко, геть з руки і назад не вертайся".— Так буде краще. Джо Гарпер теж так робить, а він, знаєш, де тільки не був. Навіть до самого Кунвілля доїжджав. Ну, а як же ти виводиш їх дохлою кішкою?

— А ось як: візьми кішку і йди з нею на кладовище, у таке місце, де поховано якусь злу людину. І ось опівночі прийде чорт, а може й два-три;

але ти їх не побачиш, тільки почуєш ніби шум вітру, а може, почуєш, як вони розмовлятимуть. І коли вони потягнуть чолов’ягу геть, жбурни їм кішку навздогін і приказуй: "Чорт за мертвяком, кіт за чортом, бородавки за котом, геть від мене всі разом". Від цього всяка бородавка зійде.

— Схоже на діло. Ти коли-небудь пробував це, Геку?

— Ні, але мені стара Гопкінс казала.

— Ну, тоді воно таки так. Бо кажуть, що вона відьма.

— Кажуть! Я напевне знаю. Вона батькові наврочила. Батько це сам мені говорив. Якось він іде і бачить, що вона на нього чортів привертає. Так він схопив каменюку та в неї,— але не влучив. І що ж ти думаєш: цієї самої ночі він скотився з покрівлі, де спав п’яний, і зламав собі руку.

— Ото страх! Та як же він довідався, що вона чортів привертає?

— Ну от іще! Батько казав, що про це довідатись дуже легко. Коли хтось на тебе витріщає очі та ще й буркоче щось, то, значить, наврочити хоче. Бо коли відьма буркоче, то це вона читає молитву навпаки, задом наперед,— розумієш?

— Слухай, Геку, коли ти будеш пробувати з кішкою?

— Цієї ночі. На мою думку, чорти напевно прийдуть цієї ночі по старого Вільямса.

— Та його ж іще в суботу поховали, Геку. Вони, мабуть, уже вкрали його в суботу вночі.

— Та що ти кажеш! Як же вони могли його вкрасти до півночі? А опівночі вже була неділя. В неділю чорти не дуже люблять шльондрати по землі.

— Це правда. Про це я не подумав. Можна й мені з тобою?

— Звичайно, якщо не боїшся.

— Боюсь! Отакої! Ти нявкнеш під вікном?

— Добре… І ти нявкни у відповідь, якщо тобі можна буде вийти. А то минулого разу я доти нявкав під вікнами, поки старий Гейс почав жбурляти в мене каменюки й кричати: "Чорти побрали б цю кішку!" Я йому за це вибив шибку цеглиною,— тільки ти про це анітелень!

— Гаразд. Тієї ночі я не міг нявкнути у відповідь, бо тітка за мною стежила. Але тепер я таки нявкну. Слухай, Геку, що це в тебе таке?

— Нічого особливого — кліщ.

— Де ти його взяв?

— А в лісі.

— Що візьмеш за нього?

— Не знаю. Я його не збираюся продавати.

— Як знаєш. Та й кліщ такий манюсінький.

— Ну, ще б пак! Чужого кліща кожен може лаяти. А я ним задоволений. Для мене і цей добрий.

— Та кліщів у лісі до чорта. Я б їх тисячу назбирав, коли б схотів.

— Так чого ж ти їх не назбираєш? Ага! Сам знаєш, що тобі не вдасться. Скажу я тобі, що цей кліщ дуже ранній. Це перший кліщ, якого я бачив цього року.

— Слухай, Геку, я тобі дам за нього свій зуб.

— Покажи.

Том дістав папірець і обережно розгорнув. Гекльберрі уважно оглянув зуб. Спокуса була дуже велика. Нарешті він спитав:

— Справжній?

Том підняв верхню губу і показав порожнє місце.

— Гаразд,— сказав Гекльберрі.— Значить, по руках!

Том поклав кліща в коробочку з-під пістонів, де ще недавно був ув’язнений жук, і хлопці розійшлися, причому кожен почував себе багатшим, ніж перед цим.

Дійшовши до дерев’яного будинку, де містилася школа, Том швидко ввійшов з виглядом людини, яка сумлінно поспішала на урок, повісив капелюха на гвіздок і з діловитим виглядом квапливо сів на лаву. Учитель, який сидів, як на троні, на високому плетеному кріслі, мирно куняв, заколисаний гудінням учнів. Поява Тома розбудила його:

— Томасе Сойєре!

Том знав, що коли вчитель називає його повним ім’ям, це не віщує нічого доброго.

— Сер!

— Іди сюди! Ну, сер, чому це ви знову спізнилися?

Том уже ладен був збрехати щось, коли раптом побачив дві довгі золотисті коси, які він одразу пізнав завдяки електричному струмові кохання. Він побачив, що єдине вільне місце в тій половині класу, де сиділи дівчата, було біля неї, і миттю відповів:

— Я зупинився на вулиці поговорити з Гекльберрі Фінном.

Учитель скам’янів від здивування: він безпорадно втупився в Тома. Гудіння змовкло. Учні запитували себе, чи не з’їхав з глузду цей відчайдушний хлопець. Нарешті вчитель сказав:

— Ти… що робив?

— Зупинився на вулиці поговорити з Гекльберрі Фінном!

Помилитися в значенні цих слів було неможливо.

— Томасе Сойєре, це найдивовижніше визнання, що я коли-небудь чув. За таку зухвалість лінійки мало. Знімайте куртку!

Рука вчителя працювала, поки не втомилась, запас різок помітно поменшав. Потім учитель наказав:

— Тепер, сер, ідіть і сідайте з дівчатками! І хай це буде для вас застереженням.

Сміх, що чувся в класі, трохи ніби збентежив хлопця. Але це тільки здавалося. Насправді його більше бентежила близькість до свого незнаного божества і несподіване щастя, яке йому випало. Він сів на краєчок соснової лави. Дівчинка задерла носа і відсунулася. Усі довкола моргали, шепотіли, хихотіли. Але Том сидів смирно, спершися на довгу низьку парту, і нібито старанно читав. Помалу на нього перестали звертати увагу, і клас знову наповнився звичайним гудінням. Тоді хлопець почав нишком поглядати на сусідку. Та помітила це, скривила рота і на хвилину повернулася до нього спиною. Коли ж вона знов обернулась до нього, перед нею лежав персик. Вона відсунула його; Том тихенько поклав його на те саме місце. Вона знов відсунула, але вже не так вороже. Том терпляче поклав персик знову на те саме місце,— і вона залишила його там. Том нашкрябав на грифельній дошці: "Будь ласка, візьміть,— у мене є ще". Дівчинка прочитала ці слова, але нічого не відповіла. Тоді він почав малювати на дошці, закриваючи свій малюнок лівою рукою. Деякий час дівчинка вдавала, ніби не помічає цього; але потім в ній почала виявлятися людська цікавість. Хлопець малював собі далі, ніби нічого не помічаючи. Дівчинка спробувала подивитись, що це він малює, але так, щоб не дуже себе видати. Том знов-таки ніби не помітив її цікавості. Нарешті вона здалась і нерішуче прошепотіла:

— Покажіть мені!

Том відкрив частину карикатурного будинку з похилою покрівлею і кільцями диму, що виходив з димаря. Дівчинка так зацікавилась його роботою, що забула про все на світі. Коли Том закінчив, вона хвилинку дивилася, потім прошепотіла:

— Ох, чудово! Тепер намалюйте людину.

Художник поставив на подвір’ї перед будинком людину, схожу на підйомний кран і таку високу, що вона могла б переступити через будинок. Але дівчинка не була занадто вибаглива. Вежа задовольнилася з тієї потвори і прошепотіла:

— Як гарно! Тепер намалюйте мене поруч!

Том намалював пісковий годинник, приробив до нього зверху круглий місяць, солом’яні ручки й ніжки і в розчепірені пальці вклав величезне віяло. Дівчинка сказала:

— І це дуже красиво. Хотіла б я вміти малювати!

— Це легко,— прошепотів Том.— Я вас навчу.

— Ну, невже? Коли?

— На великій перерві. Ви підете додому обідати?

— Не піду, якщо хочете.

— Добре. Як вас звуть?

— Беккі Течер. А вас? Ага, я знаю,— Томас Сойєр.

— Мене так звуть перед тим, як карають. Коли я добре поводжуся, мене звуть просто Том. Ви звіть мене Томом, гаразд?

— Гаразд.

Том знову почав щось писати на дошці, ховаючи слова від Беккі. Але тепер вона вже не відсувалась, а просила показати їй. Том казав:

— Там нічого нема.

— Ні, є!

— Ні, нема; та вам і дивитись не хочеться.

— Ні, хочеться. Слово честі, хочеться. Будь ласка, покажіть!

— Ви кому-небудь скажете!

— Ні, не скажу. Слово честі, слово честі, не скажу.

— Нікому в світі не скажете? До самої смерті?

— Ні, ніколи нікому не скажу. А тепер покажіть!

— Та ви ж зовсім не хочете…

— Якщо ви такі вперті, Томе, я все одно побачу.

І вона поклала свою маленьку ручку на його руку. Почалась боротьба. Том удавав, ніби чинить серйозний опір, але поволі відводив свою руку, і нарешті розкрились такі слова: "Я вас люблю".

— Ах, ви поганий хлопчисько! — дівчинка боляче вдарила його по руці, але почервоніла, і було видно, що їй приємно.

Саме цієї миті хлопець відчув, що хтось міцно схопив його за вухо і поволі піднімає з лави. У такий спосіб його було проведено через увесь клас на своє місце під загальний нестримний сміх. Потім учитель протягом кількох жахливих хвилин постояв над ним, не кажучи ні слова, і нарешті так само тихо рушив на свій трон. Та хоча вухо у Тома боліло, серце його було сповнене радістю.

Коли учні заспокоїлися, Том зробив чесну спробу вчитися, але він був занадто зворушений. На уроці читання він збивався і плутав слова, на географії обертав озера в гори, гори в річки, а річки в материки, аж поки в світі знову не запанував первісний хаос. На уроці правопису Том так

калічив найпростіші слова, що у нього відібрали олов’яний жетон, який він носив з великою гордістю протягом кількох місяців.

Розділ сьомий

Перегони кліща і розбите серце

Що більше намагався Том зосередити увагу на книжці, то більше розбігалися його думки. Нарешті він зітхнув і, позіхнувши, залишив ці спроби, йому здавалося, що велика перерва ніколи не настане. Було душно, жодного повіву вітру не відчувалось. З усіх снотворних днів це був найснотворніший. Одноманітне бурмотіння двадцяти п’яти школярів, що зубрили, навівало дрімоту, ніби гудіння бджіл.

Зелені схили Кардіфської гори лежали в тремтячому серпанку спеки. У небі ліниво ширяли кілька птахів. Крім них, не було видно ніяких інших живих істот, крім хіба що двох-трьох корів, та й ті спали.

Том усім серцем прагнув волі. Знайти що-небудь цікаве, щоб якось згаяти нудний час. Він засунув руку в кишеню, і лице його осяяла невимовна радість. Він нишком дістав із кишені коробочку, витяг звідти кліща і поклав на довгу плескату парту. Комаха, мабуть, теж в цю хвилину пройнялася вдячністю, але завчасно, бо тільки-но вона почала тікати, як Том завернув її шпилькою назад і примусив повзти в іншому напрямі.

Поруч Тома сидів приятель і друг його, страждаючи так само, як і Том. Він з глибокою вдячністю вхопився за нову забавку. Цього друга звали Джо Гарпер. Хлопці дружили цілий тиждень, а в суботу спільно воювали як вороги.

Джо витяг шпильку з куртки і почав допомагати другові муштрувати полоненого кліща. Обидва дедалі більше захоплювалися цим спортом.

Нарешті Том заявив, що вони тільки заважають один одному і жоден не дістає цілковитого задоволення від кліща. Тому він поклав на парту грифельну дошку Джо Гарпера і провів посередині риску згори донизу.

— А тепер,— сказав він,— умовимось так: поки кліщ буде на твоїм боці, ганяй його скільки завгодно, а я його не чіпатиму; а коли ти його випустиш і він утече на мій бік, то ти його не чіпай, поки він од мене не втече.

— Гаразд. Починай! Пускай його!

Незабаром кліщ утік від Тома і перейшов екватор. Тоді за нього взявся Джо. Кліщ знов кинувся тікати — і знову опинився у Томових володіннях. Ці переходи повторялися досить часто. Поки один хлопець ганяв кліща, захоплений такою цікавою роботою, другий з неменшою цікавістю стежив за ним. Дві голови схилилися над дошкою, і дві душі умерли для всього іншого на світі. Нарешті щастя нібито остаточно перейшло на бік Джо. Кліщ, збуджений і стривожений не менш, ніж самі хлопці, кидався туди й сюди, але щоразу, коли перемога була, так би мовити, в руках Тома і пальці його рвалися до комахи, шпилька Джо невблаганно завертала кліща назад. Нарешті Том не стерпів. Спокуса була занадто велика. Він простяг руку і почав підштовхувати кліща в свій бік. Вмить Джо розсердився:

— Томе,— сказав він,— не чіпай його!

— Я тільки хочу підігнати його трохи, Джо!

— Ні, сер, це нечесно. Дайте йому спокій!

— Та я не збираюся довго ганяти.

— Дайте йому спокій, кажуть вам!

— Не хочу!

— Ти не маєш права його чіпати; він на моєму боці.

— Слухай, Джо Гарпер, чий це кліщ?

— Байдуже мені, чий він… Він на моєму боці, і ти не смієш чіпати його!

— Як то — не смієш! Це мій кліщ, я можу робити з ним все, що захочу!

Раптом страшний удар прута впав на Томові плечі. Другий, такий самий удар упав на плечі Джо. Протягом двох хвилин учитель найретельніше вибивав пил із їхніх курток, і весь клас радів і сміявся. Хлопці були занадто захоплені своєю забавкою і не помітили, що незадовго перед тим в класі раптом запала тиша, бо вчитель навшпиньках пройшов через кімнату і зупинився над ними. Він досить довго спостерігав їхню гру, аж поки не вніс у неї деяку різноманітність.

Коли, нарешті, пробило дванадцять і настала велика перерва, Том підбіг до Беккі Течер і прошепотів їй на вухо:

— Надінь капелюшок і зроби вигляд, що йдеш додому, а коли дійдеш до рогу, почекай, поки всі пройдуть, заверни в провулок і повертайся сюди! Я піду іншою дорогою і теж скоро буду тут.

Таким чином, Том вийшов із школи з однією групою школярів. Беккі — з іншою. Трохи згодом вони зустрілись на дальньому кінці провулку і повернулись до спорожнілої школи. Вони сіли поруч, поклавши перед собою грифельну дошку. Том дав Беккі грифель і, водячи її рукою, намалював ще один, такий самий чудовий будинок. Коли інтерес до мистецтва ледь-ледь ослаб, вони почали розмовляти. Том був безмірно щасливий.

— Ти любиш пацюків? — спитав він.

— Ой, ненавиджу!

— І я теж… коли вони живі. Але я питаю про дохлих — надіти їм мотузочок на шию і вертіти круг голови.

— Ні, я пацюків взагалі не дуже люблю. Ось що я люблю — жувати гумку.

— Шкода, що в мене нема.

— Справді? У мене є трошки. Я дам тобі пожувати, тільки ти потім віддай.

Це було приємно, і вони почали жувати по черзі, дригаючи ногами від надмірного задоволення.

— Ти була коли-небудь в цирку?

— Так, і тато обіцяв узяти мене туди ще раз, якщо я буду хороша.

— Я був у цирку три-чотири рази — багато разів! Церква просто дурниця в порівнянні з ним. У цирку весь час показують щось нове. Я, коли виросту, буду клоуном у цирку.

— Правда? От добре! Вони всі такі милі, строкаті…

— Ага, та ще й купу грошей загрібають… Бен каже: по долару в день. Слухай, Беккі, ти була коли-небудь заручена?

— Що це значить?

— Ну, заручена, щоб вийти заміж?

— Ні.

— А хотіла б?

— Чого ж? Не знаю. А як це робиться?

— Ти просто кажеш хлопцю, що ніколи ні за кого не підеш, крім нього — розумієш, ніколи, ніколи, ніколи,— і потім ви цілуєтесь. От і все. Це кожен може зробити!

— Цілуємося? А навіщо цілуватися?

— Ну, для того, щоб… ну так уже ведеться… Всі так роблять.

— Всі?

— Атож, усі закохані. Ти пам’ятаєш, що я написав на дошці?

— Так… так.

— Що ж?

— Не скажу.

— То, може, я скажу тобі?

— Т-так… тільки коли-небудь іншим разом.

— Ні, тепер.

— Ні, не тепер — завтра.

— Ні, ні, тепер, Беккі. Я тихенько, я шепну тобі на вухо.

Бачачи, що Беккі вагається, Том прийняв її мовчання за згоду, приклав губи до самого її вуха і ніжно повторив їй свої попередні слова. Потім додав:

— Тепер ти мені шепни те саме..

Вона довго вагалася і нарешті попросила:

— Одверніс ь, щоб не бачити мене, тоді я скажу. Тільки ти нікому не розказуй, чуєш, Томе? Нікому. Не розкажеш? Правда?

— Ні, ні, я нікому не скажу, будь певна. Ну, Беккі?

Він одвернувся, а вона так близько нахилилась до його вуха, що від її подиху затріпотіло його хвилясте волосся, і прошепотіла соромливо:

— Я… вас… люблю!

Потім скочила й почала бігати навколо лав і парт, рятуючись від Тома, що гнався за нею; потім забилась у куток і закрила обличчя білим фартушком.

Том схопив її за шию і почав умовляти:

— Ну, Беккі, тепер уже все скінчено,— тільки поцілуватися. Тут нема нічого страшного, це пусте. Ну, будь ласка, Беккі.

І він шарпав її за фартушок і за руки.

Мало-помалу вона здалась, опустила руки і підставила йому обличчя, зашаріле від довгої боротьби, а Том поцілував її в червоні губки і сказав:

— Ну, от і все, Беккі. Тепер ти вже нікого не повинна любити, крім мене, і ні за кого, крім мене, не виходити заміж, ніколи, ніколи. Ти обіцяєш?

— Так, я нікого не буду любити, Томе, крім тебе, і ні за кого іншого не піду заміж. І ти, гляди, ні на кому не женись, тільки на мені.

— Звичайно. Аякже. Така умова! І до школи і з школи ти повинна йти зі мною,— якщо за нами не будуть стежити,— і в танцях вибирай мене, а я тебе вибиратиму. Так завжди роблять жених і наречена.

— Чудово! Ніколи не чула про це.

— Це страшенно весело! Коли ми з Еммі Лоренс…

Широко розкриті очі Беккі Течер сказали Томові, що він ляпнув зайве, і хлопець зніяковів.

— О, Томе, то я вже не перша, з ким ти був заручений?

Дівчинка заплакала.

— Годі плакати, Беккі. Я не люблю її більше.

— Ні, Томе, ти любиш. Ти сам знаєш, що любиш.

Том намагався обійняти її за шию, але вона відштовхнула його, повернулась обличчям до стіни і плакала далі. Том почав умовляти її, називав ласкавими іменами і повторив свою спробу, але вона знов одіпхнула його. Тоді в ньому прокинулась гордість. Він попрямував до дверей і вийшов на вулицю, збентежений і стривожений, зупинився і час від часу поглядав на двері, сподіваючись, що Беккі ось-ось одумається і вийде слідом за ним на ганок. Але вона не виходила. Томові стало дуже

сумно: адже ж він справді винний, йому було важко примусити себе зробити перший крок до примирення, але він поборов гордість і ввійшов у клас.

Беккі все ще стояла в кутку і плакала, повернувшись лицем до стіни. В Тома защеміло серце. Він підійшов до неї і постояв трохи, не знаючи, з чого почати.

— Беккі,— промовив він несміло,— я й знати нікого не хочу, крім тебе.

Жодної відповіді. Самі лише схлипування.

— Беккі... (прохальним голосом). Беккі! Ну скажи що-небудь.

Знову схлипування.

Тоді Том витягнув найкращу свою дорогоцінність — мідну кульку від камінної решітки — і, простягнувши її так, щоб Беккі могла бачити, сказав:

— Ну, Беккі, будь ласка... Ну, хочеш, я тобі подарую оце?

Вона відштовхнула його руку, кулька впала й покотилася по підлозі.

Тоді Том вийшов на вулицю і вирішив піти куди очі світять і цього дня не повертатися до школи. Беккі раптом запідозрила щось недобре. Вона кинулась до дверей — Тома не було видно. Вона побігла навколо дому, сподіваючись знайти його на майданчику для ігор, але його не було й там. Тоді вона почала його кликати.

— Томе, Томе, вернись!

Вона дослухалась, але відповіді не було. Беккі залишилась без товариша. Кругом усе було тихо й пусто. Вона сіла й знову заплакала: вона почувала себе винною. Тим часом знову почали збиратися школярі; треба було затаїти своє горе, втихомирити своє розбите серце і взяти на плечі тягар довгих, виснажливих, тужних післяобідніх уроків. У неї ще не було подруги, їй ні з ким було розділити свій сум.

Розділ восьмий

Майбутній сміливий пірат

Том блукав провулками, звертаючи то праворуч, то ліворуч, поки не зайшов далеко від тієї дороги, якою поверталися додому школярі. Два чи три рази він перейшов струмок убрід, бо гадав, що у такий спосіб може обдурити можливу погоню. Через півгодини він був уже біля палацу Дуглас на вершині Кардіфської гори. Школа ледве виднілася внизу, в долині. Він увійшов у густий ліс, пробрався без стежок у самісіньку хащу і сів відпочити на мох під гіллястим дубом.

Тут у лісі було тихо і душно. У мертвій полуденній спеці замовкли навіть птахи. Природа лежала уві сні, що його іноді порушував тільки далекий стук дятла. І від цього стуку лісова тиша здавалася ще глибшою, а самотність — ще нестерпнішою.

Серце у Тома краяла туга, яка була у цілковитій гармонії з навколишньою природою. Довго сидів він, поставивши лікті на коліна і спершись підборіддям на руки, і думав, йому здавалося, що життя в найкращому разі — марнота і смуток, і він заздрив Джіммі Роджесу, який недавно вмер. Як добре,— гадав він,— лежати в труні, дрімати й мріяти без кінця, коли вітер шепоче в гіллі дерев, погойдує трави й квітки на могилі, а тебе ніщо не турбує, і нема про що горювати ніколи, ніколи. Ох, якби в нього були добрі оцінки в недільній школі, він сам був би ладен умерти й покінчити з огидним життям… А оце дівчисько, ну що він їй зробив? Нічого. Він бажав їй добра, а вона прогнала його, як собаку,—

просто, як собаку. Вона шкодуватиме колись,— мабуть, коли буде вже занадто пізно. Ох, коли б можна було вмерти тимчасово!

Але гнучка душа юності не може бути стиснута протягом довгого часу. Помалу Том повернувся до міркувань земного життя. Що, коли він зараз піде світ за очі і таємниче зникне для всіх? Що, коли він піде геть — далеко-далеко, у незнані краї, за моря — і ніколи більше не повернеться? Що почуватиме тоді Беккі? Він згадав, як збирався стати клоуном у цирку, але тепер ця думка була йому огидна, бо клоунські жарти здавалися йому принизливими, коли його душа поривалась до туманних гордовитих висот романтики. Ні, він піде в солдати і повернеться через багато років, вкритий ранами і славою. Або, ще краще, приєднається до індійців і буде полювати з ними на буйволів, блукати гірськими стежками війни, серед високих гір і прерій Далекого Заходу, і коли-небудь повернеться додому великим індійським вождем, наїжачившись перами, розмальований, жахливий, і вдереться прямо в недільну школу з войовничим кличем, від якого холоне кров у жилах. Ото витріщать очі всі товариші! От будуть йому заздрити!

Але ні. Є на світі ще краще заняття! Він буде піратом. Ось воно що! Тепер він ясно бачив перед собою своє майбутнє, осяяне невимовною славою. Ім’я його лунатиме на цілий світ, і люди тремтітимуть, слухаючи це ім’я. Як гордо краятиме він бурхливі моря на своїм довгім чорнім фрегаті "Демон Бурі", з чорним прапором на високій щоглі.

І сягнувши вершин слави, він раптом з’явиться в старенькому рідному містечку і ввійде в церкву, весь засмаглий, обвітрений, у чорнім оксамитовім камзолі і таких самих штанях, у високих ботфортах з червоною стрічкою через плече; за поясом — пістолети, при поясі — ніж, заіржавлений від пролитої крові; на голові — м’який капелюх з перами; у руці — розгорнутий чорний прапор, а на прапорі — череп і кістки навхрест — і завмираючи від захоплення, почує шепіт: "Це Том Сойєр, пірат! Чорний Месник Іспанських морів!"

Так, вирішено! Шлях його обрано! Він завтра ж утече з дому і почне нове життя. Щоб бути готовим на ранок, треба вже тепер почати готуватись. Треба перевірити всі свої запаси.

Том підійшов до гнилого пня, що був поблизу, і почав своїм ножиком копати землю біля нього. Незабаром по звуку він пізнав під корою порожнє місце. Він засунув туди руку, урочисто вимовляючи заклинання:

— Що тут було, з’явись. А що тут є, лишись.

Потім він розгріб землю і побачив соснову дощечку. Він підняв дощечку — під нею відкрився маленький тайник, дно і стінки якого було викладено такими самими дощечками. У ньому лежала одна кулька. Том був безмежно здивований. Він збентежено чухав потилицю, говорячи:

— Ну, це вже ні на що не схоже!

Він розгнівано відкинув кульку і почав міркувати. Справа в тому, що його обдурило повір’я, яке він і його товариші вважали за незаперечну істину. Якщо закопаєш кульку, проказуючи над нею певні заклинання, і протягом двох тижнів не чіпатимеш її, а потім відкриєш тайник з тими словами, що їх сказав Том, то замість однієї кульки знайдеш всі, що ти коли-небудь загубив, як би далеко одна від одної вони не лежали. Але дива не сталося, і Томова віра в чудодійні сили була підірвана. Він багато чув про вдалі спроби такого роду, але ніколи — про невдалі. Він забув, що й сам пробував цей спосіб не один раз, але потім ніколи не міг знайти місця, де сховав кульку. Він довго міркував і нарешті надумав, що тут втрутилась якась відьма і зруйнувала чари. Але він хотів остаточно переконатися в цьому і, розшукавши чистеньку піщану місцинку, в центрі якої була заглибина, притулив губи до самої ямки і покликав:

Бука-бука, ти прийди,

Все, що хочу знать, скажи.

Бука-бука, ти прийди,

Все, що хочу знать, скажи.

Пісок заворушився, з ямки виліз маленький чорний жучок і відразу ж перелякано сховався.

— Він не хоче казати! Отже, тут побувала відьма. Я так і думав.

Том добре знав, що з відьмами змагатися — марна річ, і зажурився. Потім йому спало на думку, що непогано було б розшукати хоч ту кульку, яку він кинув. І він заходився повзати по траві, але нічого не знайшов. Він повернувся до свого тайника, став на те саме місце, з якого тільки що кинув кульку, витяг із кишені іншу й кинув її в тім-таки напрямі, приказуючи:

— Брате, піди знайди брата!

Він помітив, де зупинилась кулька, і заходився шукати там, але не знайшов. Мабуть, друга кулька або не докотилася або залетіла дуже далеко. Том спробував удруге. Та й це не пощастило, і він спробував ще раз, другий, третій. Нарешті він добився успіху: обидві кульки лежали на віддалі фута одна від одної.

Цієї хвилини в зеленій хащі пролунав слабкий звук іграшкової бляшаної сурми. Том швиденько скинув з себе куртку й штани, підперезався однією з підтяжок,— розгріб купу хмизу за гнилим пнем, витяг звідти саморобний лук, стрілу, дерев’яний меч і бляшану сурму, миттю озброївся і, босий, в одній тільки сорочці, яка маяла в повітрі, помчав назустріч ворогові. Під великим ясеном він просурмив сигнал у відповідь, почав тупотіти ногами і неголосно скомандував удаваному загону:

— Стійте, молодці! Не виходьте, поки я не засурмлю!

З’явився Джо Гарпер, так само легко одягнений і теж озброєний з голови до ніг. Том гукнув:

— Стій! Хто входить у Шервудський ліс без мого дозволу?

— Гай Гісборн не потребує нічийого дозволу! Хто ти такий, що… що…

— "… смієш говорити так зі мною?" — поспішно підказав йому Том, бо обидва вони говорили "з книжки", напам’ять.

— Хто ти такий, що смієш говорити так зі мною?

— Хто я? Я — Робін Гуд7, як скоро в цьому переконається твій підлий труп.

— То ти — цей знаменитий розбійник? Я радий посперечатися з тобою мечем за володіння цим веселим лісом. Захищайся!

Вони вихопили свої дерев’яні мечі, кинувши решту зброї на землю, стали в бойову позу, нога до ноги, і почався жорстокий поєдинок, за всіма правилами мистецтва: два удари вгору і два вниз. Нарешті Том сказав:

— Битися, то битися жвавіше.

І вони почали битися жвавіше, обидва захекались і спітніли.

— Падай! Падай! — гукнув Том.— Чому ти не падаєш?

— Не буду я падати! Сам ти падай! Тобі ж дісталося гірше.

— Ну то й що? Це нічого не значить. Я впасти не можу. Адже ж у книжці не так. У книжці сказано: "І одним влучним ударом у спину він

повалив на землю бідолашного Гая Гісборна". Ти мусиш повернутись і дати мені вдарити тебе в спину.

Проти такого авторитету не можна було сперечатись, і Джо обернувся, дістав удар і впав.

— А тепер,— сказав Джо, підіймаючись,— ти дай мені вбити тебе. Так буде по-чесному.

— Ну, я ж не можу цього зробити. Цього в книжці нема.

— Ні, це безчесно! Це на мою думку, підлість!

— Ну, гаразд, слухай, Джо: ти можеш бути монахом Туком або мірошниченком Мачем і вдарити мене дрючком. Або, хочеш, я буду шериф8 Нотінгемський, а ти — Робін Гуд, на одну хвилинку, і ти уб’єш мене.

Це задовольнило Гарпера, і гра тривала. Потім Том знову зробився Робін Гудом і з вини зрадливої черниці, яка погано доглядала за його ранами, смертельно ослаб від втрати крові. Нарешті Джо, який удавав цілу юрбу розбійників, що сумно плакали, потягнув його геть, вклав лука в його ослаблі руки, і Том сказав: "Де впаде ця стріла, там поховайте сердешного Робін Гуда, під деревом у зеленій діброві". Потім він пустив стрілу, впав на спину і вмер би, але потрапив у кропиву і підскочив занадто жваво для покійника.

Хлопці одяглися, поховали зброю і пішли геть, шкодуючи, що тепер нема розбійників, і питаючи себе, чим може сучасна цивілізація поповнити таку втрату. Обидва запевняли, що вони скоріше згодилися б бути протягом року розбійниками в Шервудському лісі, ніж президентами Сполучених Штатів ціле життя.

Розділ дев’ятий

Трагедія на цвинтарі

Цього вечора Том і Сід, як і завжди, о пів на десяту, пішли спати. Вони помолились на ніч, і Сід незабаром заснув. Але Том не спав, нетерпляче чекаючи сигналу. Коли йому здалося, що вже незабаром світатиме, він почув, як годинник пробив десять. Це було жахливо. Він не міг навіть крутитися на ліжку й совати ногами, як того вимагали його збуджені нерви, бо боявся розбудити Сіда. Тому він лежав смирно, напружено вдивлявся у темряву. Навкруги була моторошна тиша. Поволі з цієї тиші стали виділятись ледве помітні звуки. Передусім — цокання годинника. Потім таємниче потріскування старих балок. Слабкий скрип східців. Очевидно, в будинку блукали духи. З кімнати тітки Поллі долітало тихе, мирне хропіння. Потім почалося нестерпне сюрчання цвіркуна, а де саме — цього не може визначити ніяка людська мудрість. Потім — у стіні, біля ліжка, зловісне "тік-тік" шашелі. Том здригнувся: це означало, що хтось помре. Потім десь далеко в нічному повітрі завила собака і ще далі у відповідь їй — друга. Том переживав страшні хвилини. Нарешті він з задоволенням відчув, що час зник і починається вічність, і мимоволі став дрімати. Годинник пробив одинадцять — він не почув. Раптом крізь сон він почув сумне нявчання кішки. У сусідів одчинили вікно, і цей шум розбудив його. Пролунав крик: "Геть, клята!", і об стіну дровника з дзенькотом розбилась порожня пляшка. Том скочив, миттю одягся, виліз у вікно і порачкував по даху. Разів зо два він тихенько нявкнув, потім перескочив на дах дровника і звідти сплигнув на землю. Гекльберрі Фінн чекав його внизу з своєю дохлою кішкою в руках. Хлопці" рушили і незабаром зникли в темряві. Через півгодини вони вже пробиралися у високій траві цвинтаря.

Кладовище було старовинне, на західний зразок. Розташоване воно було на пагорку, милі за півтори від містечка. Старий дощаний паркан, що оточував його, місцями повалився всередину, місцями — назовні, але ніде не стояв прямо. Усе кладовище поросло травою й бур’яном, старі могили осіли. Пам’ятників не було; над могилами бовваніли гнилі, старі

дошки, заокруглені вгорі, сточені червою і похилені до землі, шукаючи підпори і не знаходячи її. "Вічна пам’ять такому-то…" було написано колись на дошках, але на більшості з них написів уже не можна було прочитати, навіть коли було видно.

Тихий вітер жалібно стогнав між деревами, і Том боявся, що це, мабуть, душі померлих скаржаться, що їх потурбували. Хлопці говорили мало і тільки пошепки, бо час і місце, навколишня урочистість і тиша гнітили їх. Вони знайшли свіжу могилу, яку шукали, і стали за кілька кроків від неї, біля трьох великих ясенів.

Чекали вони, як їм здалося, досить довго. Десь кричала сова, і тільки ці звуки порушували мертву тишу. Томові думки ставали дедалі похмурішими, вік відчував потребу щось сказати. Отже, він прошепотів:

— Геккі, як ти думаєш,— почав він пошепки,— мертвяки не розсердяться, що ми тут?

Гекльберрі прошепотів у відповідь:

— А хтозна, не знаю! А моторошно тут. Правда?

— Атож!

Запала довга мовчанка, протягом якої хлопці думали про те, як ставляться покійники до їхнього перебування тут. Потім Том сказав нишком:

— Слухай, Геккі, як ти думаєш, чи сліпий Вільямс чує, що ми говоримо?

— Звісна річ, чує. Принаймні душа його чує.

Том — після паузи:

— Я навіть шкодую, що назвав його просто Вільямс, а не містер Вільямс. Але ж я не хотів його образити. Всі називали його просто сліпим.

— Треба бути дуже обережним, коли говориш про мертвяків, Томе.

Це приголомшило Тома,— і він знову замовк. Раптом він схопив товариша за руку:

— Тсс!

— Що таке, Томе?

Обидва тулились один до одного, серця у них так і тьохкали.

— Тсс! Ось знову! Невже не чуєш?

— Я…

— О! Тепер і ти чуєш.

— Боже, Томе, вони йдуть! Ідуть вони! Що ми будемо робити?

— Не знаю. Ти думаєш, вони нас побачать?

— Ох, Томе. Вони ж можуть бачити в темряві, як кішки. І чого тільки я поліз сюди!

— Ти не бійся… Може, вони нас не чіпатимуть. Ми ж нічого поганого не робимо. Коли ми сидітимем тихо-тихо, вони, може, нас і не помітять.

— Спробую, Томе. Але я весь тремчу!

— Тсс! Слухай.

Хлопці, ледве дихаючи, притулилися один до одного. Приглушені голоси долітали з іншого кінця цвинтаря.

— Дивись! Глянь туди! — прошепотів Том.— Що це таке?

— Це диявольський огонь! Ой, Томе, як страшно!

В темряві з’явились якісь невиразні постаті. Перед ними гойдався старовинний бляшаний ліхтар, розсипаючи по землі іскорки світла. Гекльберрі, тремтячи, прошепотів:

— Це, напевно, чорти. Аж три! Томе, ми пропали. Ти вмієш молитися!

— Спробую. Але ти не бійся, вони нас не зачеплять. "Лягаючи спати, я…" — почав Том вечірню молитву.

— Тсс!

— Що таке, Геку?

— Це люди! Принаймні один із них. У нього голос Мефа Поттера.

— Та ні, невже?

— Їй-богу, правда. Лежи й не дихай. Він нас не помітить: він п’яний, як і завжди. Це я знаю.

— Гаразд. Я буду тихо. Ось вони стали. Чогось шукають. Не можуть знайти. Ось знову йдуть сюди. Ач, як біжать. Знов ближче. Знов далі. А тепер ідуть просто на нас. Слухай, Геку, я знаю голос другого: це індієць Джо!

— Ну, звичайно, це клятий метис! Мабуть, краще, якби були то чорти. І чого їм тут треба, хотів би я знати.

Шепіт урвався, бо три чоловіки дійшли до могили і зупинилися неподалік від того місця, де сховалися хлопці:

— Ось тут,— проказав третій і підняв ліхтар так, що світло впало на його обличчя. Це був молодий лікар Робінзон.

Поттер та індієць Джо несли ноші з мотузкою і двома лопатами. Вони поклали ноші на землю і почали розкопувати могилу. Лікар поставив ліхтар в головах могили, а сам сів на землю, притулившись спиною до одного з ясенів. Він був так близько, що хлопці могли доторкнутись до нього.

— Швидше, швидше,— тихо говорив він.— Кожної хвилини може зійти місяць.

Вони щось буркнули у відповідь і копали далі. Деякий час нічого не було чути, крім стукоту лопат, які викидали землю і пісок — звук одноманітний і сумний. Нарешті одна лопата глухо вдарила об домовину, і за одну-дві хвилини копачі витягли домовину нагору… Тими самими лопатами вони скинули віко, витягли труп і зневажливо кинули його на землю.9 Місяць вийшов із-за хмар і освітив бліде обличчя мертвяка. Труп поклали на ноші, вкрили ковдрою і прив’язали мотузкою. Поттер витяг великого складаного ножа, відрізав кінець мотузки, що теліпався, і проказав:

— Ну от, костоправе, проклята робота готова. А тепер женіть ще золотого, а то ми так його тут і кинемо.

— Добре сказано,— крикнув індієць Джо.

— Слухайте, що це означає? — сказав лікар.— Ви правили гроші наперед, і я заплатив вам сповна.

— Заплатили, але в нас є ще й інші рахунки,— сказав Джо, підходячи до лікаря. Той підвівся на ноги.— П’ять років тому я прийшов на кухню вашого батька, а ви вигнали мене у три вирви, я просив чогось поїсти, а ви вигнали мене, як злодія. А коли я присягнувся відплатити вам за це, хоч би через сто років, ваш батько запроторив мене в тюрму, як волоцюгу. Ви думали, я це забув? Індійська кров тече в мені недарма. Тепер ви у мене в руках, і ми з вами поквитаємось, так і знайте!

Він, загрожуючи, підніс кулак до самого обличчя лікаря. Той несподівано випростався і одним ударом звалив індійця на землю. Поттер від несподіванки впустив ножа й вигукнув:

— Гей, ви! Це що таке! Не чіпайте мого товариша!

І він кинувся на лікаря. Обидва вони зчепились, стали один одного гатити, топчучи траву і копаючи землю підборами. Індієць Джо скочив на ноги; очі його палали ненавистю; він підняв ножа, впущеного Поттером, і крадькома, як кішка, весь вигнувшись, почав бігати навколо, шукаючи нагоди, щоб завдати удару. Раптом лікар вирвався з рук Поттера, схопив важку дошку з могили Вільямса і так гепнув нею Поттера, що той повалився на землю. В цю саму хвилину метис, скориставшися з цього, встромив ножа по саму ручку в груди юнака. Лікар захитався і упав на Поттера, заливаючи його своєю кров’ю. Цієї хвилини на місяць насунули хмари і закрили це жахливе видовище. Перелякані хлопці притьмом кинулися тікати не оглядаючись.

Коли місяць знову виринув з-за хмар, індієць Джо в глибокій задумі стояв над двома тілами. Лікар промимрив щось невиразне, разів зо два зітхнув і завмер. Метис тихо сказав:

— Ми поквиталися. Ну, й чорт тебе забирай!

І він пограбував убитого. Після цього, вклавши злощасного ножа в розкриту праву руку Поттера, сів на пусту домовину.

Минуло три, чотири, п’ять хвилин… Поттер заворушився і застогнав. Він стиснув у руці ножа, підніс його до лиця, здригнувся і випустив додолу. Потім підвівся і сів, відштовхнувши од себе труп лікаря, глянув на нього, каламутним поглядом озирнувся навкруги і зустрів погляд метиса.

— Боже мій! Як це сталося, Джо?

— Кепська справа,— сказав той, не ворухнувшись.— Нащо це ти зробив?

— Я? І не думав.

— Розказуй! Тут балачками не допоможеш!

Поттер пополотнів і весь тремтів.

— Я думав, що вже витверезився. Не слід мені було пити ввечері. В мене й досі гуде в голові,— гірш, ніж коли ми йшли сюди. Я наче в тумані, нічого не пригадую. Скажи мені, Джо, по щирості скажи, друже, невже це я його ухекав? Адже я його не хотів убивати, у мене й на думці не було, душею й честю присягаюся. Скажи мені, Джо, як це вийшло? О, який жах! Він був такий молодий, талановитий…

— Ви зчепилися, він ударив тебе дошкою по голові. Ти впав, а потім підвівся, хитаючись, мов п’яний, взяв ножа та й штрикнув його в груди саме тієї хвилини, коли він знову вдарив тебе. Ну, а тут ви обидва попадали і весь час лежали, як мертві.

— Ой, я й сам не знав, що роблю. Щоб я крізь землю провалився, коли я брешу! Це все від горілки, та й розлютився… А я ж і ножем орудувати не вмію. Битися доводилось, це так, тільки без ножа. Це ж усі знають… Джо, голубе, будь другом, не видавай мене! Дай слово, що не викажеш, Джо! Я завжди тебе любив, завжди стояв за тебе. Ти сам знаєш… Ти ж нікому не скажеш, нікому не скажеш, Джо?

Нещасний упав на коліна перед убивцею і простягнув до нього руки, благаючи.

— Гаразд, Мефе Поттере, ти завжди чесно й щиро поводився зі мною, і я відплачу тобі тим самим. Будь певний, слово моє вірне. Тут і говорити більше нема про що.

— Джо, ти прямо ангел. Я благословлятиму тебе до останнього дня свого життя.— І Поттер заплакав.

— Ну, годі! Тепер не час рюмсати! Іди он тією дорогою, а я піду цією. Та дивись, слідів за собою не лишай!

Поттер пішов, потім кинувся бігти. Метис стояв і дивився йому вслід, бурмочучи:

— Якщо він справді здурів від удару й горілки, то не скоро згадає про ножа; а коли й згадає, то буде так далеко, що побоїться повернутися сюди, куряча душа!

Минуло кілька хвилин, і на вбитого, на загорнутий у ковдру труп, на домовину без віка, на розриту могилу дивився тільки місяць з неба. Навкруги знов була тиша.

Розділ десятий

Виття собаки віщує біду

Хлопці бігли до містечка щодуху. Вони оніміли від жаху. Час од часу тривожно оглядались, ніби боялись погоні. Кожен пень на дорозі здавався їм людиною, страшним ворогом, і тоді у них перехоплювало подих. Коли вони пробігали повз дерев’яні будиночки, що стояли біля містечка, сторожові пси прокинулись і загавкали. Від цього гавкоту у хлопців ніби виросли крила.

— Тільки б нам добігти до старої чинбарні,— прошепотів Том, захекавшись.— Я вже, здається, більше не можу.

Гекльберрі нічого не відповів, він засапався. Хлопчаки кинулись бігти до бажаної мети, не спускаючи очей з старої чинбарні, куди їм хотілося потрапити. Напруживши останні сили, вони нарешті добігли до неї, вскочили пліч-о-пліч у відчинені двері і попадали в рятівну тінь на долівку. Вони були щасливі, хоч страшенно стомилися. Помалу вони віддихалися. Том сказав тихо:

— Геку, як ти думаєш, що з цього вийде?

— Якщо лікар Робінзон помре,— думаю, вийде шибениця.

— Та що ти!

— Я напевно знаю.

Том замислився і за хвилину запитав:

— Хто ж розповість? Ми?

— Ти що? З глузду з’їхав? Уяви собі, що справа якось обернеться так, що індійця Джо не повісять,— то він же тоді нас неодмінно вб’є, не тепер, то пізніше, це вже точно.

— Я й сам так думаю, Геку.

— Коли вже виказувати, то нехай Меф Поттер виказує, якщо він такий дурень. Завжди п’яний…

Том помовчав — він знову задумався; потім прошепотів:

— Геку, адже Меф Поттер нічого не знає,— як же він може розказати про вбивство?

— Тобто як це він не знає?

— Тому що він упав, лікар ударив Поттера дошкою саме тоді, коли Джо замахнувся ножем. І ти думаєш, він що-небудь бачив? Ти думаєш, він що-небудь знає?

— А й справді, Томе!

— А крім того, хто знає, може, від цього удару Поттер і дуба дав.

— Ні, Томе, це навряд. Адже він був під чаркою. Я це відразу помітив. Та він завжди напідпитку. От коли мій батько нап’ється, то можна його гатити по голові чим завгодно… хоч церквою — нічого йому не станеться, слово честі. Він і сам це говорив не раз! Отак і з Мефом Поттером. От коли б він був тверезий, то, може, від такого гостинця і гигнув би… Хтозна…

Том знову поринув у свої думки.

— Геку, ти певний, що ти не проговоришся?

— Та хочеш чи не хочеш, Томе, а нам треба мовчати. Сам розумієш,— цей диявол метис, коли ми тільки проговоримося, а його не повісять,—

подушить нас, як кошенят. Слухай, Томе, коли вже так, то присягнімось один одному, що триматимемо язик за зубами.

— Я готовий, Геку. Це найкраще. Ну, підніми руку і присягайся, що ми…

— Е, ні, так не годиться. Це добре у звичайних справах, у дрібничках, особливо з дівчатами, бо вони, зрештою, все одно підведуть і розбазікають, коли зашиються; а в такій справі треба, щоб договір був писаний та ще й неодмінно кров’ю.

Том усією душею схвалив цю думку. Вона була і таємнича, і похмура, і жахлива, і дуже пасувала до всіх подій, до оточення і нічної доби. Він підняв з долівки чисту соснову дощечку, яка блищала у світлі місяця, витяг з кишені грудку червоної охри, сів так, щоб світло падало на дощечку, і насилу нашкрябав такі рядки, допомагаючи собі язиком:

Гек Фін і Том Сойєр

клянуться, що триматимуть язика

за зубами щодо цієї справи, і

хай вони впадуть мертві на місці,

якщо коли-небудь розкажуть, і хай

загинуть.

Гекльберрі був захоплений умінням Тома писати і його високим стилем. Він витяг із кишені шпильку і вже хотів уколоти собі пальця, але Том зупинив його:

— Чекай, не роби цього,— шпилька мідна. На ній може бути мідянка.

— Мідянка? Що це таке?

— Отрута така. Спробуй-но проковтнути — побачиш.

Том розмотав нитку з одної з своїх голок, і кожен хлопець по черзі вколов собі пальця і видавив по краплі крові.

Зробивши це кілька разів і вживаючи мізинця замість пера, Том умудрився написати внизу початкові літери свого імені, потім навчив Гекльберрі, як писати Г і Ф, і договір було підписано. Вони урочисто, з різними церемоніями й заклинаннями закопали дощечку біля самого муру, вважаючи, що ланцюги, які сковували тепер їхні язики, назавжди замкнено на ключ, а ключ закинуто далеко-далеко.

У дірку на другому кінці напівзруйнованого будинку пролізла якась постать, але хлопці її не помітили.

— Томе,— прошепотів Гекльберрі,— ти певний, що після цього ми вже не проговоримося… ніколи?

— Звичайно, певний. Що б не трапилось, тепер ми — ні пари з уст. А інакше одразу ж впадемо мертвими на місці, якщо проговоримося. Хіба ти забув?

— Та воно справді так…

Ще якийсь час вони шушукалися. Раптом поблизу за муром, за якихось десять кроків від них довго і моторошно завив собака. Злякані хлопці щільно притиснулися один до одного.

— Кому це він виє? — задихаючись, прошепотів Гекльберрі.— Тобі чи мені?

— Не знаю… Глянь у щілину! Та мерщій!

— Ні, ти глянь!

— Я не можу, не можу, Геку.

— Будь ласка, Томе. Ось знову…

— О, боже, який я радий! — прошепотів Том.— Я пізнаю його голос: це собака Булла Гарбісона.

— Оце добре! Кажу тобі, Томе, я мало не до смерті перелякався; я був певний, що це собака-волоцюга.

Собака знову завив. У хлопців знов упало серце.

— Ой, це не він,— прошепотів Гекльберрі.— Глянь ще раз, Томе!

Том, тремтячи з страху, слухняно притулив око до щілини і ледве чутно сказав:

— Ой, Геку. Це собака-волоцюга!

— Глянь, Томе, глянь мерщій: на кого він виє?

— Мабуть, на нас обох — ми ж зовсім поруч один з одним…

— Ой, Томе, мабуть, ми загинули! Вже я знаю, куди потраплю. Напевно, до пекла. Я був такий поганий…

— А я? Так мені й треба! Ось що значить байдики бити й робити все, що хлопцеві забороняють робити… Я міг би бути добрим і хорошим, як Сід, коли б я старався. Та я, звичайно, не старався. Але, коли я цього разу врятуюся з біди, я буду днювати й ночувати в недільній школі.

Том почав тихенько схлипувати.

— Це ти — поганий? — І Гекльберрі теж зарюмсав.— Який же ти поганий? Ти, Том Сойєр, прямо-таки ангел порівняно зі мною. Боже мій! Якби мені хоч наполовину бути таким, як ти.

Том проковтнув сльози і прошепотів:

— Дивись, Геккі, дивись! Він стоїть до нас задом!

Гек припав до щілини і дуже зрадів.

— Так, задом, їй-богу, задом. А раніше як він стояв?

— Отак і стояв. Але я, дурень, не помітив. Ото добре! То на кого ж це він виє?

Собака перестав вити. Том нашорошив вуха.

— Тсс! Що це таке? — прошепотів він.

— Нібито… нібито свиня рохкає. Ні, Томе, це хтось хропе…

— Хропе-е? А де ж хропе, Геку?

— Мабуть, на тім кінці. Так, здається, там. Тато тут колись ночував разом із свинями, але це не він. Він, бувало, як захропе, то тримайся — з

ніг звалить! До того ж, я думаю, йому вже не вернутися до нашого містечка.

Жадоба пригод знову воскресла в душі хлопчиків.

— Геккі, а ти підеш туди, якщо я поведу тебе?

— Щось не дуже мені хочеться, Томе. А що, коли там індієць Джо?

Том вагався. Але спокуса була занадто сильна, і хлопці надумали піти подивитись, умовившись негайно повернути і дати драла, як тільки хропіння припиниться. Навшпиньках, один за одним, вони стали підкрадатися. Не дійшовши кількох кроків до того, хто хропів, Том наступив на якусь паличку; вона зламалась і тріснула. Чоловік застогнав, повернувся на бік, і на лице його впав місячний промінь. Це був Меф Поттер. У хлопців серця завмерли, і самі вони стали, як вкопані, коли чоловік заворушився; але тепер їхній переляк минув. Вони тихцем гайнули крізь дірку в стіні і вже ладні були розійтися. В цей час знову пролунало зловісне протяжне виття.

Вони обернулись і побачили чужого собаку, що стояв за два кроки від Поттера, мордою до нього, піднявши морду догори.

— То це він на нього! — в один голос вигукнули хлопці.

— Слухай, Томе, кажуть, що якось біля будинку Джонні Міллера вив собака-волоцюга саме опівночі вже два тижні тому. І дрімлюга сіла на ганку в нього і співала того вечора, а й досі ніхто в будинку не вмер.

— Так, я знаю. Та що ж коли навіть і не вмер? Адже Гресі Міллер тієї ж суботи впала в комин і спеклася страшенно.

— Так, але вона не вмерла. І не тільки не вмерла, а навпаки, їй краще.

— Гаразд, почекай і побачиш, що буде. Пропаща вона людина, так само як і Меф Поттер. Так кажуть негри, а вони вже все знають про такі речі, Геку.

І хлопчики розійшлися в задумі.

Коли Том уліз у вікно своєї спальні, ніч уже майже минула. Він обережно роздягся і заснув, радіючи, що ніхто не знає про його пригоди. Він не помітив, що Сід, який тихенько хропів, насправді не спав уже майже годину.

Коли Том прокинувся, Сід устиг уже одягнутися й піти. З денного світла, із усього видно було, що вже пізненько. Том здивувався. Чому його не розбудили, чому не розтермосили його, як завжди? Думка ця сповнила його поганими передчуттями. За п’ять хвилин він одягся і зійшов униз, хоч почував себе дуже сонним і розбитим.

Уся родина сиділа ще за столом, хоча сніданок уже закінчився. Ніхто нічого не сказав Томові, не дорікав йому, але всі уникали його погляду. В кімнаті панувала така урочиста тиша, що винний полотнів від переляку. Він сів і намагався бути веселим — даремно! Ніхто навіть не посміхнувся на його жарти, і він теж замовк, почуваючи, що серце його стиснула туга.

Після сніданку тітка відвела його вбік, і Том майже повеселішав, сподіваючись, що його тільки відшмагають. Але сталося не так. Тітка почала плакати і скаржитись, як у нього вистачило духу розбити її старе серце, і кінець кінцем сказала, що тепер він може робити все, що йому завгодно: погубити себе, вкрити ганьбою її сиве волосся, загнати її в могилу — однаково виправити його ніяк не можна; вона вже не буде й намагатися.

Це було гірше за тисячу різок, і серце у бідного Тома боліло тепер більше, ніж його тіло. Він теж плакав, благав пробачення, знов і знов

обіцяв виправитися і, нарешті, був відпущений, але почував, що тітчине пробачення неповне і що колишнього довір’я до нього немає.

Він вийшов з дому, почуваючи себе таким нещасним, що навіть не думав про помсту Сідові. Отже, зовсім даремно Сід поспішав утекти від нього через задню хвіртку. Похмурий і сумний прийшов Том до школи і разом з Джо Гарпером підставив спину під різки за те, що вчора не з’явився до школи. Кару він приймав з виглядом людини, душа якої пригнічена більшим горем і байдужа до таких дрібниць. Потім він повернувся на своє місце, поклав руки на парту й голову на руки і дивився в стіну кам’яним поглядом, в якому світилося страждання, що досягло останньої межі. Під ліктем він відчув якусь тверду річ. Він через деякий час змінив позу, зітхнув, взяв цю річ. Вона була загорнута в папір. Він розгорнув її. Глибоке, затяжне, важке зітхання вирвалось у нього з грудей, і серце його розбилося. То була його мідна кулька!

Остання соломинка зламала спину верблюда.

Розділ одинадцятий

Том зазнає мук совісті

Годині о дванадцятій вдень по всьому містечку раптом пронеслася жахлива звістка. Не треба було й телеграфу, про який за тих часів і не мріяли,— звістка ця переходила з уст в уста, від сусіда до сусіда, з будинку в будинок майже з телеграфною швидкістю. Певна річ, учитель відпустив учнів додому; все місто здивувалося б, коли б учитель не догадався про це.

Біля вбитого було знайдено скривавленого ножа, і хтось пізнав, що цей ніж належав Мефові Поттеру. Говорили також, що вночі, години о другій, один запізнілий житель, повертаючись додому, бачив, як Поттер вмивався в струмку, і що Поттер, побачивши його, негайно втік,— обставина підозріла, особливо вмивання: це не було звичкою Поттера.

Казали також, що поліція винишпорила все місто, розшукуючи вбивцю (обиватели не люблять возитись з доказами і негайно проголошують вирок), але ніде не могла його знайти; що в усіх напрямах розіслано вершників, і шериф певний, що злочинця спіймають до вечора.

Все місто зібралося на цвинтарі. Том забув про своє розбите серце і приєднався до всіх не тому, що йому цього хотілося,— він волів би бути за тисячу миль звідти,— але його тягла туди незрозуміла сила. Прийшовши на це жахливе місце, він протиснувся вперед і знову побачив похмуре видовище, йому здавалося, що від того часу, як він був тут, минула ціла вічність. Хтось ущипнув його за руку. Він обернувся і зустрівся очима… з Гекльберрі! Обидва негайно стали дивитися в різні сторони, запитуючи себе, чи не помітив хто чогось особливого в їхніх поглядах, але всі балакали, і увага всіх була прикута до жахливого видовища.

"Бідолаха!" "Бідолашний хлопець!" "Це наука крадіям трупів!" "А Мефа Поттера повісять, якщо спіймають",— гомоніли навкруги.

А священик висловився так:

— Тут перст божий! Тут воля господня!

Раптом Том затремтів з голови до ніг, бо неподалік побачив непорушне обличчя індійця Джо. Цієї миті юрба завирувала. Пролунали голоси:

— Ось він, ось він! Сам іде!

— Хто, хто? — заволали двадцять голосів.

— Меф Поттер!

— Дивіться, він зупинився. Глядіть, повертається. Тримайте його, щоб не втік!

Люди, що сиділи на деревах, над головою Тома, повідомили, що Меф Поттер і не думає тікати,— він тільки збентежений і не знає, що робити.

— Нечувана зухвалість! — сказав один із присутніх.— Прийшов, щоб спокійно подивитися на діло рук своїх... Не сподівався, що тут люди.

Юрба розступилася, і до могили урочисто підійшов шериф, ведучи Поттера за руку. У нещасного лице було сіре, а в очах — жах. Зупинившись перед убитим, він затрусився, мов у пропасниці, закрив лице руками і заплакав.

— Це не я зробив, друзі мої,— схлипував він,— слово честі даю вам, не я.

— Хто ж тебе обвинувачує? — прогримів чийсь голос.

Постріл начебто влучив у ціль. Поттер підняв голову і оглянувся навкруги з гіркою безнадійністю в очах. Він побачив індійця Джо і вигукнув:

— О, Джо! Ти обіцяв мені, що ніколи...

— Це ваш ніж? — І шериф підніс до самого його обличчя знаряддя вбивства.

Поттер упав би, якби його не підтримали і не посадовили тихенько на землю. Потім він сказав:

— Щось підказувало мені, що коли я не вернусь туди і не знайду… — Він здригнувся і, безнадійно махнувши рукою, мовив: — Скажи їм, Джо, скажи їм! Тепер уже байдуже…

Гекльберрі й Том оніміли і вирячили очі, коли цей нахабний брехун, нітрохи не соромлячись, заходився розповідати вигадану ним сцену вбивства. Хлопці щохвилини чекали, що ось-ось з ясного неба впаде грім на голову вбивці: вони дивувалися, чому божа кара забарилася. А коли він закінчив і все ж стояв живий і цілий, їхній слабкий намір порушити присягу і врятувати життя невинно обвинуваченого Поттера зовсім пропав: очевидно, цей мерзотник Джо продався дияволові, а сперечатися з дияволом було небезпечно.

Хтось спитав Поттера:

— Чому ж ти не втік? Навіщо прийшов сюди?

— Я не міг інакше… я не міг! — простогнав Поттер.— Я хотів тікати, але самі ноги притягли мене сюди! — І він знову заридав.

За кілька хвилин на допиті індієць Джо так само спокійно повторив свої свідчення під присягою; і хлопці, бачачи, що небесний грім так і не побив його, остаточно переконалися, що Джо продався дияволові. Він тепер став для них найцікавішою, хоч і найжахливішою істотою, яку вони бачили коли-небудь, і вони не могли відірвати від його обличчя своїх зачарованих очей. Потайки вони вирішили стежити за ним уночі, коли нагодиться випадок, сподіваючись як-небудь побачити його жахливого хазяїна.

Індієць Джо допоміг підняти з землі тіло вбитого і покласти його на віз. У натовпі пробіг трепет: усі почали шепотіти, що якраз цієї хвилини з рани просочилися краплі крові. Хлопчики подумали, що ця щаслива випадковість вкаже юрбі справжнього вбивцю, але їм довелося розчаруватись, тому що багато з присутніх казали:

— Коли це сталось, Меф Поттер стояв за три кроки від убитого.

Жахлива таємниця і докори сумління цілий тиждень після цього не давали Томові спати вночі. І якось вранці, за сніданком, Сід сказав:

— Томе, ти так крутишся і так багато говориш уві сні, що не можна заснути… я половину ночі не спав.

Том пополотнів і опустив очі.

— Це поганий знак,— серйозно сказала тітка Поллі.— Що в тебе на думці, Томе?

— Нічого! Нічого!

Але руки хлопця тремтіли так, що він розлив каву.

— І весь час верзеш такі дурниці,— вів далі Сід.— Вчора вночі ти, наприклад, говорив. "Кров, кров, ось що це таке!" І знов і знов без кінця. І ще ти казав: "Не мучте мене так,— я скажу". Що ти скажеш? Що таке ти скажеш?

Усе попливло перед Томом. Важко сказати, що могло б статися, але, на щастя, цієї хвилини тривога зникла з обличчя тітки Поллі, і вона, сама того не знаючи, прийшла Томові на допомогу. Вона сказала:

— Ох! Це все те жахливе вбивство. Мені самій воно сниться мало не кожну ніч. Іноді мені сниться, що вбивця — це я.

Мері сказала, що й з нею буває таке саме. Сід начебто задовольнився цим поясненням.

Том поспішив піти геть. Після цього він протягом тижня скаржився на біль у зубах і на ніч перев’язував собі щелепи хусткою. Він не знав, що Сід навмисне ночами не спав і частенько, ослабивши його пов’язку і спершись на лікті, прислухався до його слів, а потім знову поправляв пов’язку.

Помалу Том заспокоївся, зубний біль йому набрид, і ця вигадка була залишена. Якщо Сідові справді пощастило довідатись щось із невиразного Томового бурмотіння, то він, у всякому разі, тримав це при собі.

Томові здавалось, що його товариші ніколи не облишать чинити слідство над дохлими кішками; ці забавки весь час нагадували Томові про страшну подію. Сід помітив, що Том ніколи не був слідчим під час цих допитів, хоч досі він дуже любив верховодити у всіх нових забавках; Сід помітив також, що Том ухиляється від ролі свідка — і це було дивно: він також не випускав з-під уваги, що Том взагалі виявляв огиду до цих ігор і завжди, коли міг, уникав їх. Сід дивувався, але нічого не казав. А втім такі ігри нарешті вийшли з моди і перестали турбувати Томове сумління.

Мало не щодня у цей сумний час Том принагідно підходив до невеличкого гратчастого віконечка тюрми і передавав туди контрабандою "вбивцеві" всякі смачні речі, які вдавалося здобути. Тюрмою була невеличка цегляна будівля, що стояла на болоті край містечка. Вартового при ній не було, та нечасто там були й в’язні. Ці подарунки дуже заспокоювали совість Тома.

Мешканцям містечка дуже кортіло покарати метиса Джо за крадіжку трупів, вимазати його смолою, обкачати в пір’я і вигнати з містечка верхи на жердині. Але він викликав такий страх, що ніхто не наважувався взяти на себе почин у цій справі, а тому цей намір був залишений. На обох допитах метис починав свою розповідь з бійки, не згадуючи про попереднє викрадення трупа: тому визнано було за краще поки що не притягати його до суду.

Розділ дванадцятий

Кіт і ліки

У Тома з’явилися нові турботи. Беккі Течер перестала ходити до школи. Том кілька днів боровся з своєю гордістю і пробував викинути Беккі з голови, але йому не щастило. Він почав уночі блукати навколо її будинку і почував себе дуже нещасним. Вона була хвора. Що, коли вона помре? Ця думка гнітила його. Том не цікавився більше ні війною, ні навіть піратством. Усі чари життя зникли, лишився тільки сум. Він закинув навіть свій обруч і палицю: вони більше не розважали його.

Тітка стурбувалась і почала його лікувати, пробуючи всі можливі засоби. Вона була з тих людей, які дуже захоплюються патентованими ліками і всіма новими лікувальними методами. Невтомно вона проводила різні медичні досліди. Коли в цій галузі з’являлося щось нове, їй кортіло спробувати новину — не на собі, бо вона ніколи не хворіла, але на першому-ліпшому, хто їй траплявся.

Саме на той час входило в моду лікування водою, і пригнічений стан Тома був дуже до речі. Тітка Поллі вдосвіта підіймала Тома з ліжка, вела його в сарай і там обливала холодною водою і терла рушником, як скребачкою; потім вона загортала його в мокре простирало й укривала ковдрами, щоб він пропотів, і нещасний потів доти, поки, як він сам казав, "жовті плями його душі вилазили крізь пори".

Незважаючи на все, хлопець і далі бліднув і марнів, і вигляд у нього був дуже сумний. Тітка додала гарячі ванни, "сидячі" ванни, душі. Хлопець лишався похмурим, як катафалк. Тітка приєднала до води вівсяну кашу і гірчичники. Крім того, вона щодня наповняла його, ніби глечик, силою-силенною ліків.

Помалу Том збайдужів до всіх тортур. Це бентежило стареньку до глибини душі.

Треба було зламати за всяку ціну його байдужість. У цей час вона вперше почула про нові ліки — "болевгамовувач" і замовила собі величезну кількість цих ліків. Покуштувала їх і зраділа: то був справжній вогонь у рідкому стані! Вона облишила лікування водою й таке інше і поклала всі свої надії на нове зілля. Вона дала Томові випити повну чайну ложку і схвильовано стежила за наслідками. Тривога її відразу минула, і душа заспокоїлася, бо байдужість була зламана: хлопець не міг би стати жвавішим і палкішим навіть тоді, коли б його посадили на жар.

Том відчув, що час уже справді прокинутись. Таке життя цілком відповідало його пригніченому настрою, але в ньому дуже багато страждань і мало поживи для душі. Він став обмірковувати всілякі плани порятунку, і нарешті йому спало на думку удати, ніби "болевгамовувач" йому дуже сподобався. Він почав так часто просити нову порцію зілля, що, зрештою, надокучив тітці, і вона сказала, щоб він сам приймав ліки і не чіплявся більше до неї. Коли б це був Сід, до її щирої радості не примішувалося б ніякої тривоги, але йшлося про Тома, отже вона потайки стежила за пляшкою. Вона помітила, що ліків справді меншає, але вона й гадки не мала, що хлопець лікував не себе, а щілину в підлозі вітальні.

Якось, коли він лікував у такий спосіб щілину, до нього підійшов тітчин жовтий кіт, замуркотів і, жадібно поглядаючи на ложку, попросив, щоб йому дали покуштувати. Том сказав:

— Ой, Пітере, не проси, якщо тобі не хочеться.

Але Пітер дав зрозуміти, що йому хочеться.

— Дивись, не помились… пошкодуєш…

Пітер був переконаний, що помилки тут нема ніякої.

— Ну, якщо ти вже так просиш, я тобі дам, бо я не жадібний. Але, коли тобі не сподобається,— дорікай сам собі.

Пітер погодився. Том розтулив йому рота і влив туди ложку "болевгамовувача". Пітер підстрибнув на два ярди в повітря і з бойовим покликом став кружляти по кімнаті, натикаючись на меблі, перекидаючи горнятка квітів, чинячи страшенний розгардіяш. Потім він зіп’явся на задні лапи і затанцював на підлозі у шаленому захваті, закинувши голову назад і волаючи на весь будинок про своє невимовне щастя. Далі знову заметушився по кімнаті, несучи на своєму шляху руйнування і хаос. Тітка Поллі ввійшла саме тієї хвилини, як він, перекинувшись кілька разів у повітрі, виконав свій останній номер: вискочив у розчинене вікно, тягнучи за собою ті квіткові горнятка, які ще лишилися цілі. Старенька остовпіла, оглядаючи кімнату поверх окулярів, а Том качався по підлозі, знемагаючи від сміху.

— Томе! Що таке з нашим котом?

— Не знаю, тітко,— ледве вимовив Том.

— Зроду нічого подібного не бачила! З чого він збожеволів?

— Слово честі, не знаю, тітко Поллі; коти завжди перекидаються, коли у них яка-небудь радість.

— Невже?

Щось у її голосі змусило Тома насторожитися.

— Так… тобто, я так думаю.

— Ти думаєш?

— Так, тітко.

Старенька нахилилася. Том зацікавлено й стривожено спостерігав за її рухами. Занадто пізно він догадався, до чого вона "гне": з-під ліжка стирчав доказ вини — чайна ложка. Тітка Поллі витягла її звідти і потрясла у нього над головою. Том здригнувся і похнюпився. Тітка Поллі підняла його з підлоги як завжди — за вухо — і боляче стукнула по голові наперстком.

— Ну, сер, поясніть, будьте ласкаві, навіщо ви так мучите безсловесну тварину?

— Я пожалів його і дав ліки, бо ж у нього нема тітки.

— Нема тітки? Дурню! При чому тут тітка?

— Як то — при чому! Коли б у нього була тітка, вона попекла б його тельбухи. Вона випалила б йому всі кишки без жалю… Вона не подивилася б, що він кіт, а не людина…

Тітку Поллі почала мучити совість. Її лікування уявилося їй у новому світі: те, що було жорстоким для кота, могло бути жорстоким і для хлопця. Старенькій стало соромно, і на очах у неї з’явилися сльози. Вона поклала руку йому на голову й лагідно проказала:

— Я ж думала зробити краще, Томе. І це ж пішло тобі на користь.

Том серйозно глянув їй в обличчя. Тільки куточки його рота ледь-ледь здригалися від прихованої усмішки.

— Я знаю, тітонько, що ви хотіли зробити мені добре, але ж і я хотів добра котові. Це було і йому корисно. Я ніколи ще не бачив його в такому веселому…

— Годі, годі, Томе, поки я не розгнівалась знову. Поводься добре, будь розумненький, і тобі не доведеться пити ніяких ліків.

Том прийшов до школи до початку уроків. Усі помітили, що це повторювалось з недавніх пір щодня. І сьогодні, як і завжди цими днями, замість того, щоб гратися з товаришами, хлопець крутився на шкільному подвір’ї, біля воріт. Він одмовився від ігор, говорячи, що нездужає. Та й вигляд у нього справді був поганий.

Він удавав, що дивиться навкруги, а насправді, весь час дивився на дорогу. Поблизу з’явився Джеф Течер, і Том зрадів. Але за хвилину обличчя його знову було оповите смутком. У школі Том не відходив від Джефа ні на хвилину і всіляко намагався навести його на розмову про сестру. Але недогадливий хлопець не розумів натяків. Том увесь час чекав і чекав, підбадьорюючись щоразу, коли в далині з’являлося легеньке пляттячко, і ненавидів ту, кому належало воно, як тільки переконувався, що вона не Беккі. Нарешті платтячка перестали з’являтися, і Том остаточно зажурився. Засмучений увійшов він до порожнього класу і сів на своє місце, щоб мріяти і страждати. В цей час біля воріт майнуло ще одне платтячко, у Тома теленькнуло серце. Мить — і він був уже на подвір’ї, лютуючи, немов індієць: він гукав, реготався, ганявся за товаришами, стрибав через паркан з небезпекою для життя, ходив на голові,— одне слово, робив усякі геройські подвиги і весь час при цьому поглядав убік, чи помічає його Беккі Течер. Але вона, здавалося, нічого не помічала і навіть не дивилася в його бік. Невже вона не помічає його? Том переніс арену своїх подвигів ближче до неї. Він гасав навколо неї з войовничим покликом, зірвав з когось бриль і закинув його на дах, вдерся в юрбу школярів, розкидав їх в різні боки і розтягся на землі перед самим носом у Беккі, мало не збивши її з ніг. Вона відвернулася, задерла носа і сказала:

— Пхі! Деякі люди гадають, що вони дуже гарні… і завжди кокошаться…

У Тома запалали щоки. Він підвівся, і сумний, знищений, відійшов набік.

Розділ тринадцятий

Зграя піратів піднімає вітрила

У Тома на душі було похмуро. Він був здатний на все. Хлопець говорив собі, що він самотній, усіма забутий, що ніхто в світі не любить його… Потім, коли люди довідаються, до чого вони його довели, може й пошкодують за ним. Він намагався бути добрим, хорошим, але вони йому не хотіли допомогти. Коли вже їм треба неодмінно спекатися його, то що ж? Він піде, і хай лають його, скільки хочуть. Чому й не лаяти! Хіба самотній, усіма забутий хлопець має право скаржитися? Так, його змусили стати злочинцем… Вибору нема…

З такими думками він дійшов до кінця лугу, коли до нього долетіли звуки шкільного дзвону, який скликав учнів на післяобідні уроки. Він заплакав, подумавши, що ніколи-ніколи більше не почує цього добре знайомого дзвону. Примиритися з цим було важко, але що ж робити? Якщо його відштовхують, кидають напризволяще, треба скоритися, але він прощає їм.

Том заплакав ще дужче.

Саме цієї хвилини він зустрів свого кращого товариша, Джо Гарпера. У нього теж був похмурий вигляд, і в душі, очевидно, визрів великий й гіркий план. Без сумніву, вони являли собою "дві душі з одною думкою". Том витер очі рукавом і повідомив товариша про свій намір іти з дому, де з ним так погано поводяться і де він ні в кому не зустрічає співчуття,—

піти і ніколи не повернутися. Наприкінці він висловив сподіванку, що Джо не забуде його.

Але тут виявилося, що Джо і сам хотів просити про те ж саме Тома і шукав його з цією метою. Мати відшмагала Джо за те, що він ніби випив вершки, яких він ніколи й не куштував і нічого про них не знав. Очевидно, що він їй набрид, ну, і вона хоче позбутися його. Коли так, йому нічого не лишається, як тільки здійснити її бажання: він сподівається, що вона буде щаслива і ніколи не пошкодує, що вигнала свого бідолашного хлопця в холодний, бездушний світ, аби він страждав і вмер.

Два хлопці зажурено рушили далі. Вони умовилися стояти один за одного, як брати, і ніколи не розлучатися, поки смерть не визволить їх обох від страждань. Потім вони заходилися викладати свої плани. Джо хотів піти в пустельники, жити в печері, годуючись сухими скоринками, і вмерти від холоду, злиднів і горя. Але, послухавши Тома, він визнав, що злочинне життя має свої переваги, і погодився зробитися піратом.

За три милі від Санкт-Петербурга, там, де річка Міссісіпі досягає більше ніж милю завширшки, є довгий, вузький лісистий острів з піщаною мілиною біля верхів’я — чудове місце для розбійників. Острів безлюдний і лежить ближче до того берега, що заріс густим, майже незайманим лісом, де теж не було жодної людини. Отже, хлопці надумали обрати цей Джексонів острів своїм притулком. Їм і на думку не спало спитати себе, хто буде жертвами їхніх піратських наскоків. Потім вони розшукали Гекльберрі Фінна, і він охоче приєднався до них: Гекові було однаково, яку кар’єру обрати, він був до цього зовсім байдужий. Вони розійшлися, домовившись зустрітися на березі ріки, в затишному місці, на дві милі вище містечка, у свій улюблений час, тобто опівночі. Там стояв невеличкий дерев’яний пліт, який вони вирішили захопити. Кожен мав узяти з собою вудочки й гачки, а також їжу, яку їм пощастить здобути — по змозі найзагадковішим і найтаємнішим способом, як і личить розбійникам. Ще до вечора кожен із них встиг поширити серед товаришів звістку, що незабаром у містечку "щось почують". Усіх, кому

дано було цей туманний натяк, просили "тримати язик за зубами і чекати".

Десь коло півночі Том з’явився з великим шматком вареної шинки та ще з деяким провіантом і причаївся в густих кущах на невисокій кручі біля самого берега. З кручі було видно місце, де вони мали зустрітися. Ніч була зоряна і тиха. Могутня ріка лежала внизу, як сонний океан. Том прислухався — анітелень. Тоді він тихо свиснув. Знизу йому відповіли свистом. Том свиснув ще два рази і дістав таку ж саму відповідь. Потім чийсь обережний голос спитав:

— Хто йде?

— Том Сойєр, Чорний Месник Іспанських морів. Назвіть ваші імена!

— Гек Фінн — Кривава Рука, і Джо Гарпер — Гроза Океанів.

Том запозичив ці прізвиська з своїх улюблених книжок.

— Гаразд. Скажіть пароль!

Два хрипкі голоси одночасно прошепотіли в нічній темряві жахливе слово:

— "Кров!"

Том шпурнув згори свою шинку і скотився сам слідом за нею, подерши при цьому і шкіру, і одяг. З кручі можна було зійти на берег чудовою, зручною стежкою, але цій стежці бракувало тих небезпек, які так цінували пірати.

Гроза Океанів теж роздобув чималий шмат свинини і ледве дотяг його до місця, Фінн — Кривава Рука — поцупив десь казанок і цілий пак

напівсирого тютюнового листу, а також кілька стеблин маїсу, щоб замінити ними люльки, хоча, крім нього, жоден з піратів не курив і не жував тютюну. Чорний Месник Іспанських морів оголосив, що нічого й думати вирушати в дорогу без вогню. Це була розумна думка: сірники за тих часів були ще мало відомі. Кроків за сто вище по річці хлопці побачили вогонь, що тлів на великому плоту, підкралися до нього і потягли головешку. З цього вони зробили собі цілу пригоду: щохвилини казали "тсс" і прикладали пальці до губ, закликаючи мовчати, хапалися руками за удавані держаки кинджалів і зловісним шепотом наказували один одному, якщо тільки "ворог" ворухнеться, "встромити йому ножа по самий держак", бо "мертвий не викаже". Вони чудово знали, що плотарі пішли до містечка і або сплять, або пиячать, та все-таки їм не було б ніякого виправдання, коли б вони поводились не так, як належить піратам.

Потім вони рушили в дорогу. Том віддавав накази, Гек веслував на кормі, Джо — на носу. Том стояв посередині корабля і, сердито нахмуривши брови, схрестивши руки, командував низьким суворим голосом:

— Вгору проти вітру!.. За вітром!

— Єсть, сер!

— Тримай прямо, прямо!

— Єсть, сер!

— Віддай вітрила!

— Єсть, сер!

Тому що пліт спокійно й рівно плив посередині ріки, всі ці накази давалися тільки про людське око і нічого, власне, не означали.

— На яких вітрилах іде судно?

— На спідніх, марселях і бом-кліверах, сер!

— Підніми бом-брамселі! Мерщій! Півдюжину молодців на форстень-стакселі. Швидше!

— Єсть, сер!

— Розпусти грот-брамсель! Шкоти і браси! Швидше! Швидше!

— Єсть, сер!

— Клади стерно під вітер! З лівого борту. Будь напоготові, щоб зустріти ворога! Ліворуч стерна! Гей, молодці! Налягай дружніш! Той самий хід!

— Єсть, сер!

Пліт виплив на середину ріки, хлопці скерували його за течією і поклали весла. Вода в річці стояла невисоко, і тому течія була не дуже сильна: дві або три милі на годину. Хвилин сорок хлопці не вимовили жодного слова. Пліт плив саме повз їхнє містечко, що було тепер так далеко. Воно мирно спало; тільки де-не-де мерехтіли, відбиваючись у воді, вогники. Всі в містечку спали, не підозрюючи, яка велика подія відбувається цієї хвилини. Чорний Месник Іспанських морів все ще стояв посередині плота, дивлячись "востаннє" на те місце, де колись він зазнав стільки радощів, а потім чимало мук. Йому дуже хотілося, щоб вона побачила його тепер, як він пливе крізь бурхливе море і безстрашно зустрічає біду і смерть, ідучи назустріч загибелі з похмурою посмішкою на устах. Маленьке зусилля фантазії — і Джексонів острів відсунувся в безкраю далечінь. І Том "востаннє" глянув на містечко, з розбитим серцем, але задоволений. Інші пірати також прощалися з рідними місцями "востаннє", так що їх мало не пронесло повз острів. Але вони

вчасно помітили небезпеку і відвернули її. Десь коло другої години ночі пліт сів на піщану мілину кроків за двісті від того місця, де вони вирішили розташуватися, і вони довго ходили туди й сюди по коліна в воді, поки не перетягли туди всю здобич. Між іншим, вони взяли з плота старе вітрило і натягли його в лісі між кущами як намет, щоб прикрити свої харчі; але самі вирішили спати просто неба — в хорошу погоду,— як і личить розбійникам.

Вони розпалили вогонь біля поваленого дерева в темній гущині кроків за двадцять від узлісся, підсмажили собі на сковороді трохи свинини на вечерю і з’їли половину всього припасу кукурудзяних коржів. Ах, яке велике щастя вечеряти так на волі, в незайманому лісі, на недослідженому і незаселеному острові, далеко від людського житла! Ніколи вони не повернуться до цивілізованого життя. Вогонь, що підіймався до неба, освітлював їхні обличчя і кидав червонуваті відблиски на товсті дерева, що зникали в глибині лісового храму, на блискучу зелень і на гірлянди дикого винограду. Коли було з’їдено останні кусники м’яса і останні шматочки кукурудзяних коржів, хлопці в доброму гуморі простяглися на траві. Правда, вони могли б знайти прохолодніше місце, та лежати біля вогнища в лісі — це така розкіш!

— Ну, хіба не славно? — вигукнув Джо.

— Чудово! — обізвався Том.— Що сказали б інші хлопці, коли б вони побачили нас?

— Що? Та вони прямо померли б від заздрощів. Правда, Геку?

— Авжеж! — сказав Гекльберрі.— Не знаю, як хто, а я задоволений. Нічого кращого мені й не треба. Не щодня я наїдаюся досхочу, і, крім того, сюди вже ніхто не прийде і не вижене тебе у три вирви ні з того ні з сього. І не вилає тебе останніми словами.

— Це життя якраз для мене,— заявив Том.— Не треба вставати рано-вранці, не треба ходити до школи, не треба вмиватись та робити інші такі дурниці… Ти бачиш, Джо, що піратові не треба нічого робити, коли він на березі. А пустельник повинен весь час молитись. І живе він сам один, без компанії.

— Воно то так,— сказав Джо.— Але я, знаєш, не подумав раніш про це як слід. А тепер, коли я спробував, я таки бачу, що бути піратом куди веселіше.

— Бачиш,— вів далі Том,— тепер пустельники не в такій пошані, як за старих часів, а пірата завжди всі поважають. Пустельники мусять носити волосяницю, посипати голову попелом, спати на голому камені, стояти під дощем і…

— А нащо вони носять волосяницю і посипають голову попелом? — перебив його Гек.

— Не знаю… Але так треба. Так завжди пустельники роблять. І тобі це треба було б робити, коли б ти пішов у пустельники.

— Е ні, дзуськи! — сказав Гек.

— А що б ти зробив?

— Не знаю. Сказав би: не хочу — і край.

— Ну, Геку, тобі довелось би. Таке правило. І як би ти порушив його?

— А я втік би, от і все.

— І був би не пустельник, а йолоп. Осоромився б на все своє життя.

Кривава Рука нічого не відповів, бо він заходився коло іншої справи. Він видовбав з кукурудзяного качана люльку, припасував до неї стеблину, набив її тютюном, приклав до неї жаринку і випустив хмару пахучого диму; він був у цілковитому захваті. Інші пірати йому заздрили і потай вирішили незабаром засвоїти цей чудовий порок. Гек знов сказав Томові:

— А що ж роблять пірати?

— О, вони живуть дуже весело: беруть у полон кораблі і палять їх, забирають золото і закопують у землю на своєму острові в якомусь страшному місці, де його вартують привиди, відьми й усяка нечисть. А матросів і пасажирів вони вбивають і викидають за борт.

— А жінок завозять до себе на острів,— встряв Джо,— жінок вони не вбивають.

— Так,— підтримав його Том,— жінок вони не вбивають, вони — благородні люди. І до того ж жінки завжди красуні.

— А який вони розкішний одяг носять! О, весь у золоті, в сріблі, в брильянтах! — у захваті вигукнув Джо.

— Хто? — спитав Гек.

— Та пірати ж.

Гек Фінн безнадійно оглянув свій власний одяг.

— Здається, я одягнений не по-піратському,— сумно сказав він,— але ж у мене іншого вбрання нема.

Хлопці втішили його, кажучи, що скоро в нього буде прегарний костюм: тільки вони почнуть свої наскоки, у них буде і золото, і вбрання, і все. А для початку годиться і його лахміття, хоча звичайно багаті пірати, перш ніж почати свої пригоди, запасаються відповідним гардеробом.

Помалу розмова скінчилася: у маленьких утікачів склеплялися очі. Люлька вислизнула з пальців Кривавої Руки, і він заснув сном стомленого праведника. Гроза Океанів і Чорний Месник Іспанських морів заснули не так скоро. Вони помолились лежачи і про себе, тому що нікому було змусити їх стати на коліна і прочитати молитву вголос; насправді вони думали і зовсім не молитись, але побоялись, щоб їх часом не побило навмисне посланим з неба громом. Невдовзі вони почали засипати, але тут з’явилась непрохана невідчепна гостя, яка звалася совість. Вони почали невиразно розуміти, що вчинили погано, втікши з дому, потім згадали про вкрадене м’ясо — і тут почалися справжні муки. Хлопці намагалися заспокоїти совість, нагадуючи їй, що їм траплялось і раніше десятки разів тягати з комори то солодкі пиріжки, то яблука, але совість вважала ці докази за надто слабкі і не хотіла замовкнути. Нарешті вони переконалися, що взяти пиріг або яблуко — це значить "поцупити", а взяти чужу шинку, чужу свинину та інші подібні цінності — це вже просто "украсти", а проти цього є заповідь у біблії.

Тому хлопці в душі вирішили, що, поки вони залишаться піратами, не заплямують себе таким злочином, як крадіжка. На цій умові совість згодилася на замирення, і наші пірати спокійно заснули.

Розділ чотирнадцятий

Табір щасливих розбійників

Прокинувшись уранці, Том довго не міг зрозуміти, де він.

Він сів, протер очі і оглянувся довкола й аж тоді отямився. Був холодний сірий світанок. Глибока тиша лісу була сповнена чарівним

почуттям миру і спокою. Жоден листок не ворушився, жоден звук не порушував роздумів Природи. Мов намисто, сяяли краплини роси на листі й траві. Білий шар попелу лежав на багатті, а синя цівка диму здіймалася просто над ним. Джо та Гек ще спали.

Ось далеко в лісі крикнула якась пташка, інша відгукнулася; десь застукотів дятел. В міру того як світлішала холодна сіра мла, звуки росли і множилися,— скрізь пробуджувалось життя. Чудеса природи, яка скидала з себе сон і бралася до роботи, розгорталися перед очима задуманого хлопця.

Маленька зелена гусениця везла мокрий від роси листок. Час од часу вона підіймала над листком дві третини свого тіла, ніби принюхуючись, а потім повзла далі: "Бере мірку, зовсім як кравець", сказав Том. Коли гусениця доповзла до Тома, хлопець аж прикипів до місця, і в його душі то підіймалася сподіванка, то падала, залежно від того, чи наближалася гусениця до нього, чи збиралася просуватися іншим шляхом. І коли, нарешті, гусениця зупинилася на хвилину подумати, піднявши вгору вигнуте гачком тіло, а потім рішуче переповзла на Томову ногу і заходилась гуляти по ній, його серце сповнилося радістю, бо це означало, що в нього буде новий костюм,— без сумніву, пишний, піратський.

Раптом звідкись з’явилася ціла процесія мурашок, і всі вони заходилися працювати; одна хоробро накинулась на мертвого павука, і, хоч той був уп’ятеро більший, потягла його на стовбур дерева.

Сонечко, все в цяточках, видерлося на запаморочну височінь трав’яної стеблинки. Том нахилився до нього і сказав:

Сонечко, сонечко, додому лети,-

Твоя хата горить, твої діти самі.

І сонечко послухалось і негайно знялося й полетіло рятувати своїх діток. Це не здивувало хлопця: він давно знав про легковірність сонечка і вже багато разів обдурював його, користуючись його простотою.

Потім з’явився великий жук, важко пересуваючи своє кругле тіло, і Том торкнув його пальцем, щоб побачити, як він притисне лапки до тіла й удасть мертвого.

Птахи тим часом зняли страшенний галас. Насмішничок дрізд сів на дереві над самісінькою головою Тома і з великим задоволенням почав передражнювати своїх сусідів. Криклива сойка, мов блакитний вогник, майнула в повітрі і сіла на гілку за два кроки від хлопця, схилила голову набік і з жадібною цікавістю дивилася на чужинців. Сіра білка й інша якась тварина, більша, лисячої породи, швидко пробігли одна за одною. Вони час од часу зупинялися, сідали на задні лапи, щоб глянути на нежданих гостей і потім поговорити про них, бо дикі звірки, очевидно, ніколи раніше не бачили людей і не знали, боятися їх чи ні. Тепер уже вся природа прокинулась і заворушилася. Довгі стріли сонячного проміння тут і там пронизали рясне листя. Кілька метеликів з’явилося в повітрі.

Том розбудив інших піратів, і за дві хвилини вони, зовсім голі, з вереском вже ганялись один за одним, по білій піщаній мілині. Їх зовсім не вабило в містечко, що спало оддалік, за могутньою пустинею вод. Уночі прибережна течія чи непокірні хвилі ріки віднесли їхній пліт, але хлопці навіть раділи з цього: був спалений міст між ними і цивілізованим світом.

Вони повернулися до табору навдивовижу свіжі, щасливі й страшенно голодні. Незабаром їхнє похідне вогнище запалало знов. Гек знайшов поблизу джерело чистої холодної води, хлопці зробили собі "склянки" з широкого дубового та горіхового листу і вирішили, що вода, підсолоджена чарами дикого лісу, непогано заміняє їм каву. Джо нарізував шинку на сніданок, але Том і Гек попросили його трохи почекати: вони знайшли на березі затишне місце і закинули вудочки. Майже негайно вони мали здобич. У Джо ще не ввірвався терпець, як

вони повернулися, тягнучи чудового коропа, двох окунів, маленького сома,— словом, досить харчів, щоб нагодувати цілу родину. Вони засмажили рибу разом з шинкою і були вражені: ніколи ще риба не здавалася їм такою смачною. Хлопці не знали, що річкову рибу найкраще смажити як тільки її вловили, і не думали про те, якою прекрасною приправою до їжі є сон на свіжому повітрі, біганина, купання, а головне — голод.

Поснідавши, вони лягли в холодку, поки Гек курив свою люльку, а потім вирушили всі разом в ліс на розвідки. Вони весело крокували через гнилі пні, продираючись крізь кущі, між деревами, згори донизу оповитими повзучим диким виноградом. Час од часу вони натрапляли на чудові галявини, встелені килимом трави і прикрашені квітами, як дорогоцінним камінням.

В дорозі багато що викликало у них радість, але нічого дивовижного не знайшли. Вони довідались, що острів щось із три милі завдовжки та чверть милі завширшки і що від найближчого берега його відокремлює вузька протока завширшки якихось двісті ярдів — не більше. Купалися вони мало не щогодини і тому повернулися до табору вже надвечір. Вони були занадто голодні і не стали знову ловити рибу, але чудово пообідали холодною шинкою, а потім знову лягли в холодку побалакати. Та розмова незабаром почала перериватися і зовсім завмерла. Тиша й урочистість лісу, почуття самотності почали справляти своє враження на хлопців. Вони замислились. Якась невиразна туга вкралася в їхні душі,— це була туга за рідною домівкою. Навіть Фінн — Кривава Рука,— і той став мріяти про знайомі ганки і порожні діжки. Але кожний соромився своєї слабодухості, і ні в кого не вистачало відваги висловити вголос свою думку.

Уже деякий час хлопці чули здалеку якийсь особливий звук, але не помічали його,— як ми іноді не помічаємо цокання годинника. Але таємничий звук помалу ставав голоснішим, і не помітити його було не можна. Хлопці перезирнулися і почали прислухатися. Настала довга

мовчанка, глибока, нічим не порушувана. Потім здаля долинуло глухе й сумне "бум!"

— Що це таке? — запитав Джо ледве чутно.

— Не знаю,— пошепки відповів Том.

— Це не грім,— сказав Гекльберрі з переляком,— бо ж грім...

— Замовкніть! — гукнув Том.— І слухайте!

Вони почекали хвилину, що здалася їм вічністю, а потім урочисту тишу знов порушило глухе "бум!"

— Ходім подивимось.

Всі троє підхопилися і побігли до берега — звідки було видно містечко. Розсунувши кущі, вони почали придивлятися в далину. Посередині ріки, на милю нижче від Санкт-Петербурга, плив за водою невеличкий пароплав, який звичайно перевозив пасажирів з одного берега на другий. На палубі було багато народу. Навколо нього снувало безліч човнів, але хлопці не могли розібрати, що робили люди, які сиділи в човнах і на пароплаві.

Раптом на борту пароплава з’явився стовп білого диму, що виріс у цілу хмару, і втретє той самий тужний звук долетів до наших хлопців.

— Тепер я знаю, в чім річ! — вигукнув Том.— Хтось утопився!

— Атож,— встряв Гек.— Те ж саме було минулого літа, коли потонув Біл Тернер; тоді теж стріляли з гармати над водою — від цього утоплені випливають нагору. Авжеж! А ще беруть хліб, кладуть у нього живе срібло і пускають на воду: де лежить утоплений, там хліб і зупиниться.

— Так, я чув про це,— сказав Джо.— Хотів би тільки знати, чого це хліб зупиняється?

— О, тут справа не в хлібі,— сказав Том.— По-моєму, все залежить од того, які кажуть слова, коли пускають його на воду.

— Нічого не кажуть,— заперечив Гек.— Я сам бачив: не кажуть нічого.

— Дивно!..— сказав Том.— А може, вони говорять пошепки... про себе — так, щоб ніхто не чув. Безперечно, так! Про це можна було відразу догадатись.

Хлопці погодилися, що Том має рацію, бо важко припустити, щоб якийсь простий, зовсім не вчений кусень хліба міг діяти так розумно, коли його посилають у такій важливій справі.

— Дідько його бери! Хотілося б мені тепер там бути! — гукнув Джо.

— Та й мені,— обізвався Гек.— Страх як хочеться знати, хто це там утопився.

Хлопці дивилися в далечінь і прислухалися. Раптом у голові Тома майнула думка, і він гукнув:

— Хлопці! Я знаю, хто потонув. Це ми!

Миттю вони відчули себе героями. Яка радість, яке щастя! Їх шукають, за ними плачуть, як за померлими; через них серця крає горе, через них сльози ллються. Люди згадують про те, які були вони жорстокі до цих бідолашних загиблих хлопців, совість мучить людей; а головне — ото чудесно — про них говорить усе місто, їхній славі заздрять усі хлопці. Це найкраще! Варт було стати піратом, зрештою.

Смеркало. Пароплав заходився коло своєї звичайної роботи, і човни зникли. Пірати повернулися до табору. Вони неймовірно раділи, пишалися з почесної слави, яка їм випала. Їм було приємно, що вони завдали всьому місту стільки турбот.

Хлопці наловили риби, зварили вечерю і з’їли її, а потім почали міркувати, що тепер говорять і думають про них у містечку; при цьому вони малювали собі такі картини загального горя, на які їм дуже приємно було дивитися. Та коли вечірня тінь оповила їх, вони помалу перестали розмовляти й сиділи, журно дивлячись на вогонь, а думки їх, очевидно, блукали далеко. Недавній запал їх вгамувався, і Том та Джо не могли не пригадати деяких близьких їм людей, яким навряд чи було дуже весело від цієї забавки. З’явилися деякі сумніви. У обох було на душі неспокійно, обидва відчули себе нещасними і кілька разів мимоволі зітхали. Джо навіть насмілився спитати у товаришів, як вони поставляться до думки вернутись у цивілізований світ,— звичайно, не зараз, а…

Том почав над ним збиткуватися. Гек, як людина бездомна, при єднався до Тома, і бідолашний Джо поспішив з’ясувати, що це він пожартував. Джо був радий, коли йому простили, залишивши на ньому тільки легку тінь підозри, ніби він малодушно нудьгує за домівкою. Цього разу бунт був придушений на самому початку.

Стемніло. Гек почав куняти і нарешті захропів; за ним і Джо. Том деякий час лежав нерухомо, спираючись на лікоть і пильно вдивляючися в обличчя товаришів. Потім він обережно став навколішки і почав шукати чогось у траві при непевному світлі вогнища. Він знайшов кілька великих шматків білої кори платана і вибрав з них два підходящих. Потім, стоячи на колінах біля вогнища, так-сяк нашкрябав на кожному шматку кілька рядків своєю "червоною охрою". Один із них він згорнув трубкою і сховав у кишеню, а другий — у бриль Джо, трохи відсунувши бриль од власника. Крім того, Том поклав у бриль кілька речей, дуже цінних для кожного школяра, в тому числі грудку крейди, гумку, три гачки для риби і одну кульку, відому під назвою "справжнього кришталю". Потім обережно, навшпиньках став пробиратися між деревами. Коли ж побачив, що

товариші досить далеко і не можуть почути його кроків, він прожогом кинувся до берега.

Розділ п’ятнадцятий

Том нишком відвідує домівку

За кілька хвилин Том уже йшов бродом, простуючи до іллінойського берега. Перш ніж вода дійшла до пояса, він пройшов уже півдороги, але далі течія заважала йому йти бродом, і Том сміливо поплив; до протилежного берега лишалася якась сотня кроків. Він плив проти течії навскіс, але його зносило вниз значно швидше, ніж він сподівався. Проте він нарешті досяг берега і поплив уздовж нього, відшукав придатне низьке місце, вийшов з води. Помацавши кишеню куртки, він переконався, що кора ціла, і пішов далі прибережним лісом. З його одягу струмила вода. Уже десь о десятій годині він вийшов з лісу на відкрите місце навпроти містечка і побачив, що біля високого берега під деревами стояв пароплав. Все було тихо під світлом зірок. Том нечутно спустився з кручі, напружено дивлячися довкола, стрибнув у воду, проплив кілька кроків і вліз у човен, що був прив’язаний до корми пароплава. Він ліг на дно човна під лаву і, причаївшись, чекав, що буде. Нарешті пролунав надтріснутий дзвін, і чийсь голос скомандував: "Відчалюй!" За хвилину ніс човна підкинуло на хвилі, яку підняв своїм колесом пароплав, і подорож почалася. Том був щасливий, бо знав, що це сьогодні — останній рейс. Минуло п’ятнадцять-двадцять жахливо довгих хвилин. Колеса пароплава зупинилися. Том виліз із човна і в темряві поплив до берега. Щоб не натрапити на випадкових перехожих, він вийшов на берег кроків на п’ятдесят нижче, ніж було йому треба. Тут він зараз же кинувся бігти, вибираючи найбезлюдніші вулиці, і незабаром опинився біля тітчиного паркану на задвірках. Він переліз через паркан і глянув у вікно її кімнати, бо там видно було світло. У кімнаті сиділи: тітка Поллі, Сід, Мері й мати Джо Гарпера і про щось гомоніли. Сиділи вони біля ліжка, а ліжко було між ними й дверима. Том підійшов до дверей і почав обережно піднімати клямку; потім легенько штовхнув двері; вони рипнули; він натискував

далі, здригаючися щоразу, коли чувся скрип; нарешті йому здалося, що він може проповзти навколішки в щілину; він просунув голову і поповз.

— Чого це свічка миготить? — сказала тітка Поллі (Том поповз швидше).— Мабуть, двері розчинені. Ну, звичайно. Від недавна тут творяться всякі дивні речі. Піди, зачини двері, Сіде!

Том саме вчасно гайнув під ліжко. Він полежав там, відсапуючись, а потім підповз так близько, що міг би торкнутися тітчиної ноги.

— Отже, я кажу,— вела далі тітка Поллі,— що він не був поганий, а тільки пустун. Пустун, шибайголова, знаєте. Він був винний не більше, ніж те лоша. А зла він ніколи нікому не хотів. І серце в нього було добре.

І вона заплакала.

— І мій Джо був такий самий: пустує, дуріє, наче в ньому тисяча бісенят, а добрий, лагідний, краще й не треба! Господи, прости мені, грішній. Як подумаю тільки, що я його відшмагала за вершки, а сама й забула, що я ж сама ті вершки вилила, бо вони скисли… Тільки подумати, що ніколи більше не побачу його тут, на цьому світі, ніколи, ніколи, ніколи! Бідна моя скривджена дитинко!

І місіс Гарпер заридала так, ніби серце в неї от-от порветься.

— Я сподіваюсь, що Томові тепер добре на небі,— сказав Сід.— Але, коли б він трохи краще поводився… тут, на землі…

— Сіде! (Том відчув, як запалали тітчині очі, хоч і не міг цього бачити). Не смій говорити погано про мого Тома, коли його нема серед живих. Хай судить його бог, а ти не чіпай. Ох, місіс Гарпер, вже й не знаю, як я це переживу. Просто не можу уявити собі, що він уже мертвий! Він завжди був для мене втіхою, хоч і часто мучив моє старе серце.

— Бог дав, бог і взяв. Нехай благословенне буде ім’я господнє. Але це так тяжко, так тяжко! Ще минулої суботи мій Джо підходить до мене та як бабахне з іграшкового пістолета під самим моїм носом, а я тієї ж хвилини так його вдарила, що він упав додолу. Не знала я тоді, що він скоро… Ох, коли б я знала, я б тоді розцілувала й благословила його.

— Так, так, так! Я чудово розумію ваші почуття, місіс Гарпер, чудово розумію. Не далі як учора перед обідом мій Том узяв і напоїв кота "болевгамовувачем". Кіт так гасав, що мало не перекинув весь дім. І я, прости мені, господи, стукнула Тома по голові наперстком. Бідний мій хлопчик, бідний померлий хлопчик! Та вже тепер скінчилися всі його муки. І останні його слова, що я почула від нього, були словами докору…

Але ці спогади були занадто тяжкі для старенької, і вона гірко заплакала. Том теж хлипнув і раз і другий — більше від жалю до самого себе. Він чув, як плакала Мері, час од часу згадуючи його ласкавим словом. І зрештою він запишався: ніколи не думав, що він такий чудовий хлопець. Та тітчине горе дуже зворушило його; йому хотілося вилізти з-під ліжка і порадувати її, кинувшись їй в обійми. Такі театральні ефекти були йому завжди до смаку. Але він все-таки утримався від спокуси і лежав смирно, прислухаючись до розмов. З окремих речень він довідався, як пояснюють собі їхнє зникнення: спочатку думали, що вони потонули, купаючись, потім згадали, що нема плота; далі хтось із хлопців пригадав, що Том і Джо обіцяли незабаром чимсь здивувати все містечко. Тоді місцеві мудрії, розміркувавши, надумали, що хлопці попливли плотом і незабаром знайдуться у найближчому містечку. Але після обіду пліт знайшли біля берега за п’ять-шість миль нижче містечка, і всі сподіванки зникли. Хлопці напевне потонули, бо інакше до ночі, коли не раніше, голод пригнав би їх додому. А тіла їх не знайшли тільки тому, що катастрофа, як гадали, сталася посередині річки,— інакше хлопці дісталися б до берега, бо плавали всі троє прекрасно. Сьогодні середа. Якщо до неділі тіл не знайдуть, значить, ніякої надії вже нема, і панахида по хлопцях відбудеться у неділю вранці. Том затремтів.

Місіс Гарпер, схлипуючи, попрощалася з усіма і пішла була до дверей. Але тут обидві осиротілі жінки під впливом раптового пориву кинулись одна одній в обійми і, перше ніж розійтися, поплакали всмак. Тітка Поллі дуже ніжно поцілувала на ніч Сіда й Мері. Сід хлипнув, а Мері пішла вся в сльозах.

Потім тітка Поллі стала на коліна і почала молитись за Тома так зворушливо, так ніжно, з такою безмежною любов'ю в тремтячому старечому голосі, що Том під ліжком заливався слізьми.

Томові ще довго довелося лежати тихо і смирно після того, як тітка лягла; вона весь час неспокійно переверталася, кидалася з боку на бік і сумно зітхала. Нарешті вона затихла і тільки іноді стогнала уві сні. Том виліз з-під ліжка, повільно й обережно звівся на ноги і, закривши свічку рукою, довго дивився на стареньку. Він усім серцем жалів її. Хлопець витяг із кишені кусок кори і поклав його біля свічки, але потім замислився, поспішно поклав кору в кишеню, схилився й поцілував бліді губи старенької. А потім нечутно вийшов, причинивши двері.

Він дійшов до пристані, де звичайно стояв пароплав, і, не знайшовши нікого на березі, сміливо зійшов на борт судна. Він знав, що на пароплаві нікого немає, крім сторожа, та й той за своїм звичаєм лежав у каюті і спав, як мертвий. Том одв'язав човна, нишком заліз у нього і почав гребти проти течії. Проїхавши щось із милю, він наліг на весла, перетнув річку і причалив саме там, де слід було, бо ця справа була йому не нова, йому дуже хотілося захопити човен, бо ж його можна до деякої міри вважати за судно, отже і за законну здобич пірата, але він знав, що човна всюди шукатимуть, а це може навести на слід утікачів. Тому він просто стрибнув на берег і ввійшов у ліс.

В лісі він добре відпочив, насилу стримуючись, щоб не заснути, а потім пішов до табору. Ніч уже кінчалася, і коли він дійшов до мілини, було вже зовсім видно. Він посидів ще трохи, поки сонце не зогріло воду своїм золотим промінням, а тоді кинувся у воду знов. Трохи згодом він з'явився, весь мокрий, біля самого табору і почув, як Джо говорив:

— Ні, Геку, Том — людина надійна. Він неодмінно повернеться. Він не втече. Він знає, що це ганьба для пірата. А піратська честь йому дорожча над усе. Він таки щось задумав. Хотів би я тільки знати — що.

— Ну, а речі все-таки наші?

— Наші, Геку, але не зовсім. У листі сказано, щоб ми взяли їх, якщо він не повернеться до сніданку.

— А ось і я! — вигукнув Том, велично з’являючись перед ними.

Це був чудовий театральний ефект.

Незабаром вони влаштували собі сніданок з шинки та риби і сумлінно його знищили. За сніданком Том розповів (і трохи прикрасив) свої пригоди. Коли оповідання було вислухано до кінця, хлопці відчули себе славетними героями. Потім Том ліг у холодку поспати до обіду, а інші пірати пішли ловити рибу й досліджувати острів.

Розділ шістнадцятий

Перші люльки.— "Я загубив ножика"

По обіді вся ватага розбійників рушила на піщаний берег — по черепашачі яйця. Хлопці штурхали палицями в пісок і, знаходячи м’яке місце, ставали навколішки і починали копати руками. Іноді з одної ямки добували відразу по п’ять-шість десятків яєць. Яйця були зовсім круглі, білі, трохи менші за волоський горіх. У піратів була того дня розкішна вечеря з яєшні і така сама учта наступного ранку, в п’ятницю.

Після сніданку вони грали в довгої лози й бігали мілиною, ганяючися один за одним і скидаючи з себе одяг на бігу, поки не стали зовсім голі. А тоді бавились у воді на мілині, борючися з течією, яка іноді збивала їх з ніг, але від цього їм ставало веселіше. Іноді вони нагиналися всі разом до

води, хлюпали один в одного, причому кожний підкрадався до "ворога" обережно, відвернувши обличчя, щоб самого не забризкали.

Потім вони вступили врукопашну тут же у воді, поки переможець не занурював інших з головою, а потім пірнали всі троє, звившись у суцільний клубок рук і ніг, і коли знову з’являлися над поверхнею води, то і пирхали, і сопіли, і сміялись, і відпльовувались, і ледве дихали.

Добре втомившись, вони вибігали з води, падали на гарячий, сухий пісок і зовсім заривалися в нього, а потім знову стрибали у воду; і знову починалось те саме. Нарешті їм спало на думку, що їхні голі тіла дуже скидаються на трико своїм кольором; вони накреслили на піску коло і влаштували цирк, де було аж три клоуни, бо жоден не хотів віддати іншому цієї завидної ролі.

Потім хлопці видобули свої мармурові кульки і почали грати в різні гри, аж поки не набридло. Тоді Гек і Джо знов пішли купатись, а Том не рискнув і залишився на суші, бо виявилося, що, коли він скидав штани, в нього розв’язався шнурок, яким до його ноги були прив’язані змііні гримучки. Він навіть здивувався, як це його не схопила судорога без цього чарівного талісмана. Він так і не наважився йти у воду, поки не знайшов своїх гримучок. А тим часом його товариші встигли потомитися і вийшли полежати на березі. Помалу вони розійшлися в різні боки, замислилися, і кожен з тугою дивився в той бік, де лежало залите сонцем рідне містечко. Том мимоволі писав на піску великим пальцем ноги слово "Беккі". Він спохватився, стер написане і сам на себе розгнівався за свою малодушність, але не міг утриматись і знову написав це ім’я, потім знову стер і, щоб не піддатися спокусі, гукнув товаришів.

Але Джо занепав духом майже безнадійно. Він так тужив за домом, що ледве стримувався від сліз. Гек також зажурився. Том був пригнічений, але бадьорився: у нього була таємниця, яку він поки що не хотів відкривати товаришам, але якщо йому не пощастить розвіяти їхню тугу, він скаже їм тепер-таки. І з удаваною безтурботністю він сказав:

— Б’юся об заклад, хлопці, що на цьому острові і до нас були пірати. Обійдемо його ще раз. Вони, мабуть, сховали тут десь скарб. Що б ви сказали, коли б ми знайшли напівзогнилу скриню, повну золота й срібла? Га?

Але це викликало лише слабенький захват і жодної відповіді. Том зробив ще дві-три принадні пропозиції. Всі його спроби були марні.

Джо байдуже штурхав палицею в пісок, і вигляд у нього був дуже похмурий. Нарешті він сказав:

— Ох, хлопці, киньмо цю витівку! Я хочу додому. Тут так нудно!

— Та ні, Джо, ти звикнеш,— умовляв Том.— Подумай тільки, як тут ловиться риба.

— Не треба мені твоєї риби… Я хочу додому.

— Але, Джо, де ти знайдеш таке місце для купання?

— А нащо мені твоє купання? Мені тепер і купатись не хочеться, коли ніхто не забороняє. Я хочу додому.

— Фе, який сором! Немовлятко! До мамки захотів!

— Авжеж, до мамки! І тобі б захотілося, коли б у тебе була мати. І я таке саме немовля, як і ти.

І Джо зарюмсав.

— Ну, гаразд, хай наша плаксива дитинка йде додому, до мамки, ми її відпустимо. Правда, Геку? Бідолашний, він за мамкою нудьгує! Ну що

ж? Хай іде! Адже ж тобі подобається тут, правда, Геку! Ми з тобою лишимось, добре?

Гек байдуже відповів:

— Та-ак.

— Я з тобою більше не розмовлятиму, поки живу,— оголосив Джо, встаючи.— Так і знай!

Він похмуро відійшов і почав одягатися.

— Подумаєш! — відповів Том.— Кому ти потрібний? Іди додому, хай з тебе всі сміються. Гарний пірат, нічого сказати! Гек і я — не такі рюмси, як ти. Ми лишимося тут, правда, Геку? Хай іде, коли хоче. Обійдемось і без нього.

Джо, не відповідаючи, похмуро натягав на себе одяг. Том, хоч і був зовні спокійний, але в душі хвилювався і навіть шкодував. Ще більше бентежив його Гек, який сумно й мовчазно стежив за лаштуванням Джо. Джо одягся і, не попрощавшись, пішов у напрямі до іллінойського берега. У Тома впало серце. Він глянув на Гека. Той не міг витримати цього погляду, опустив очі і потім сказав:

— Мені теж кортить піти, Томе. Якось нудно тут стало, а тепер буде ще нудніше. Ходімо й ми, Томе!

— Іди, коли хочеш, ви всі можете йти, а я не піду, я залишусь.

— Томе, я краще піду.

— Ну й забирайся! Хто тебе тримає?

Гек почав збирати дрантя, розкидане по піску.

— Томе, ходімо з нами! — умовляв він.— Подумай про це. Ми почекаємо тебе на березі.

— Довгенько вам доведеться чекати.

Гек сумно подався геть. Том стояв і дивився йому вслід, відчуваючи непереможне бажання відкинути свою гордість і піти за ними. Він сподівався, що хлопці зупиняться, але вони поволі йшли все далі по коліна у воді. Том раптом помітив, що навколо стало якось незвичайно порожньо й тихо. Він остаточно переміг свою гордість і побіг слідом за товаришами, гукаючи:

— Стривайте, стривайте! Мені треба вам щось сказати!

Ті зупинились і обернулись. Наздогнавши їх, Том почав розповідати їм свою таємницю. Вони слухали похмуро й вороже, а потім зрозуміли, до чого він гне, і почали аж верещати з радості, вважаючи, що це "чудово", і заявляючи, що коли б він сказав їм раніше, вони б і не подумали піти.

Том пробурмотів якесь пояснення, але, власне кажучи, він боявся, що навіть його таємниця неспроможна втримати їх надовго, і приберіг її як останній засіб.

Хлопці весело повернулися в свій табір і почали знову гратися, весь час говорячи про надзвичайну витівку Тома і захоплюючись його винахідливістю.

Після смачного обіду з яєць і риби Том сказав, що тепер йому хочеться навчитись курити. Джо підхопив цю думку і оголосив, що він також хотів би спробувати. Гек зробив люльки і набив їх тютюном. Досі

обидва новаки курили лише сигари з виноградного листу, але ці сигари "щипали" язика і вважалися не гідними чоловіків.

Вони розтяглися на землі, спираючись на лікті, і почали обережно втягувати в себе дим. Дим мав неприємний смак, і їх трохи нудило, але Том сказав:

— Та це зовсім легко? Коли б я знав це раніш, я б давно вже навчився.

— І я теж,— сказав Джо.— Це ж дурниця!

— Скільки разів я, бувало, дивився, як люди курять, і думав: "От коли б мені навчитися!" Але я ніколи не думав, що зможу,— сказав Том.

— І я завжди так. Правда, Геку? Адже ти чув це від мене? Ось Гек скаже.

— Чув, багато разів,— сказав Гек.

— Авжеж, я казав це сотні разів. Одного разу це було біля різниці. Пригадуєш, Геку? Там були ще Боб Таннер, Джонні Міллер і Джеф Течер. Ти пам’ятаєш, Геку, що я сказав?

— Ще б пак,— підтвердив Гек.— Це було того дня, коли я загубив білу кульку… Ні, це було напередодні.

— Ну от, Гек пам’ятає.

— Мені здається, я міг би палити таку люльку цілий день,— сказав Джо.— Мене зовсім не нудить.

— І мене теж! — сказав Том.— Я міг би курити цілий день, але б’юсь в заклад, що Джеф Течер не міг би.

— Джеф Течер! Куди йому! Та він і двох затяжок не зробить! Хай тільки спробує, побачить!

— Звичайно, не зробить. І Джонні Міллер теж. Хотів би я подивитися, як Джонні Міллер закурить!

— Куди йому! — сказав Джо.— Він, бідний, ні до чого не здатний. Одна затяжка, і він упаде як мертвий.

— Правду каже Джо. Слухай: ось коли б хлопці могли нас побачити!

— Це було б здорово!

— Але, хлопці, цур, нікому про це! А коли-небудь, як усі зберуться, я підійду до тебе і скажу: "Джо, маєш люльку? Курити охота". А ти відповіси недбало, ніби нічого не сталося: "Так, є в. мене стара люлька та й друга є, але тютюн у мене не дуже добрий". А я скажу: "Ну, то дарма, аби був міцний". І тоді ти витягнеш люльки, і ми спокійно собі закуримо,— хай подивляться.

— От весело буде, Томе! Хотів би я, щоб це було зараз.

— І я! Ми їм скажемо, що навчилися курити, коли були піратами,— от будуть заздрити нам.

— Ще б пак! Звичайно, заздритимуть.

Розмова тривала, але незабаром вона почала трохи в’янути й уриватися. Паузи ставали довшими. Пірати спльовували дедалі частіше. Рот у хлопців перетворився на водограй. Вони ледве встигали очищати

льохи в себе під язиком, щоб урятуватися від поводі. Незважаючи на всі їхні зусилля, їм заливало горлянки і щоразу після цього починало нудити. Обидва хлопці зблідли, і вигляд у них був жалюгідний. У Джо випала люлька з ослаблих пальців, у Тома теж. Водограї працювали несамовито, насоси ледве встигали відкачувати. Джо ледве вимовив:

— Я загубив мого ножика… Піду пошукаю…

Том сказав уривчастим голосом:

— Я допоможу тобі. Ти йди в той бік, а я туди… пошукаю біля струмка. Ні, Геку, ти не йди за нами, ми самі знайдемо.

Гек знову сів на своє місце і чекав цілу годину. Потім йому набридло і він пішов шукати товаришів. Він знайшов їх у лісі, далеко один від одного; обидва були бліді і спали міцним сном. Щось підказало йому, що тепер їм полегшало і що їх ніщо вже не турбувало.

За вечерею обидва смиренно мовчали; а коли Гек після вечері, набивши собі люльку, хотів набити люльки їм, вони в один голос сказали: не треба, у них сьогодні негаразд із шлунком,— мабуть за обідом з’їли чогось несвіжого.

Десь опівночі Джо прокинувся і розбудив товаришів. У повітрі стояла зловісна задуха. Хлопці сіли ближче до вогню, хоча ніч була дуже тепла. Вони сиділи тихо і пильно прислухалися. За вогнищем усе потопало в непроглядній темряві.

Раптом щось блиснуло, освітило листя і зникло. Потім блиснуло яскравіше. І ще, і ще. Потім у гілках дерев пронісся тихий стогін; хлопці відчули на своїх щоках чийсь подих і затремтіли при думці, що це промчав дух ночі. На деякий час стало тихо. І раптом знову якийсь зловісний блиск обернув ніч на день і з надзвичайною виразністю освітив кожну травинку, що росла у них біля ніг. Осяяла вона і три бліді злякані

дитячі обличчя. Грім прокотився в небі і завмер, відгукуючись здалека глухим гуркотом. Порив холодного вітру промчав, куйовдячи листя і розкидаючи попіл навколо багаття.

Знову спалахнула блискавка в лісі, і тої ж хвилини вдарив грім. Хлопцям здавалося, що від цього гуркоту дерева падають їм на голову. В темряві вони злякано притулилися один до одного. На листя впало кілька великих краплин дощу.

— Хлопці, в намет! — скомандував Том.

Вони скочили й побігли, спотикаючись об коріння дерев і плутаючись у дикому винограді. Буйний вітер лютував у лісі, і все співало й голосило разом з ним. Яскраві блискавки спалахували майже безперервно, знову й знову гримів оглушливий грім. І ось ринув дощ, ніби з відра. Ураган, лютуючи, гнав воду суцільними потоками.

Хлопці щось гукали один одному, але завивання бурі й громові удари заглушали їхні голоси. Однак вони добігли до намету і сховалися під ним, перелякані, мокрі, змерзлі, з їхнього одягу струмками стікала вода, але кожний радів хоч тому, що має товаришів у нещасті. Розмовляти вони не могли, навіть коли б буря не заглушала їхніх голосів,— так люто лопотіло над ними старе вітрило.

Гроза дедалі посилювалася. Нарешті повівом зірвало вітрило, закрутило ним і понесло геть. Хлопці схопили один одного за руки і побігли, щохвилини спотикаючись і набиваючи собі синці, під захист великого дуба, що стояв на березі.

Тепер боротьба була в самому розпалі. Під безперервним сяйвом блискавок усе вимальовувалось надзвичайно яскраво: зігнуті дерева, розбурхана ріка, вкрита білою піною, темні обриси високих скель на тому боці, що бовваніли з-за густої завіси дощу. Раз у раз якийсь лісовий велетень, полігши в бою, з тріском валився на землю, ламаючи молоді

дерева; неослабний гуркіт грому перетворився тепер в оглушливі вибухи, різкі, сухі, невимовно жахливі.

Під кінець буря напружила всю свою силу і залютувала з нечуваною енергією; здавалося, вона розірве острів на шматки, спалить його, вирве з корінням дерева, до смерті оглушить кожну живу істоту — все це за одну мить. То була страшна ніч для хлоп’ят без притулку.

Нарешті бій ущух, війська заходилися відступати. Їхні погрози і прокляття лунали дедалі глухіше. Помалу на землі знову запанував мир. Хлопці повернулися до табору дуже злякані. Але виявилося, що їм таки пощастило, бо у великий платан, під яким вони завжди ночували, вдарила цієї ночі блискавка, і вони б загинули, коли б залишилися під ним.

Усе в таборі було мокре. Вогонь погас, бо вони були безтурботні, як і всякі хлопці цього віку, і не вжили заходів, щоб урятувати його від дощу. Це було дуже неприємно, бо всі троє промокли до кісток і тремтіли від холоду. Вони красномовно висловлювали своє горе, але потім помітили, що вогонь пробрався далеко під великий пень, і ще жевріє кілька жаринок. Хлопці терпляче взялися до діла, зібрали сухі тріски й кору з-під захищених деревами пеньків, і, нарешті, їм пощастило розпалити вогонь. Вони накидали туди великих гілок, вогонь запалахкотів, і вони знову повеселішали. Підсушивши над вогнем шинку, вони чудово повечеряли, а потім сіли біля вогнища і до ранку гомоніли про свою нічну пригоду, хвалькувато прикрашаючи її: спати все одно було ніде, бо навколо не лишилося жодного сухого місця.

З першим променем сонця хлопців почала знемагати дрімота, і вони лягли на березі, на мокрому піску. Незабаром сонце добре припекло, і вони похмуро почали готувати собі сніданок. Але, і попоївши, почували себе розбитими; все тіло ломило; у душу знову закрадалася туга за домівкою.

Том помітив ці тривожні ознаки і робив усе, що міг, щоб підбадьорити піратів. Але їх не втішали ні мармурові кульки, ні цирк, ні купання. Він нагадав їм про велику таємницю, і йому пощастило викликати проблиск веселощів. Том скористався з цього і поспішив зацікавити їх новою вигадкою. Він запропонував їм тимчасово забути про те, що вони пірати, і для різноманітності зробитися індійцями. Ця думка захопила їх. Негайно вони роздяглись і, вимазавшися з ніг до голови чорною грязюкою, стали строкатими, як ті зебри. Після цього рушили в ліс, щоб напасти на англійське селище, причому, звичайно, кожен був вождем.

Згодом хлопці розділилися на три ворожі племені.

З войовничими криками вискакували вони з засідок і кидались один на одного, вбиваючи й скальпуючи ворогів цілими тисячами. То був кривавий день, і вони були задоволені ним.

На вечерю пірати зібралися в таборі, голодні й щасливі. Але тут була невеличка завада: вороги-індійці повинні були одразу ж укласти між собою мир, інакше вони не могли переламати хліб дружби; але як же укладати мир, не викуривши люльки? Де ж це чувано, щоб коли-небудь мир укладали без люльки? Двоє з дикунів майже пошкодували, чому вони не лишилися піратами. Проте іншого шляху не було, і, удаючи з себе задоволених, вони по черзі почали смоктати тютюн із люльки.

І — уявіть собі! — Том і Джо навіть щасливі були, що стали індійцями, бо все-таки від цього щось виграли: виявилося, вони можуть трохи курити, не почуваючи потреби йти шукати загубленого ножика. Правда, їх нудить і тепер, але не так сильно, як раніш. Вони поспішили використати сприятливу обставину і після вечері повторили спробу з повним успіхом. Завдяки цьому вечір минув дуже весело. Вони раділи, пишалися з свого нового досягнення, ніби їм пощастило зідрати скальпи й шкіру з шести індійських племен. Даймо ж їм поки що спокій: нехай курять, гомонять і хваляться. До якогось часу ми можемо обійтись і без них.

Розділ сімнадцятий

Пірати присутні на власному похороні

Не так весело було в містечку цього тихого суботнього вечора. Тітка Поллі, Мері, Сід і вся родина Гарперів з скорботою і сльозами одяглися в жалібні вбрання. Незвичайна тиша запанувала в містечку, хоч там і завжди було не дуже шумно. Мешканці сяк-так робили свої звичайні справи, мало говорили і частенько зітхали. Навіть дітям суботній відпочинок був, здавалося, тяжким. Ігри не ладились, і помалу діти зовсім відмовилися від них.

Надвечір Беккі Течер зажурено ходила одна по шкільному двору і почувала себе дуже нещасною. Ніщо не могло втішити її. Вона сказала собі:

— Хоч би в мене була його мідна кулька! У мене нема нічого на спогад про нього.

Беккі почала схлипувати. Проковтнувши сльози, вона спинилась і сказала собі:

— Це саме тут і було… О, якби можна було повторити нашу зустріч, я не сказала б такого, я не сказала б такого нізащо в світі! Але його нема, і я ніколи, ніколи, ніколи не побачу його знову.

Ця думка зовсім зламала її, і вона пішла геть, заливаючись сльозами.

Потім прийшла ціла юрба хлопців і дівчат, шкільних товаришів Тома і Джо, і всі вони, дивлячись через паркан і тихо розмовляючи (вони шанували загиблих), пригадували, як Том зробив те й те — востаннє, коли вони бачили його, і що сказав Джо, причому в кожному його слові вбачали зловісне пророкування. І кожний показував точнісінько те місце, де стояли загиблі хлопці, додаючи при цьому: "А я стояв ось так, як

зараз стою, а він — як ти стоїш, зовсім близько, і він посміхнувся ось так, і мене щось пройняло,— так раптом моторошно стало, розумієш? Ну, тоді я, звичайно, не знав, що воно значить, а тепер розумію".

Зняли суперечку про те, хто останній бачив хлопців живими; багато хто приписував собі цю сумну честь, причому слова їхні більш-менш заперечували зізнання інших свідків. Коли ж, нарешті, було з’ясовано, хто останній бачив покійників і говорив з ними, ці щасливці сповнилися пихи, а всі інші дивилися на них і заздрили. Один хлопчисько, не згадавши нічого кращого, з гордістю заявив:

— А Том Сойєр здорово відлупцював мене... одного разу!

Але ця спроба вкрити себе славою не вдалася. Адже більшість хлопців могла сказати про себе те саме, тому лаври його були занадто дешеві. Школярі розійшлися, шанобливо пригадуючи загиблих героїв.

Наступного ранку, коли закінчились уроки в недільній школі, замість звичайного дзвоника пролунали розмірені удари великого дзвона. День у неділю видався тихий, і це бовкання було співзвучне сумному настрою природи. Один по одному йшли до церкви парафіяни, зупинялись на паперті, щоб пошепки побалакати про сумну подію. Але в церкві ніхто не перешіптувався; тишу порушувало тільки похмуре шелестіння плаття, коли жінки проходили на свої місця. Ніхто не міг пригадати, щоб у маленькій церкві зібралося стільки людей. Настала, нарешті, сповнена чекання напружена тиша, і тут до церкви ввійшла тітка Поллі з Сідом та Мері, а за ними і родина Гарперів — усі одягнені в чорне. Всі присутні, в тому числі і старший священик, шанобливо встали і стояли доти, поки родичі загиблих сіли на передню лаву. Потім знову запала мовчанка; її переривали лише глухі схлипування. Нарешті священик простяг руки і почав молитися. Проспівали зворушливий гімн, потім виголошена була проповідь на текст: "Я воскресіння і життя".

Священик змалював таку яскраву картину гідності, привабливості й рідкого таланту загиблих хлопців, що в церкві не лишилося жодної людини, яка не зазнала б докорів сумління, кожен питав себе, як це сталося, що він не помітив талантів бідолашних хлопців і бачив лише їхні вади?

Священик нагадав кілька зворушливих випадків із життя загиблих. Хлопці, виявляється, були ніжної, великодушної вдачі. Слухачі могли тепер легко переконатися, які благородні і прекрасні були вчинки незвичайних дітей, і з жалем пригадувати, що поки ці діти були живі, ті самі вчинки здавалися їм такими пустотливими витівками, за які треба б відшмагати добрим паском.

Промова священика ставала дедалі зворушливішою, публіка дедалі більш розчулювалась, і нарешті всі одностайно приєдналися до ридань родичів, і сам священик, не стримавши своїх почуттів, розплакався на кафедрі.

На хорах почувся шум, на який ніхто не звернув уваги; за хвилину рипнули вхідні двері.

Священик підняв заплакані очі над хустинкою і остовпів.

Спочатку одна пара очей, потім друга, а потім всі присутні подивилися в той самий бік і підвелися з своїх місць, дивлячись на трьох померлих, які марширували до вівтаря: Том попереду, за ним Джо і позаду розгублений Гек, в обвислому дранті. Вони весь час сиділи на порожніх хорах, слухаючи надгробну промову про самих себе.

Тітка Поллі, Мері й Гарпери кинулися до своїх воскреслих улюбленців, вкривали їх поцілунками і вигукували слова подяки, а бідолашний Гек стояв засоромлено, не знаючи, що йому робити і куди подітися від стількох непривітних поглядів. Він озирався на всі боки і вже хотів був утекти, але Том схопив його за руку, кажучи:

— Тітко Поллі, так не годиться! Хтось мусить радіти, що побачив Гека.

— Авжеж! Я перша щаслива бачити його, бідолашного сирітку!

І тітка Поллі почала голубити хлопця, і це ще більше засоромило його.

Раптом священик вигукнув щосили:

— Восхвалімо господа за всі його щедроти! Від усього серця заспіваймо йому хвалу!

І всі заспівали. Весело звучав старовинний вдячний гімн, потрясаючи всю церкву,— і Том Сойєр, морський пірат, оглядаючись на товаришів, які заздрили йому, усвідомлював у душі, що це найкраща хвилина в його житті.

Розходячись додому, парафіяни говорили один одному, що хоч їх і обдурили безсоромно, але вони, мабуть, ладні знову пошитись у дурні, аби ще раз почути в такому чудесному виконанні старовинний вдячний гімн.

Цього дня Томові дісталося стільки штовханів і поцілунків,— вони чергувалися з змінами настрою тітки Поллі,— що їх вистачило б на цілий рік, і йому іноді здавалося, що штовхани навіть сильніше, ніж поцілунки, відбивали тітчину любов до нього і подяку богові.

Розділ вісімнадцятий

Том розповідає про свій віщий сон

У цьому й полягала велика таємниця Тома: він задумав повернутися додому разом із своїми піратами і бути присутнім на власному похороні. Вони в суботу допливли на колоді до міссурійського берега, вийшли на п’ять-шість миль нижче свого містечка, переночували в сусідньому лісі, вдосвіта пробралися задвірками до церкви і добре виспалися на церковних хорах, серед хаосу поламаних лав.

У понеділок вранці за сніданком тітка Поллі й Мері були надзвичайно добрі до Тома і охоче задовольняли всі його бажання. Розмов за столом було багато — далеко більше, ніж завжди. І тітка Поллі між іншим сказала:

— Бачиш, Томе, це може й дуже цікаво — примусити всіх мучитись майже цілий тиждень, аби тільки вам, хлопцям, було весело; але мені дуже сумно, що в тебе таке зле серце і що ти так мало мене любиш. Якщо ти міг перепливти річку на колоді, щоб бути присутнім на власному похороні, ти міг би завітати й додому, щоб дати мені якийсь знак, що ти не вмер, а тільки втік.

— Так, ти міг би зробити це, Томе,— додала Мері.— І я думаю, що ти зробив би, якби подумав про це.

— Правда, Томе? Зробив би? — спитала тітка Поллі, і з її обличчя було видно, що їй дуже хочеться, щоб це було саме так.— Ну, скажи, надіслав би ти звістку, якби це спало тобі на думку?

— Я… не знаю… Це ж зіпсувало б усю нашу гру.

— Ох, Томе, а я сподівалась, що ти хоч трохи любиш мене! — зажурено сказала тітка Поллі, і від її тону хлопцеві стало ніяково.— Якби ти хоч трохи подумав про це,— не кажу вже — зробив…

— Ну, тітко, це ще нічого,— заступилася Мері.— Адже Том такий божевільний; він завжди квапиться, йому ніколи думати.

— То ще гірше! Сід подумав би. Сід прийшов би і сказав би, що він живий. Ох, Томе, колись ти пошкодуєш, що не старався хоч трохи любити мене. Пошкодуєш, але буде пізно.

— Ну, годі, тітонько, ви ж знаєте, що я люблю вас,— сказав Том.

— Я знала б краще, коли б це було хоч трохи видно з твоїх вчинків.

— Я, тітко, дуже шкодую, що не подумав про це,— сказав Том спокутливим тоном.— Зате я принаймні бачив вас уві сні. Хіба ж це нічого?

— Правда, це не так багато: адже і кішка іноді може уві сні щось побачити; а все ж таки краще, ніж нічого.

— Що ж тобі снилося?

— А ось що. У середу ввечері мені снилося, що ви сидите отам біля ліжка, а Сід коло дерев’яного ящика, а Мері біля нього…

— Що ж, ми так і сиділи. Ми завжди так сидимо. Я рада, що ти хоч трохи згадав про нас уві сні.

— І ще мені снилося, що мати Джо Гарпера була тут.

— А вона ж таки справді була тут! Що ж тобі ще снилося?

— О, багато чого! Але тепер це як у тумані.

— Ну, спробуй пригадати! Можеш?

— Ще мені снилося, що вітер, вітер потушив…

— Пригадай, Томе! Вітер щось потушив… Що ж він потушив?

Том притиснув пальці до лоба, ніби дуже замислившись, і після хвилини тривожного чекання сказав:

— Пригадав! Пригадав-таки! Вітер потушив свічку.

— Боже мій! Далі, Томе, далі!

— Чекайте, дайте пригадати… Ага, ви сказали, ніби вам здається, що ці двері не зачинені.

— Так самісінько я і сказала. Пам’ятаєш, Мері? Ну, далі!

— А потім… а потім… Ну, я не зовсім певний, але мені здається, ніби ви послали Сіда, щоб він… щоб він…

— Ну? Ну? Куди послала Сіда? Куди? Куди?

— Ви послали його… ви…. о, ви послали його… зачинити двері.

— О, боже мій! В житті своєму не чувала нічого подібного! От і не вір після цього снам. Зараз же побіжу розказати про це місіс Сіріні Гарпер. Подивимось, чи буде вона після цього плести всякі дурниці про забобони. Розказуй же, Томе, що було далі!

— О, тепер, тітко, я все бачу виразно, як ясного дня! Потім ви сказали, що я не поганий, а тільки… пустун і шибайголова і що з мене нічого питати, бо я винуватий не більше, ніж… лоша, чи що…

— Так, так, я так і сказала. Ох, ти, господи! Ну, що ж далі, Томе?

— Потім ви заплакали.

— Саме так. Заплакала, і не перший раз. А потім?

— А потім і місіс Гарпер заплакала і сказала, що Джо теж хороший... і як їй шкода, що вона побила його за вершки, які вона сама ж і вилила.

— Томе, дух божий зійшов на тебе! То був віщий, пророчий сон! Господи, боже мій! Розказуй далі!

— А потім Сід сказав... він сказав....

— Я, здається, нічого не говорив,— сказав Сід.

— Ні, Сіде, ти говорив,— сказала Мері.

— Помовчіть, і не заважайте Томові! Що він сказав, Томе?

— Він сказав... що сподівається, що на небі мені буде краще, ніж тут, на землі. Але, коли б я був краще поводився...

— Чи ви чуєте? Це ж достеменні його слова.

— І ви йому веліли мовчати.

— Слово честі, веліла. Ні, тут був ангел. Це ангел усе зробив!

— Потім місіс Гарпер говорила про те, як Джо стріляв з пістолета, а ви їй розповіли про кота Пітера і про "болевгамовувач".

— Справді! Справді!

— А потім ви довго говорили, як нас шукали в річці... і що в неділю по нас правитимуть панахиду. А потім ви з місіс Гарпер стали обійматися і плакати, а після того вона пішла...

— Саме так воно й було. Вірно це, як те, що я сиджу на цьому місці! Якби ти сам усе бачив і чув своїми вухами, Томе, ти не міг би розповісти докладніше. Ну, а потім що було?

— Мені здається, що потім ви молилися за мене… і я бачив вас і чув кожне ваше слово. І ви лягли спати, а мені стало вас так жаль, що я взяв і написав на шматку кори: "Ми не вмерли, ми тільки втекли і стали піратами" і поклав кору біля свічки; і такі ви добрі були уві сні, що я підійшов, схилився і поцілував вас у губи.

— Справді, Томе, справді? Ну, за це я тобі все прощаю.

І вона схопила Тома в обійми й стиснула його так, що він відчув себе останнім негідником.

— Це було дуже мило, хоч це був тільки… сон,— зазначив Сід, ніби сам до себе.

— Мовчи, Сіде! Людина робить уві сні те саме, що вона зробила б і наяву. Ось тобі велике яблуко, Томе! Я зберегла його на той випадок, коли ти знову повернешся додому. А тепер ідіть до школи… Дяка богові, що він зглянувся на мене і повернув мені тебе, бо він милосердний і довготерпеливий і, коли він бачить, що хтось заслуговує на ласку, тому він дарує її на цьому і на тому світі… Йдіть же до школи, Сіде, Мері, Томе, ідіть мерщій, бо ви забарилися…

Діти вирушили в школу, а старенька пішла до місіс Гарпер розповісти дивовижний сон свого племінника і посміятися з її невір’я в чудеса. Сід визнав за краще не висловлювати того, що він думав, ідучи з дому. А думав він ось що:

"Тут щось не те. Хіба можна бачити такий довгий і доладний сон — без єдиної помилки?"

Яким героєм став тепер Том! Він не стрибав і не крутився, а поводився з гідністю, як і личить піратові, що почуває на собі всі погляди людей. І, справді, це було так: він намагався вдавати, ніби не помічає поглядів юрби і не чує шепоту, але в душі він був дуже радий. Менші хлоп’ята бігали за ним слідом, пишаючися з того, що їх бачать разом з ним і що він дозволяє їм бути біля себе, ніби він барабанщик на чолі процесії або слон на чолі звіринця, що вступає до міста, його однолітки вдавали, ніби нічого не знали про його відсутність, а все ж таки страшенно заздрили йому. Вони віддали б усе на світі, щоб мати таку смагляву шкіру і блискучу славу, але Том не зрікся б ні того, ні другого, навіть коли б йому запропонували натомість цілий цирк.

У школі учні так пишалися ним і Джо Гарпером, і в їхніх очах було видно таке промовисте захоплення героями, що ті стали нестерпно задаватися. Вони почали розповідати свої пригоди школярам, які жадібно прислухалися до кожного їхнього слова, але саме тільки почали: з такою багатою фантазією, як у них, можна було вигадувати без кінця дедалі нові подвиги. Коли ж, нарешті, герої витягли з кишень свої люльки і заходилися пихкати ними з байдужим виглядом, вони досягли вершин пошани.

Том надумав, що тепер він може обійтися без Беккі Течер. З нього досить слави. Він житиме задля слави. Тепер, коли він такий славетний, Беккі, може, й побажає миритися. Ну, і гаразд! Вона побачить, що він може бути так само байдужий і холодний, як і дехто. Але ось і вона. Том удав, ніби не помічає її. Він одійшов убік і пристав до купки хлопчиків та дівчаток, де негайно зав’язалася розмова. Незабаром Том побачив, що Беккі весело бігає туди й сюди, обличчя її палає, очі виблискують,— вона нібито цілком захопилась погонею за подругами і верещить щоразу, як їй удається спіймати одну з них. Але разом з тим він помітив, що вона намагалася весь час бути ближче до нього і, очевидно, стежила за ним. Це дуже тішило його честолюбність, але він і далі вдавав, ніби не помічає її. Тоді вона облишила бігати за дівчатками і почала нерішуче походжати, час од часу зітхаючи і потай поглядаючи на Тома. Раптом вона помітила, що Том найчастіше звертається до Еммі Лоренс. Все в ній затремтіло.

Вона спробувала відійти, але ноги зрадили її і привели до купки хлопчиків і дівчаток. Вона вдавано весело звернулася до одної з подруг:

— Ну, Мері Остін, погана ти дівчинка! Чому ти не прийшла в недільну школу?

— Я була. Хіба ти не бачила мене?

— Та ну! Не бачила. Де ж ти сиділа?

— Я була в класі міс Пітере, де й завжди буваю. А я тебе бачила.

— Невже? От дивно, що я тебе не помітила. А я хотіла сказати тобі про пікнік10.

— Ах, це цікаво! А хто влаштовує пікнік?

— Моя мама для мене.

— Ах, чудово! Я сподіваюсь, вона запросить мене?

— Ну, звичайно, запросить. Адже ж пікнік — для мене. Кого я захочу, того й запрошу. І тебе запрошу, неодмінно.

— Це дуже мило! А коли це буде?

— Та незабаром. Мабуть, на канікулах.

— От весело буде! Ти запросиш усіх дівчат і хлопців?

— Так, усіх, хто приятелює зі мною… або хоче приятелювати.

І вона потай, краєчком ока, глянула на Тома, але Том саме в цей час розповідав Еммі Лоренс про жахливу бурю на острові і про те, як блискавка розбила великий платан на друзки саме тієї хвилини, коли він стояв за три кроки.

— А мені можна прийти на пікнік? — спитала Гресі Міллер.

— Можна.

— А мені? — спитала Саллі Роджерс.

— Можна.

— І мені теж? — сказала Сузі Гарпер.— І Джо можна?

— Можна.

І так усі запитували те ж саме, і всі радісно плескали в долоні, діставши згоду, і, нарешті, всі були запрошені, крім Тома і Еммі.

Але Том байдуже відійшов, не перериваючи розмови, і повів за собою Еммі. У Беккі тремтіли губи, сльози виступили на очах, але вона приховала своє роздратування під удаваними веселощами і говорила далі. Проте в неї пропав усякий інтерес до пікніка та й до всього іншого на світі. Беккі поспішила відійти од подруг, сховатись і як слід поплакати на самоті, а потім сиділа там ображена й похнюплена, поки не подзвонили на урок. Тоді вона встала, труснула косами і, гнівно виблискуючи очима, сказала, що тепер вона знає, що робити.

На перерві Том балакав і далі з Еммі Лоренс, втішаючись своїм тріумфом. Він навмисне пішов розшукувати Беккі, щоб іще подражнити її.

Том побачив її на невеликій лавочці за школою, і настрій його зіпсувався. Вона сиділа поруч з Альфредом Темплем. Обоє вони уважно розглядали книжку з малюнками і настільки захопилися, що, здавалося, нічого не помічали довкола. Голови їх мало не торкались одна одної. Ревнощі охопили Тома. Він почав ненавидіти себе за те, що відкинув запропонований йому Беккі шлях до замирення. Том називав себе дурнем і всіма лайливими прізвиськами, які тільки міг придумати тієї миті. Він мало не плакав. Еммі з щасливим виглядом цокотіла, бо серце її весело співало, але Томові немов заціпило. Він не слухав її, і коли вона зупинялася, чекаючи відповіді, він тільки бурмотів щось невиразне, іноді зовсім не до речі. Весь час він намагався підійти до тієї лавочки, де сиділа Беккі, щоб на власні очі спостерігати це обурливе видовище. Його вабило туди мимоволі. Він майже божеволів, коли бачив, що Беккі Течер навіть і не підозріває, що він існує на світі. Та вона бачила його і почувала, що виграє битву, і була рада, що Том страждає, як страждала недавно вона. Веселе базікання Еммі стало йому нестерпним. Том натякав їй, що він має всякі справи, що йому треба десь побувати, що він і без того запізнився, але даремно — дівчинка щебетала, як пташка. Том подумав. "Ох, невже ж я ніколи не здихаюсь її?" Нарешті він заявив, що йому треба йти,— і якнайхутчіше. Еммі простодушно сказала, що після уроків чекатиме його тут-таки поблизу, і за це вій зненавидів її.

"І хоч би хто інший,— думав Том, зціпивши зуби,— тільки б не цей франтик із Сент-Луї, який гадає, що він так шикарно одягнений і що в нього такий аристократичний вигляд. Ну, начувайся! Я налупцював тебе першого ж дня, як ти з’явився до нашого міста, і я, містер, відлупцюю тебе знову. Почекай, я тебе піймаю! Я тобі..."

І Том, щоб утішити себе, змахував кулаками, брикався, ніби бив удаваного ворога: "Ось тобі! Ось тобі! Що, дістав? Досить з тебе? Ну, це тобі добра наука!" Удавана бійка закінчилася цілковитою перемогою Тома.

О дванадцятій годині Том утік додому. Надто вже неприємно йому було бачити, яка вдячна й щаслива Еммі, і, крім того, страждання ревнощів дійшли у нього до останньої межі. Беккі знову розглядала малюнки з Альфредом. Час минав, а Том не повертався, щоб страждати, і їй стало нецікаво. Малюнки набридли їй, вона стала серйозною і неуважною, потім сумною. Два чи три рази вона насторожувалася, надіючись вловити знайомі кроки, але її сподівання були марні: Том не з’являвся. Зрештою вона відчула себе зовсім нещасною і шкодувала, що зайшла в своїй помсті так далеко. Бідолашний Альфред, помітивши, що вона невідомо чому перестала звертати на нього увагу, безнастанно вигукував: "Ось гарненький малюночок! Глянь сюди!" Нарешті дівчинці терпець урвався, і вона крикнула: "Ох, не чіпай мене! Набридли твої малюнки!"

Вона заплакала й пішла геть.

Альфред побіг за нею, намагаючись утішити її, але вона сказала:

— Іди і залиш мене саму! Я тебе ненавиджу!

Хлопець зупинився, не розуміючи, що він їй зробив: адже вона обіцяла, що всю перерву розглядатиме з ним малюнки — і раптом пішла плачучи. Альфред зажурено попрямував у порожній клас. Він був збентежений і розгніваний… Він легко догадався, в чому річ: дівчина розмовляла з ним лише для того, щоб подражнити Тома Сойєра. Зрозумівши це, він знову відчув ненависть до Тома, йому захотілося вигадати щось, щоб нашкодити ворогові, але без риску для себе. Саме в цей час він побачив Томів підручник. От нагода!

Альфред з радістю розгорнув книжку на тій сторінці, де був заданий урок, і залив усю сторінку чорнилом. Беккі саме цієї хвилини зазирнула у вікно з двору і побачила, що він зробив, але сховалась швидко непомічена. Вона побігла додому, сподіваючись зустріти Тома й розповісти йому про книжку. Том зрадіє, буде їй вдячний, і всі незгоди

закінчаться. Але на півдорозі дівчина змінила свій намір: вона пригадала, що Том навмисне не звертав на неї уваги, коли вона говорила про пікнік. Ця згадка викликала у неї пекучий сором і обпалила її наче вогнем. Так Томові й треба — вирішила вона. Хай його відшмагають за попсовану книжку, їй байдуже: вона ненавидить його і все життя ненавидітиме.

Розділ дев’ятнадцятий

"Я не подумав"

Том прийшов додому в похмурому настрої і з перших же тітчиних слів зрозумів, що тут його горе не зустріне співчуття.

— Томе, я з тебе шкіру здеру!

— Тітонько, що я зробив?

— Ти ще питаєш. Я, стара дурепа, йду до місіс Гарпер і думаю, що вона, як і я, повірить усій цій нісенітниці про твій сон, і що ж виходить? Виявляється, її Джо розповів їй, що ти в той вечір просто пробрався сюди й підслухав нашу розмову. Не знаю, Томе, що вийде з хлопця, який так безсоромно бреше! Мені боляче подумати, що ти дав мені піти до місіс Сіріні Гарпер, щоб усі сміялися з мене, як з дурної,— і навіть не спробував мене утримати.

Цей погляд на речі був новий для Тома. Його ранковий жарт досі здавався йому дуже дотепною витівкою, а тепер він бачив, що вчинив нерозумно й бридко. Він похнюпився і не міг нічого сказати протягом цілої хвилини, але потім відповів:

— Тітонько, мені шкода, що я це зробив… але я не подумав.

— Ох, дитинко, ти ніколи не думаєш! Ти ніколи не думаєш ні про що, тільки про себе та свої ігри. Ти ж міг подумати, як прийти сюди з

Джексонового острова вночі, щоб посміятися з нашого горя. Ти міг подумати, як заморочити мені голову брехнею про сон. Але ти ніколи не міг подумати про те, щоб пожаліти нас і розрадити — про це ти не подумав.

— Тітонько, я тепер розумію, що це було дуже погано, але я не хотів, — слово честі, не хотів. І тоді ввечері я прийшов зовсім не для того, щоб сміятися з вас.

— А для чого ж?

— Я хотів сказати вам, щоб ви не турбувалися… що ми не потонули.

— Томе, Томе! Я була б найщасливішою людиною в світі, якби могла повірити, що в тебе був такий добрий намір, але ти сам знаєш, що цього не було… і я це знаю, Томе.

— Було, було, даю вам слово честі, що було. Бодай мені з цього місця не зійти, було!

— Ох, Томе, не бреши… Це ж у сто разів гірше.

— Це не брехня, тітонько, це правда. Мені хотілося, щоб ви не горювали, от я й прийшов.

— Я віддала б усе на світі, щоб повірити тобі,— я б простила всі твої провини. Коли б це було так, я б навіть не шкодувала про те, що ти втік і вчинив стільки лиха. Але я не можу цьому повірити. Чому ж тоді ти не сказав мені, дитинко?

— Бачите, тітонько, коли ви почали говорити про панахиду, мені спало на думку, як буде гарно залізти в церкву і сховатися на хорах, звичайно, мені дуже схотілося, щоб так воно й було. Тому я поклав кору назад у кишеню і не сказав ні слова.

— Яку кору?

— Кору, на якій я написав вам, що ми пішли в пірати. Я так шкодую тепер, що ви не прокинулись, коли я поцілував вас, дуже шкодую — слово честі!

Суворий вираз обличчя тітки пом’якшав, і в очах її раптом засвітилася ніжність.

— А ти справді поцілував мене, Томе?

— Авжеж поцілував.

— Ти певний цього, Томе?

— Звичайно, певний, тітонько.

— А чому ти мене поцілував, Томе?

— Тому, що я так вас любив тієї хвилини, і ви стогнали уві сні, і мені було вас так жалко.

Ці слова звучали щиро. Старенька не могла стримати тремтіння в голосі, коли сказала:

— Поцілуй мене ще раз, Томе! І… тепер іди до школи, і… більше не чіпай мене.

За хвилину Том уже йшов до школи, а тітка Поллі побігла до комори і витягла драну Томову куртку, яку він носив під час своїх піратських пригод. З курткою в руці вона зупинилась і сказала собі:

— Ні, краще не треба! Бідний хлопчисько! Я певна, що він збрехав, але то була свята брехня, свята,— бо нею він думав утішити мене. Я сподіваюся, що бог… я знаю, що бог простить йому, бо він збрехав від щирого серця. Але мені не хотілося б переконатися, що це брехня, і я не стану дивитись!

Вона відклала куртку і з хвилину думала; потім знов простягла до неї руки і відвела їх; нарешті вона наважилася, підбадьорюючи себе думкою: "Це добра, добра брехня… вона мене не мучитиме". І вона сягнула рукою в кишеню куртки. За хвилину вона вже читала рядки, нашкрябані Томом на шматку кори, і промовляла крізь сльози:

— Я могла б пробачити цьому хлопцеві мільйон гріхів!

Розділ двадцятий

Героїчний вчинок Тома

Коли тітка Поллі поцілувала Тома, на її обличчі було щось таке, від чого смуток у хлопця раптом зник, а на душі знову стало гарно і легко. Він пішов до школи, і йому пощастило: на самому початку Лугової алеї він зустрівся з Беккі Течер. Том завжди діяв за настроєм. Ні хвилинки не вагаючись, він підбіг до Беккі і сказав:

— Я вчинив сьогодні дуже погано, Беккі, і шкодую. Я ніколи, ніколи в житті більше не буду так робити. Давай помиримося… хочеш?

Дівчинка зупинилась і зневажливо подивилась йому в лице:

— Я буду вам дуже вдячна, якщо ви дасте мені спокій, містере Томас Сойєр. Я не хочу розмовляти з вами.

Труснула головою і подалася геть. Том був такий вражений, що навіть не встиг відповісти: "А кому ви потрібні, міс франтихо?" А потім було вже

пізно. Тому він нічого не сказав, але страшенно розлютився. Він похмуро поплентався на шкільне подвір’я, шкодуючи, що Беккі не хлопець і її не можна побити. В цей час вона саме пройшла повз нього, і він сказав щось уїдливе на її адресу. Вона відповіла тим самим, і отож вони зовсім стали ворогами. Розгнівана Беккі ледве могла дочекатися, коли ж знову почнуться уроки,— так їй хотілося, щоб Томові якнайскоріше всипали за попсовану книжку. Якщо в неї й була якась думка розповісти про вчинок Альфреда Темпля, то ця думка зникла після ущипливого жарту Тома.

Бідолашна дівчинка! Вона не знала, як близько біда до неї самої.

Учитель цієї школи містер Доббінс дожив до похилого віку і почував себе невдахою. Замолоду він мріяв про те, щоб зробитися лікарем, але бідність не дозволила йому піти далі шкільного вчителя в цьому глухому містечку. Щодня, сидячи в класі, він виймав із шухляди якусь таємничу книжку і в ті хвилини, коли учні не відповідали уроків, заглиблювався в читання. Ця книжка була в нього завжди замкнена. Не було жодного школяра, який не вмирав би від бажання заглянути в цю книжку, але нагоди ніяк не траплялося. Що це за книга? Кожен учень мав свої здогадки, але довідатися про істину не було змоги. І ось Беккі, проходячи повз кафедру, яка стояла біля дверей, помітила, що ключ стирчить у замку. Хіба ж можна було не використати такий рідкісний випадок? Дівчинка оглянулася — навколо ні душі. За хвилину вона вже тримала книжку в руках. Назва "Анатомія", твір професора такого-то, нічого їй не пояснила, і вона заходилася перегортати сторінки. На першій сторінці вона побачила гарно намальовану й пофарбовану людську постать.

Цієї хвилини тінь упала на сторінку: в дверях стояв Том Сойєр і краєм ока дивився на малюнок. Беккі швидко згорнула книжку і так невдало, що роздерла малюнок до середини. Вона кинула книжку в шухляду, обернула ключ у замку і розплакалася від сорому й досади.

— Томе Сойєре! Як це схоже на вас. Яка підлість — стати за спиною людини і підглядати!

— Хіба ж я знав, що ти тут на щось дивишся?

— Сором вам, Томе Сойєре! Ви, звичайно, підете скаржитися на мене… і що я тоді робитиму? Що я робитиму? Мене неодмінно відшмагають різками, а мене ще ніколи не били в школі.

Вона тупнула ніжкою об підлогу і додала:

— Ну і скаржтеся, якщо ви такий підлий! Я теж дещо знаю. Почекайте, побачите, що буде. Гидкий, гидкий, гидкий!

І, плачучи, вона втекла з кімнати.

Том остовпів, приголомшений несподіваним її нападом. Потім він сказав собі:

— Які ці дівчата дивні й дурні! Ніколи її не били в школі! Подумаєш, відшмагають! Ці дівчата всі такі — тонкосльозі й боягузи. Зрозуміла річ, я не скажу старому Доббінсу про цю дурненьку… Я можу помститися інакше, без підлості. Але вона сама піймається. Доббінс спитає, хто розірвав його книжку. Ніхто не відповість. Тоді він почне — як завжди — перепитувати всіх по черзі, і коли дійде до винуватої, то відразу довідається, хто це — витримки у них ніякої. У дівчат про все можна довідатися з обличчя,— вони нічого не вміють приховати. Ну, і відшмагають її… напевне. Піймалася Беккі Течер, уже їй тепер не виплутатися.

Подумавши трохи, Том додав:

— Що ж! Так їй і треба! Вона раділа б, коли б я спіймався,— то хай тепер сама спробує.

І Том приєднався до юрби школярів, що гралися на подвір'ї. За кілька хвилин прийшов учитель, і почався урок. Том не дуже цікавився

навчанням. Він щохвилини поглядав у той бік, де сиділи дівчатка, і обличчя Беккі будило у нього тривогу. Пригадуючи її поведінку, він зовсім не хотів жаліти її, а проте не міг утриматися, щоб не пошкодувати, не міг викликати в собі нічого схожого на радість і зловтіху. Та ось невдовзі учитель побачив, що Томова книжка залита чорнилом, і вся увага Тома була захоплена його власними справами. Беккі на хвилину перестала бути байдужою і дуже зацікавилася тим, що сталося. Вона знала; всі запевнення Тома, що він не обливав своєї книги чорнилом, однаково не допоможуть йому. Так і сталося. За те, що він заперечував свою провину, його покарали дужче. Беккі думала, що радітиме з цього, і намагалася запевнити себе, що справді радіє, але це було не дуже легко. Коли дійшло до різки, їй страшенно захотілося встати й сказати, що це зробив Альфред Темпль, але вона змусила себе сидіти тихо, кажучи собі: "Адже ж Том напевно викаже, що я розірвала малюнок. Отже, не скажу ні слова! Навіть коли б треба було врятувати його від смерті".

Том дістав свою порцію різок і повернувся на місце, не почуваючи особливої образи. Він подумав, що, може, й справді як-небудь ненароком, граючись з товаришами, він перекинув чорнильницю на книжку. А заперечував він свою провину тільки для форми і за звичаєм, і тільки з принципу заявляв про свою правоту.

Минула ціла година. Учитель сидів на троні і куняв. Від гудіння учнів, що зубрили уроки, навіть повітря стало якесь сонне. Містер Доббінс випростався, позіхнув, відімкнув шухляду і нерішуче потягся за книжкою, ніби не знаючи, чи взяти її, чи залишити в столі. Більшість учнів дивилася на це байдуже, але двоє з них напружено стежили за кожним рухом учителя. Деякий час містер Доббінс крутив книжку в руках, потім поклав її перед собою і вмостився зручніше в кріслі, готуючись читати.

Том глянув на Беккі. Боже! Який у неї був жалюгідний, безпорадний вигляд! Ніби в кроля, що на нього мисливець націлився з рушниці. Том миттю забув свою сварку з нею. Швидше на допомогу! Треба зараз же щось зробити, зараз же, не гаючи ні хвилини! Але сама неминучість лиха заважала йому щось зметикувати. Нарешті майнула блискуча думка: він

підбіжить, схопить книжку, вискочить у двері і накиває п’ятами. Але він трохи завагався і прогадав слушний момент: учитель розгорнув книжку. Коли б можна було вернути цю мить! "Занадто пізно, тепер для Беккі нема порятунку!" — сказав собі Том.

Ще хвилина — і вчитель перебіг поглядом по класу. Всі очі опустилися: було в погляді вчителя щось таке, що навіть невинні затремтіли від страху. Настала пауза, протягом якої можна було полічити до десяти. Учитель дедалі Ставав лютішим. Нарешті він заговорив:

— Хто роздер цю книжку?

Анітелень. У класі така тиша, що можна було б почути, як упала шпилька. Всі мовчали.

Учитель вдивлявся по черзі в кожне обличчя, шукаючи винного.

— Бенджамене Роджерсе, ти роздер цю книжку?

Заперечення. І знову тиша.

— Джозефе Гарпере, ти?

Знову заперечення. Тривога Тома дедалі зростала. Ці запитання й відповіді були для нього повільними тортурами. Учитель допитав хлопчиків, подумав трохи і звернувся до дівчаток:

— Еммі Лоренс?

Та заперечливо похитала головою.

— Грессі Міллер?

Те саме.

— Сузанно Гарпер, це ти зробила?

Ні, не вона. Тепер черга дійшла до Беккі Течер. Том тремтить з голови до ніг: становище здається йому безнадійним.

— Ребекко Течер! (Том глянув на її обличчя: воно пополотніло з переляку). Чи не ти роздерла… ні, глянь мені в очі… (вона благально підняла руки). Ти роздерла цю книжку?

Блискавкою майнула в голові у Тома раптова думка. Він скочив на ноги й гукнув:

— Це зробив я!

Вся школа втупилась очима в божевільного, що зробив такий неймовірний вчинок. Том постояв хвилинку, аби зібрати свої розгублені думки, і пішов у той куток, де на нього чекала кара. Здивування і вдячність, які сяяли в очах бідолашної Беккі, нагородили б його й за сотню ударів. Захоплений величчю власного подвигу, він без єдиного крику витримав нещадну кару і так само байдуже сприйняв додаткове покарання — наказ залишитися в школі на дві години після уроків. Він знав, хто чекатиме його на подвір’ї, коли його випустять з ув’язнення, і воно не здавалось йому великим лихом.

Цього вечора Том, ідучи спати, старанно і довго обмірковував, як він помститься Альфредові Темплю; бо, соромлячись і каючись у своїй провині, Беккі розповіла йому все,— не приховала і своєї жахливої зради.

Але навіть жадоба помсти скоро поступилася місцем перед приємнішими мріями, і він, засинаючи, все ще чув останні слова Беккі:

— Томе, як міг ти бути таким великодушним!

Розділ двадцять перший

Позолочена лисина

Наближалися канікули. Учитель, завжди суворий, став ще суворішим і вимогливішим, бо хотів, щоб школа відзначилась на іспитах, його палиця і лінійка тепер рідко лежали без діла,— принаймні в молодших класах. Тільки юнаків і дівчаток років вісімнадцяти-двадцяти було звільнено від тілесних покарань. А бив містер Доббінс боляче, бо хоча він і ховав під перукою велику блискучу лисину, але до старості йому було далеко, і м’язи в нього були здорові. Що більше наближався великий день, то виразніше виявлялася вся прихована в ньому схильність до катувань, йому, здавалося, було приємно карати за найнікчемніші провини. Чи ж не дивно, що бідолашні малюки вдень терпіли страх і біль, а вночі будували плани жорстокої помсти. Вони не пропускали випадку зробити якусь дрібну капость учителеві. Але сили були нерівні, і він увесь час брав над ними гору. За кожною вдалою помстою школярів ішла слідом така грізна і жахлива кара, що хлопці завжди покидали поле бою з великими втратами. Нарешті вони влаштували змову і придумали план, що обіцяв їм блискучу перемогу. Вони поділилися таємницею з сином маляра, що малював вивіски, і умовили його допомогти їм. Той дуже зрадів, і воно не дивно: учитель харчувався в будинку його батька, і в хлопця було досить причин ненавидіти лихого педагога. Як на те, дружина вчителя збиралася за кілька днів поїхати до знайомих на село, отже, ніщо не могло перешкодити задуманій помсті. Перед усякою великою подією вчитель любив підкріпитися вином, і син маляра обіцяв товаришам, що напередодні іспитів, як тільки той вип’є й засне в своєму кріслі, він "зробить усю цю штуку", а потім розбудить його й відведе до школи.

Але ось настав цей урочистий день. О восьмій годині вечора будинок школи було яскраво освітлено і прикрашено вінками, квітами й гірляндами з листя. Учитель сидів, як на троні, у великому кріслі, на високому помості. Далі стояла чорна дошка. Було видно, що він добре

випив. Три ряди лав з кожного боку і шість рядів посередині займали урядові особи містечка та батьки учнів. Ліворуч, за лавами дорослих, на широкій тимчасовій платформі сиділи школярі, які мали відповідати на іспиті: ряди хлопчиків, так чисто вмитих і пишно одягнених, що вони почували себе ніби зв’язаними; ряди незграбних підлітків; білосніжні ряди дівчаток і дорослих панночок, убраних у батист і серпанок, які, очевидно, ні на хвилину не забували про свої голі руки, про надягнуті на них бабусині цяцьки, про рожеві й блакитні банти й квіти на голові. Решту місць займали школярі, які не брали участі в іспитах.

Почалося з того, що встало якесь пахолятко і несміливо продекламувало:

Ви здивувалися, мабуть,

Що хлопчик крихітний отут…

і так далі, супроводячи декламацію вимушеними, незграбними жестами, ніби машина, в якій щось попсувалося. Але так-сяк воно щасливо допхалося до кінця, його щедро нагородили оплесками, і воно, незграбно вклонившися, зійшло зі сцени.

Збентежена маленька дівчинка пролепетала: "Було ягня у Мері" тощо, зробила жалюгідний реверанс, дістала свою порцію оплесків і червона від щастя сіла на місце.

Потім дуже впевнено на естраду вийшов Том Сойєр і, люто підвищуючи голос і несамовито жестикулюючи, почав декламувати старе, але невмируще: "Дайте мені волю або дайте мені смерть!" Та, дійшовши до половини, він запнувся, його охопив переляк; ноги в нього тремтіли, горло щось стискало, він не міг вимовити ні слова. Щоправда, слухачі, очевидно, симпатизували йому, але ж вони мовчали, і ця мовчанка пригнічувала Тома ще більше, ніж навіть їхнє співчуття. Учитель нахмурився, і це зовсім погубило хлопця. Том ще трохи поборсався і,

зовсім збентежений, зійшов з естради. Були слабкі спроби підтримати його оплесками, але оплески одразу ж завмерли.

Далі йшли: "На кораблі стояв юнак", "Ассірійці вирушили" та інші перлини декламації. Потім були вправи з читання і з граматики. Жалюгідний латинський клас з честю продекламував свої добре визубрені фрази. Далі юні леді повинні були особисто читати свої власні твори. Це було окрасою програми. Кожна по черзі ставала на край платформи, прокашлювалась, підносила до очей свій рукопис, перев’язаний гарненькою стрічкою, і починала читати, старанно стежачи за "виразністю" та за розділовими знаками. Теми творів були ті самі, які в подібних випадках розробляли матері, бабусі й прабабусі цих дівчат і взагалі всі предки жіночого роду аж до хрестових походів: "Дружба", "Спогади про минуле", "Казкова країна", "Переваги освіти", "Меланхолія", "Любов до батьків", "Страждання серця" і т. д. і т. п.

Головною особливістю всіх цих творів була старанно виплекана меланхолія. Друга особливість — багаті та пишні узори "високого стилю". Третя особливість — безнастанне повторювання тих самих улюблених слів і фраз. Від частого вживання вони стали зовсім заяложеними. А найпомітніша і найшкідливіша властивість усіх цих рукописів — нав’язлива і нестерпна проповідь, яка завжди незмінно махає на останній сторінці своїм куцим хвостом. Про що б не мовилося, робилася спроба за всяку ціну припасувати туди думку, що могла б задовольнити релігійних людей. Разюча нещирість цих проповідей навряд чи комусь потрібна. Та нема жодної школи в нашій країні, де юні леді не почувають себе зобов’язаними завершити свої твори релігійною проповіддю. І цікава річ: проповідь найлегковажнішої і найбезбожнішої дівчини в школі завжди є найдовша і найсмиренніша. Але годі про це. Бо неприємна правда буде до смаку небагатьом. Повернімося до іспитів. Перший прочитаний твір мав назву "І це зветься — життя?"11

Читання час від часу переривалося схвальними вигуками. Публіка пошепки зазначала: "Дуже мило!", "Як красномовно!", "Вірно!" і т. д. І

коли все закінчилось особливо полум’яною проповіддю, оплески була бурхливі.

Слідом за тим з’явилася смаглява, чорноока й чорноволоса панночка, зробила ефектну паузу, набрала трагічного вигляду і почала співучим голосом:

"Дивний сон.

Темна й бурхлива ніч. Навколо небесного трону не мерехтіла жодна зірка; але глухий гуркіт важкого грому безнастанно лунав у вухах, а жахлива блискавка гнівно краяла хмарні небеса, нібито зневажаючи ту владу, яку здобув над її жахливою силою уславлений Франклін. Навіть буйні вітри одностайно вирішили покинути свої таємничі притулки і скаженіли, ніби для того, щоб зробити ще жахливішою цю дику сцену.

У цей час, такий темний, такий жахливий, дух мій прагнув людського співчуття,— ось до мене з’явилась вона —

Мій кращий друг, порадник мій,

Спокійний мій водій,

Всі радощі життя мого –

На шлях ступила мій…"

Цей кошмар займав щось із десять сторінок рукопису і закінчувався надзвичайно суворою проповіддю, що загрожувала такими жахливими карами тим, хто не належить до пресвітеріанської церкви, що заслужив першу нагороду. Твір цей визнано було найкращим на цілий вечір. Міський голова, даючи авторці нагороду, виголосив теплу промову, запевняючи, що "ніколи не чув нічого красномовнішого" і що "сам Данієль Вебстер міг би пишатися подібним шедевром ораторського мистецтва".

Учитель, остаточно осоловілий від вина, відсунув своє крісло і, ставши спиною до аудиторії, почав малювати на дошці карту Америки, щоб потім проекзаменувати всі класи з географії. Але рука погано слухалася його, і в класі залунало стримане хихотіння. Він добре знав, у чому річ, і намагався виправитись. Стирав малюнок і малював знову, але виходило ще гірше, і хихотіння лунало голосніше. Учитель зосередив усю свою увагу на роботі і вирішив не піддаватися хмелеві. Він почував, що справа йде на краще. Але сміх не припинявся, а, навпаки, посилювався. Та воно й не дивно! Якраз над головою вчителя в стелі був отвір, і через отвір повільно спускалася кішка на мотузку, причому голова її була туго закручена ганчіркою, щоб вона не нявкала. Поволі спускаючись дедалі нижче, вона вигиналася всім тілом і тяглася вгору, намагаючись піймати лапами мотузок, а ловила тільки повітря. Хихотіння чулося звідусіль. Кішка була вже за якихось шість дюймів від захопленого своєю справою вчителя… нижче, нижче, ще трохи нижче… мить — і вона у відчаї схопилася пазурами за його перуку і разом з своєю здобиччю миттю була втягнута в отвір на горище. А навколо голого черепа містера Доббінса несподівано розлилося сяйво, бо син маляра позолотив йому лисину!

Після цього збори розійшлися. Хлопці помстилися. Настали канікули.

Розділ двадцять другий

Том чекає кари небесної

Том записався до нового товариства "Юних друзів тверезості", бо членам цього товариства видавали шикарні відзнаки. Він обіцяв не курити, не жувати тютюну і не лаятись. Після цього він зробив нове відкриття, а саме: коли хочеш, щоб людина щось зробила, нехай вона пообіцяє, що не буде цього робити ніколи. Найпевніший спосіб!

Відразу ж Том відчув, що його мучить бажання курити й лаятись. Бажання це стало таким непереможним, що тільки сподіванка при нагоді з’явитися перед публікою в яскраво-червоному шарфі стримувала його від утечі з товариства тверезості. Наближалося 4 липня12, але незабаром Том відмовився від думки чекати до цієї дати — відмовився раніше, ніж побув у веригах тверезості дві доби. Він зосередив усі свої сподіванки на старому Фрезері, мировому судді, який саме в цей час помирав. Старий Фрезер, безперечно, мав бути похований пишно, бо він був дуже важливою персоною. І тоді на його похороні можна пишатися червоним шарфом. Три дні Том дуже цікавився станом здоров’я судді. Іноді сподіванки його підносилися так високо вгору, що він сміливо виймав із комода свої відзнаки і приміряв їх перед дзеркалом. Але суддя почував себе то краще, то гірше. Нарешті пішла чутка, що він одужує, а потім, що він зовсім одужав. Том був обурений. Ніби над ним позбиткувалися. Він одразу ж подав заяву про вихід із товариства, а в цей-таки вечір судді стало гірше і він помер. Том вирішив, що він ніколи більше не повірить людині. Похорон був дуже пишний. Юні члени товариства тверезості так бундючно крокували, що їх колишній товариш мало не лопнув від заздрощів.

Зате Том був знову вільним хлопцем — це теж багато значило. Тепер він міг курити й лаятися скільки завгодно. Але, на здивування своє, він помітив, що йому цього зовсім не хочеться. Саме тому, що не було ніякої заборони, всі його гріховні бажання зникли і втратили свою принадність.

Незабаром Том помітив, що такі бажані колись канікули почали ставати ніби нудними.

Він заходився був писати щоденника, але за три дні нічого особливого не сталось, і він кинув.

Та ось до міста приїхав негритянський оркестр і справив на всіх велике враження. Том і Джо Гарпер теж зібрали собі групу музикантів і були щасливі аж два дні.

Навіть святкування 4 липня майже провалилося. Цього дня був великий дощ: отже, процесія не відбулась. А найбільша людина в світі (так принаймні думав Том), містер Бентон, справжній сенатор Сполучених Штатів, розчарував усіх, бо виявилося, що він зовсім не був велетнем двадцяти п’яти футів заввишки, а найзвичайнісіньким чоловічком.

Приїхав цирк. Хлопці три дні гралися в цирк у наметі з старих килимів. Плата за вхід була: три шпильки з хлопця, дві — з дівчини. А потім і цирк набрид.

Потім з’явилися гіпнотизер і френолог, та й вони поїхали геть, і стало ще нудніше.

Відбулося кілька вечірок для хлопчиків і для дівчаток. Але влаштовувались вони так рідко, що проміжки між ними відчувались як біль.

Беккі Течер поїхала на літо з батьками до свого рідного містечка Константинополя. Після її від’їзду життя ніби потьмарилось.

Увесь час Тома гнітила жахлива таємниця вбивства. Вона, подібно до гнійної рани, мучила його впертим, невгамовним болем.

І раптом Том захворів на кір.

Протягом двох довгих тижнів хлопець лежав у постелі, наче в’язень, байдужий до цілого світу. Хвороба була важка. Ніщо не цікавило Тома. Коли він, нарешті, став на ноги і слабкими кроками пішов по місту, сумну зміну помітив він скрізь і всюди. Всі впали в релігійну гарячку,— не тільки дорослі, а навіть хлопці й дівчата. Том блукав, марно сподіваючись побачити хоч одного грішника, але всюди на нього чекало розчарування. Він пішов до Джо Гарпера, але той вивчав біблію, і Том зажурено поквапився піти від цього гнітючого видовища. Він почав розшукувати Бена Роджерса, але виявилося, що Бен відвідує бідних жителів з

кошиком релігійних книжок. Він побіг до Джіма Холліса, а той почав запевняти його, що кір був небесним застереженням грішникові. Кожна нова зустріч додавала ще більше до його смутку. І коли, у відчаї, він спробував втішитися на грудях у Гекльберрі Фінна, той зустрів його цитатою з біблії. Цього Том не витримав: серце його лопнуло. Він ледве дійшов додому і впав у ліжко, почуваючи, що один тільки він у цілому містечку грішник, приречений на муки вічні у пеклі.

Цієї ночі була жахлива буря. Дощ лив, грім гримів, блискавки спалахували.

Том закрив ковдрою голову і злякано чекав своєї загибелі… бо в нього й тіні сумніву не було, що весь цей шарварок вчинено через нього. Він був певний, що своїми гріхами занадто довго роздратовував вищі сили — і ось йому кара. Щоправда, коли б хто надумався вбити блощицю з артилерійської батареї, Том визнав би це за марну трату сил і снарядів, але він нічого дивного не бачив у тому, що небо послало такі дорогі громи й блискавки, щоб знищити таку нікчемну істоту, як він.

Помалу буря вщухала і пройшла, не виконавши свого головного завдання. Першим бажанням хлопця було подякувати богові і постаратись виправитися. Потім він вирішив трохи почекати, бо грози може більше й не буде.

Наступного дня знов довелося кликати лікарів: до Тома повернулася хвороба. Три тижні пролежав він на спині, і цей час видався йому довгим, як ціла вічність. Коли нарешті Том вийшов із дому, він навіть не радів, що смерть не взяла його. Він пам’ятав, яким самотнім і безпритульним був він останнім часом. Він ліниво почвалав вулицею і побачив, що Джім Холліс разом з іншими хлопцями судить кішку за вбивство пташки. Жертва кішки була тут же. Далі під кущами сиділи Джо Гарпер і Гек Фінн і вминали украдену диню. Бідолахи! До них, як і до Тома, повернулась колишня хвороба.

Розділ двадцять третій

Порятунок Мефа Поттера

Нарешті сонна атмосфера була струшена і дуже міцно. Призначено було день суду над убивцею. Тепер у містечку тільки про це й говорили. Том не знав, куди сховатися від розмов. Кожен натяк на вбивство змушував його тремтіти, бо нечиста совість підказувала йому, що такі розмови ведуться для того, щоб піймати його. Правда, він не знав, як могли б довідатись, що він знає дещо про вбивство, але міські пересуди не могли не бентежити його. Тома весь час кидало в жар. Він одвів Гека в затишне місце, щоб поговорити по щирості. Треба ж було хоч на деякий час дати волю своєму язикові і поділитися з товаришем. До того ж Том хотів ще раз довідатися, чи Гек не проговорився.

— Геку, ти кому-небудь казав про це?

— Про що?

— Знаєш, про що…

— Ага! Звичайно, ні.

— Ані слова?

— Ані словечка, щоб мені з місця не зійти. А чого ти питаєш?

— Так. Я боявся.

— Ну, Томе Сойєре, нам і двох днів не прожити, якщо ми проговоримось. Ти ж це сам знаєш.

Томові полегшало. Помовчавши, він спитав:

— Геку, ніхто не може тебе змусити проговоритися?

— Мене? Е, ні. Коли б я хотів, щоб цей диявол-метис утопив мене в річці, тоді либонь.

— Ну, все гаразд. Я так думаю, що ми можемо не боятися нічого, поки тримаємо язика за зубами. Але — заприсягнімось ще раз. Так вірніше буде!

— Згода.

І вони знов надзвичайно урочисто заприсяглися.

— А про що балакають, Геку? Я наслухався всячини.

— Про що балакають? Та все одне — Меф Поттер, Меф Поттер, Меф Поттер, та й годі. Мене аж в жар кидає. Хоч би сховатися кудись.

— Отаке й зі мною! По-моєму, він пропаща людина! Йому смерть! А тобі не буває шкода його… іноді?

— Дуже часто… так, дуже часто. Непутяща він людина. Але ж він і зла нікому не робить. Нікому ніколи. Ловить собі рибку — заробляє, щоб випити. А потім швендяє… Та, боже мій, адже ж всі ми такі. Принаймні більшість із нас: попи, наприклад, тощо. Але він дуже добрий: одного разу він віддав мені піврибини, а сам голодний лишився. І частенько він захищав мене і визволяв з біди!

— А мені він лагодив повітряних зміїв і прив’язував гачки до вудочок. Хотів би я, щоб ми допомогли йому втекти з в’язниці.

— Отакої! Як же ми допоможемо йому, Томе? Та це й ні до чого. Він утече, а його піймають.

— Так, піймають. Це правда. Але я прямо чути не можу, коли вони лають його казна-як, а він зовсім не винний.

— Я теж, Томе. Розумієш, я чув… говорять, що він найкровожерніший убивця в нашому штаті, і дивуються, як це його досі не повісили!

— Весь час отаке говорять. Я чув, як казали, що коли суд його виправдає, то його повісять за законом Лінча13.

— Так і зроблять, повісять.

Довго говорили хлопці, але розмова мало їх заспокоїла. У присмерку вони пішли вештатися біля маленької самітної в’язниці, мабуть, з невиразною надією, що сталося щось таке, що розв’яже всі їхні труднощі. Але нічого не сталось: очевидно, ні ангели, ні добрі чарівниці не зацікавилися нещасним в’язнем.

Хлопці зробили те, що робили частенько й раніше: підійшли до грат і дали Поттерові трохи тютюну й кілька сірників. Він сидів на першому поверсі, і вартових поблизу не було.

Його вдячність за такі подарунки й раніше бентежила їхню совість. А цього разу вона вразила їх ще більше. Вони почували себе боягузами й останніми зрадниками, коли Поттер сказав їм:

— Дуже добрі ви були до мене, хлопці, ніхто в цьому містечку не жаліє мене. Лише ви самі. І я не забуду цього, не забуду. Частенько я кажу собі: адже я колись лагодив усім хлопцям повітряних зміїв і всякі речі, показував їм, де краще ловиться риба, приятелював з ними і допомагав їм, як тільки міг. Тепер усі забули старого Мефа, коли він ускочив у біду. Але Том не забув і Гек не забув — вони не відцурались мене,— кажу я,— і я не забуду їх… Ох, хлопці, я зробив жахливу річ — я був п’яний, з глузду з’їхав… ось воно й сталось… А тепер мене за це на шибеницю поведуть… І це справедливо, справедливо… Та й краще це,

слово честі, краще. Ну, не будемо говорити про це. Не хочу я вам настрій псувати; ви ж завжди допомагали мені. Я тільки ось що хочу вам сказати: ніколи не пийте цієї проклятої горілки, то ніколи за грати не потрапите. Станьте-но трохи вбік, ось так! Приємно бачити обличчя друзів, коли ти вскочив у таку халепу, і ніхто не приходить сюди, крім вас… Милі, приязні обличчя… А станьте-но один одному на плечі, щоб я міг торкнутися вас. Ось так. Дайте потисну руку — ваші руки пролізуть крізь грати, а мої лапи занадто великі. Маленькі рученята, слабенькі, але вони таки здорово допомогли Мефові Поттеру і ще більше допомогли б, якби тільки могли.

Том повернувся додому зовсім пригнічений, і сни його цієї ночі були сповнені жаху. Наступні два дні він вештався навколо будинку суду. Якась непереможна сила тягла його всередину, але він змушував себе лишатися на вулиці. Те саме було і з Геком. Вони старанно уникали один одного. Кожен намагався одійти від суду, але завжди негайно ж повертався. Том уважно слухав усі новини, що їх приносили люди з залу суду, але весь час він чув лише погані вісті: петля зашморгувала дедалі тугіше шию бідолашного Поттера. На кінець другого дня в містечку говорили, що свідчення індійця Джо були незаперечні і що не було жодного сумніву в тому, який буде вирок присяжних.

Том повернувся додому пізно ввечері і вліз до спальні через вікно. Він був страшенно схвильований і довго не міг заснути. Наступного дня все містечко зранку юрмилося біля будинку суду, бо це був вирішальний день. Зал суду було переповнено чоловіками й жінками. Нарешті ввійшли довгождані присяжні і сіли на свої місця. Незабаром після цього ввели Поттера, блідого й розгубленого, в кайданах, його посадовили на лаву підсудних, звідки всі цікаві могли бачити його. На такому ж видному місці сидів індієць Джо, спокійний і байдужий, як і завжди. Знову запанувала мовчанка, потім прибули судді, і шериф оголосив засідання відкритим. Зашепотіли адвокати, писарі зашелестіли паперами. Всі ці приготування створювали врочисту атмосферу тривожного, напруженого чекання.

Викликали свідка, що бачив, як Меф Поттер умивався біля струмка рано-вранці того дня, коли виявлено було вбивство. Він засвідчив, що, побачивши його, Меф Поттер негайно кинувся тікати. Поставивши ще кілька запитань, прокурор звернувся до оборонця:

— Тепер ваша черга. Допитуйте свідка.

Підсудний підняв очі на хвилину, але опустив їх знову, коли оборонець сказав:

— Я не маю ніяких запитань..

Наступний свідок засвідчив, що він знайшов ніж біля трупа. Прокурор знову звернувся до оборонця:

— Ви можете допитати свідка.

— Я не маю ніяких запитань до нього,— відповів оборонець Поттера.

Третій свідок присягнув, що він часто бачив цей ніж у руках Поттера. І знов прокурор звернувся до оборонця:

— Ви можете допитати свідка.

І оборонець знову відмовився ставити йому запитання.

На обличчях у присутніх з’явилось незадоволення. Невже цей адвокат так нічого і не зробить, щоб врятувати свого клієнта від шибениці?

Кілька свідків засвідчили, що Поттер, коли його привели на місце вбивства, поводився як винуватий. І цих адвокат відпустив, не поставивши їм жодного запитання.

Свідки виклали кожну найдрібнішу деталь сумної події, що трапилася на кладовищі того ранку, і жодного з цих свідків оборонець Мефа Поттера не допитував. Публіка була здивована і так голосно ремствувала, що суддя закликав присутніх до порядку.

Після цього підвівся прокурор і сказав:

— Цілком благонадійні свідки встановили під присягою той факт, що цей страшний злочин зробив не хто інший, як нещасний, що сидить на лаві підсудних. Нам нічого більше додати.

Бідний Поттер застогнав і затулив обличчя руками, тихенько похитуючись усім тілом. Гнітюча мовчанка панувала в залі суду. Багато чоловіків було зворушено, багато жінок плакало.

Тоді підвівся оборонець і, звертаючись до судді, сказав:

— Ваша честь! На початку засідання я зробив заяву, що мій клієнт вчинив цей страшний злочин у несвідомому стані, у гарячці, яка викликана була алкоголем. Але я змінив свій намір і не буду просити присяжних про полегкість.

І він звернувся до секретаря:

— Покличте Томаса Сойєра.

На обличчі у всіх, не виключаючи самого Поттера, видно було здивування. Всі погляди зацікавлено втупилися в Тома, коли той увійшов і став перед присяжними. У хлопця був розгублений вигляд, бо він страшенно боявся, його змусили присягнути.

— Томасе Сойєре, де були ви 17 червня, десь опівночі?

Том глянув на залізне обличчя індійця Джо, і йому заціпило. Слухачі затамували подих, але Том не міг вимовити жодного слова. Проте за мить, другу хлопець трохи опанував себе й спромігся сказати так, що частина присутніх у залі почула:

— На цвинтарі!

— Трохи голосніше, будь ласка. Не бійтеся. Отже, ви були…

— На цвинтарі.

Зневажлива посмішка промайнула на обличчі індійця Джо.

— Чи не були ви десь поблизу могили Горса Вільямса?

— Так, сер.

— Будь ласка, трохи голосніше. Чи близько були ви від неї?

— Так близько, як тепер від вас.

— Ви сховалися чи ні?

— Сховалися.

— Де?

— За ясенами, край могили.

Індієць Джо ледь помітно здригнувся.

— Був з вами ще хто?

— Так, сер. Я пішов туди з…

— Стривайте, почекайте хвилинку. Не треба називати ім’я вашого супутника. Ми в свій час допитаємо і його. Ви принесли з собою що-небудь на цвинтар?

Том вагався. Він був, очевидно, збентежений.

— Кажіть, мій друже, не бійтеся. Істина завжди почесна. Що принесли ви з собою туди?

— Тільки… дохлу кішку.

У залі пролунав сміх. Суддя подзвонив у дзвінок.

— Ми покажемо суду скелет цієї кішки. А тепер, мій друже, розкажіть нам усе, що ви бачили — розкажіть нам своїми словами, нічого не пропускаючи, і не бійтеся.

Том почав — спочатку нерішуче, потім поступово захопився. Мова його полилася жвавіше. Незабаром в залі суду не чути було жодного звуку, крім його голосу. Всі погляди були втуплені в нього. Роззявивши роти і затамувавши подих, публіка ловила кожне його слово, не помічаючи часу, зворушена й захоплена моторошним оповіданням. Загальне хвилювання дійшло краю, коли Том дістався до сцени вбивства:

— А коли лікар схопив дошку і гепнув нею Мефа Поттера і той упав, індієць Джо кинувся на нього з ножем і…

Торох! Наче блискавка, метис стрибнув у вікно, розштовхав усіх, хто намагався його затримати, і тільки його й бачили!

Розділ двадцять четвертий

Величні дні — жахливі ночі

Том ще раз став уславленим героєм, його пестили дорослі, йому заздрили малі. Ім’я його здобуло безсмертну славу: місцева газетка розхвалила його до неба. Хтось навіть запевняв, що він неодмінно буде президентом, коли його раніше не повісять.

Як і завжди, легковірна, нерозумна публіка схопила Мефа Поттера в свої обійми і ласкала його так само гаряче, як колись лаяла і ображала його. Але така поведінка тільки робить честь людям, і ми не будемо засуджувати їх.

Томові дні були днями слави й радості, але його ночі були повні жаху. Індієць Джо затьмарював усі його сни і загрожував йому лютою помстою. Ніякі спокуси не могли витягти хлопця з дому після заходу сонця. Бідолашний Гек перебував у такому самому стані тривоги і страху, бо Том увечері напередодні суду розповів усю історію оборонцеві Поттера, і Гек страшенно боявся, що його причетність до цієї справи стане відомою, хоча втеча індійця Джо й звільнила його від гіркої потреби свідчити на суді. Крім того, він упросив адвоката тримати цю справу в таємниці, але що ж? Після того, як совість погнала Тома вночі до адвоката, примусила його розтулити уста, скуті жахливою присягою, і розповісти про страшну справу, Гек майже втратив віру в людство.

Вдень, слухаючи слова подяки від Поттера. Том радів, що все розповів, а вночі він шкодував, що не втримав язика за зубами. То він боявся, що індійця Джо ніколи не піймають, то боявся, що його піймають. Він був певний, що зітхне спокійно тільки тоді, коли на власні очі побачить труп цієї людини.

Обшукали всю округу, обіцяли нагороду за голову злочинця, але так і не знайшли його. Із Сент-Луї приїхав диво-всезнайка, поліцейський шпиг.

Він нишпорив, нюхав, хитав головою і досяг того дивовижного успіху, якого звичайно добиваються люди його професії, а саме: він оголосив, що "знайшов нитку". Але ж не можна повісити "нитку" за вбивство, і тому, коли детектив поїхав додому, становище Тома не змінилось, і він, як і раніше, почував себе в страшній небезпеці.

Дні минали поволі, і з кожним днем тягар тривоги, який пригнічував Тома, помалу зменшувався.

Розділ двадцять п’ятий

Пошуки закопаного скарбу

В житті кожного нормального хлопчика настає пора, коли він зазнає непереможного бажання копати землю, щоб знайти сховані скарби. Це бажання охопило одного дня й Тома. Він вирушив шукати Джо Гарпера, але не знайшов його. Потім він подався до Бена Роджерса, але той пішов ловити рибу. Нарешті натрапив на Гека Фінна. Гек Кривава Рука — отой відгукнеться! Том повів його в таке місце, де ніхто не міг їх підслухати, і там відкрив йому свої наміри. Гек погодився. Гек був завжди згодний взяти участь у кожній справі, яка обіцяла розвагу і не потребувала грошових витрат. Часу в нього було так багато, що він навіть не знав, де його подіти, і, звичайно, не міг би сказати, що його час — гроші.

— Де ж ми будемо копати? — спитав Гек.

— О, майже всюди.

— А хіба скарби всюди сховані?

— Звісно, ні, Геку. Вони закопані в різних місцях: іноді — на островах, іноді — в скринях, під самим кінцем гілки старого дерева, саме в тому місці, де тінь падає опівночі; але найчастіше під будинками, де живуть привиди.

— А хто ж закопує?

— Розбійники, звісна річ. А ти думав — хто? Директори недільних шкіл?

— Не знаю. Коли б я був на місці розбійників, то я б грошей не закопував. Я б тратив їх і веселився.

— Я теж. Але розбійники так не роблять. Вони завжди закопують їх у землю.

— А потім повертаються за ними?

— Ні, вони гадають повернутися, але потім здебільшого забувають прикмети або ж помирають. І ось минає довгий час, а скарби лежать там та іржавіють. А потім хтось знаходить старий, пожовклий папірець, де зазначено прикмети скарбу, та й папірець цей треба розшифровувати цілий тиждень, бо в ньому здебільшого закарлючки та ієрогліфи.

— Іро… що?

— Ірогліфи… різні малюнки… кривульки, що начебто нічого не означають.

— А ти знайшов отакий папірець, Томе?

— Ні.

— А як же ти пізнаєш прикмети?

— Не треба мені ніяких прикмет. Розбійники завжди закопують скарби під таким будинком, де живуть привиди, або на островах, або під зогнилим деревом, одна гілка якого стирчить над землею. Ми вже трохи

пробували копати на Джексоновім острові і ще раз можемо спробувати. А старий будинок, де водиться нечиста сила,— за річкою. І ще є там купа дерев з сухими гілками.

— А скарб є під кожним деревом?

— Ач чого захотів! Звичайно, ні!

— То як же ти довідаєшся, під яким копати?

— Будемо копати під усіма.

— Слухай, Томе, це ж забере ціле літо.

— То й що? А уяви собі, що ми знайдемо бронзовий казан з цілою сотнею доларів, покритих іржею, або зогнилу скриню, повну брильянтів. Як це тобі сподобається?

Гекові очі заблищали.

— Це здорово! Цього мені вистачить на все моє життя. Ти дай мені тільки моїх сто доларів, і не треба мені ніяких брильянтів.

— Гаразд! Але можеш бути певний, що я не кину брильянтів. Деякі з них коштують по двадцять доларів штука. І навряд чи є хоч один, що коштував би менше ніж долар.

— Невже?

— Слово честі, кожний це тобі скаже. Ти хіба ніколи не бачив брильянтів, Геку?

— Ні, щось не пригадую.

— А в королів цілі гори брильянтів.

— Та я ж не знайомий з королями, Томе.

— Ще б пак! От коли б ти поїхав до Європи, то бачив би цілу купу королів, так і стрибають.

— Так-таки й стрибають?

— Та ні. Навіщо їм стрибати?

— А що ж, ти сказав, вони роблять?

— Тю! Я хотів тільки сказати, що їх в Європі скільки завгодно. Навіщо їм стрибати? Вони там швендяють, як щось звичайне, як отой горбатий Річард…

— Річард? А як його прізвище?

— Нема в нього ніякого прізвища. У королів ніколи не буває прізвищ, тільки ім’я.

— Та ну?

— Не буває.

— Може, їм і подобається, щоб їх звали, як негрів, одним тільки ім’ям, але це мені зовсім не до смаку. То скажи, Томе, де ми будемо копати?

— Та ще не знаю. Хіба почати з того старого, гіллястого дерева, що стоїть на пагорку за річкою? У нього якраз одна гілка суха.

— Гаразд.

Вони дістали скалічене кайло та лопату і вирушили в похід. Іти треба було три милі. Прийшли вони червоні, захекані і розтяглися в холодку найближчого ясена, щоб відпочити й покурити.

— Мені це подобається,— сказав Том.

— І мені.

— Слухай, Геку, якщо ми знайдемо тут скарб, що ти зробиш з своєю часткою?

— Ого! Я щодня купуватиму пироги з м’ясом і склянку содової води, а коли приїде цирк, ходитиму щодня до цирку. Ото вже весело поживу!

— Ну, а ти нічого не відкладеш про запас?

— Відкладати? Навіщо?

— Як навіщо? А щоб вистачило на майбутній рік.

— О, це ні до чого. Коли я не витрачу грошей, все одно батько повернеться колись додому і забере їх. А вже після нього не поживишся. Будь певний, все очистить. А що ти зробиш з своєю часткою, Томе?

— Я куплю барабан, шаблю, червону краватку, бульдога-цуценя і одружуся.

— Одружишся?

— Авжеж.

— Томе, ти… ти з глузду з’їхав!

— Почекай — побачиш.

— Нічого безглуздішого ти не міг видумати, Томе. Подивись на мого батька й мою матір, адже вони билися з ранку й до вечора. Воювали! Я пам’ятаю це, добре пам’ятаю.

— Дурниці. Та, з якою я одружуся, не битиметься.

— А про мене, Томе, то вони всі однакові. Всі вони ладні відшмагати чоловіка. Ні, ти це краще обміркуй як слід. Кажу тобі — обміркуй. Як звать дівчисько?

— Вона зовсім не дівчисько, а дівчинка.

— Та все одно. Той говорить — дівчисько, а той — дівчинка; хто як хоче, так і каже. І те і те правильно. А як же її звуть, Томе?

— Я скажу тобі колись, не тепер.

— Гаразд, як знаєш. Тільки, коли ти одружишся, я буду зовсім самітний.

— Ні, навпаки. Ти перейдеш до нас, і ми житимемо всі втрьох. А тепер годі валятись,— давай копати.

Вони працювали з півгодини, навіть спітніли, але нічого не знайшли. Покопали ще з півгодини. Знову ніяких наслідків. Нарешті Гек сказав:

— Невже скарби завжди закопують так глибоко?

— Іноді… не завжди. І не всі. Ми, мабуть, не в тому місці копаємо.

Вони знайшли інше місце і знову почали копати. Тепер робота йшла не так швидко, але все ж таки посувалася вперед. Вони мовчки працювали деякий час. Потім Гек перестав копати, сперся на лопату, витер рукавом великі краплі поту з лоба і сказав:

— Де ми копатимемо далі, як закінчимо тут?

— Я думаю, чи не спробувати під старим деревом — отам на Кардіфській горі, за будинком удови?

— По-моєму, це місце придатне. Та тільки чи не відбере від нас скарбу вдова, га, Томе? Це ж на її землі.

— Відібрати в нас скарб! Хай тільки спробує! Скарб належить тому, хто його знайшов. Байдуже, на чиїй це землі.

Гек заспокоївся. Вони копали далі. Невдовзі Гек сказав:

— Під три чорти! Ми, мабуть, знову не на тому місці копаємо. Як ти думаєш?

— Це дивно, Геку, дуже дивно,— я не розумію. Іноді відьми заважають. По-моєму, це вони.

— Отакої! Відьми вдень нічого вдіяти не можуть.

— Справді, я про це й не подумав. О, тепер я розумію, в чому річ. Ну й дурні ми з тобою. Адже ж треба спочатку знайти те місце, куди тінь од гілки падає якраз опівночі, і там копати.

— А, щоб тебе! Значить, весь час ми працювали, як ідіоти, марно. А тепер, чорт забери, доведеться ще раз іти сюди вночі. Та й далеко ж іти сюди. Ти зможеш вибратись з дому?

— Та вже якось виберусь. Треба це закінчити неодмінно сьогодні ж уночі, бо, коли хтось побачить ці ями, то миттю догадається, що тут робилось, і сам відкопає скарб.

— Гаразд, я прийду до тебе під вікно і нявкну.

— Згода. Сховаймо інструменти в кущах.

Вночі, близько дванадцятої години, хлопці прийшли до того самого дерева, сіли в затінку і стали чекати. Місце було дике, а час такий, який здавна вважається страшним. Духи шепотіли в листі дерев, привиди визирали з-під пнів. В далині глухо загавкав собака. Йому відповіла сова своїм зловісним криком.

Хлопці були пригнічені і розмовляли мало. Згодом вирішили, що вже дванадцята година. Вони помітили, куди падає тінь, і стали копати, їх надихала надія. Працювати стало куди цікавіше, і старанність їхня зростала. Яма ставала дедалі глибшою, і щоразу, коли лопата вдаряла в щось тверде, у них тьохкало серце; але щоразу їх чекало розчарування. То було коріння чи камінь. Нарешті Том сказав:

— Знов не те місце, Геку. Ми знову помилилися.

— Та як же ми могли помилитися? Ми почали точнісінько там, куди впала тінь.

— Я знаю, але не в цьому річ.

— А в чому?

— Та ми ж тільки приблизно вгадали час. А може, тоді було занадто пізно або занадто рано.

Гек кинув свою лопату.

— Це правда,— сказав він.— Ось у чому річ. Доведеться нам це залишити. Ми ніколи не вгадаємо точно час. До того ж надто вже страшно. Всякі відьми й привиди нишпорять навкруги. Мені весь час здається, ніби щось стоїть за спиною, і я боюсь обернутися, бо, може, інші стоять попереду і чекають лише, аби я озирнувся. Весь час у мене мороз поза шкурою дере!

— І мені моторошно, Геку. Коли ховають гроші під деревом, то майже завжди кладуть поблизу мертвяка, щоб він стежив за ними.

— Господи!

— Авжеж. Я часто чув про це.

— Ні, Томе, знаєш, щось мені не хочеться возитися з мертвяками. З ними завжди в біду вскочиш.

— Та й мені не хочеться їх турбувати, Геку. Уяви тільки, що він висунув свій череп і скаже щось.

— Годі, Томе. Це жах!

— А таки жах, Геку. Погано я себе почуваю.

— Слухай, Томе, ходім. Спробуймо копати ще деінде.

— Гаразд, може, так буде й краще.

— А куди ж ми підемо?

Том подумав трохи і сказав:

— Он туди… в той будинок… туди, де привиди.

— Та цур йому! Не люблю я привидів, Томе. Ще гірше за мертвяків. Мертвяк, може, й скаже що-небудь, але принаймні не швендяє навколо тебе в савані і не заглядає просто тобі в обличчя, не клацає зубами, як це привиди роблять. Я б такої речі не витримав, Томе, та й ніхто не витримає.

— Так, але, Геку, привиди блукають тільки вночі; вони не завадять нам копати вдень.

— Воно то так, але ти чудово знаєш, що люди і вдень не заходять у такі будинки, не тільки вночі.

— Це більше тому, що люди взагалі не люблять ходити в ті місця, де кого-небудь зарізано або вбито. Але ж біля цього будинку і вночі нічого не видно,— тільки синій вогник блимає іноді з вікна, а справжніх привидів нема.

— Слухай, Томе, якщо ти десь побачиш, що блимає блакитний вогник, ти вже можеш об заклад битися, що тут і привид поблизу. Ти сам подумай: адже ж ніхто, крім привидів, не вживає блакитного вогню.

— Це так, а проте вони вдень не ходять. То чого ж нам боятися?

— Гаразд, коли хочеш, покопаємо і там, тільки все-таки небезпечно.

Тим часом хлопці зійшли з пагорка. Посеред долини, освітленої місяцем, самітно стояв зачарований будинок. Паркан навколо нього давно розвалився; ганок заріс бур’яном; димар упав; у вікнах не було шибок; ріжок даху провалився. Хлопці довго здалека дивилися на занедбаний будинок, чекаючи, що ось-ось у вікні майне блакитний вогник, і розмовляли пошепки, як і слід розмовляти вночі в таких зачарованих місцях. Потім звернули праворуч, далеко обійшли жахливий будинок і повернулися додому лісом по другому схилу Кардіфської гори.

Розділ двадцять шостий

Скарб викрали розбійники

Наступного дня, щось о дванадцятій годині, хлопці знов прийшли до сухого дерева; вони хотіли взяти свої інструменти. Том нетерпляче поспішав до зачарованого будинку. Гек нібито теж поспішав, але не дуже. Потім він сказав:

— Слухай, Томе, ти знаєш, який сьогодні день?

Том у думці перерахував дні тижня і здивовано глянув на товариша.

— Ой-ой-ой! А я й не подумав про це, Геку.

— Я теж не подумав, а це раптом пригадав, що сьогодні в нас п’ятниця.

— Бодай йому! Ось як треба остерігатися, Геку. Ми могли б ускочити в халепу, коли б почали таке діло в п’ятницю.

— Могли б! Скажи краще: неодмінно вскочили б. Може, й бувають щасливі дні, але в усякому разі не п’ятниця.

— Кожен дурень це знає. Ти не перший це взнав, Геку.

— Та хіба ж я кажу, що я перший. Та не в самій п’ятниці тут річ. Сьогодні вночі я бачив страшенно поганий сон… пацюки.

— Ну, пацюки — це певна прикмета на біду. А вони билися між собою?

— Ні.

— Ну, це ще добре, Геку. Коли пацюки не б’ються, це означає тільки, що лихо десь поблизу. Треба тільки пильнувати, щоб не потрапити в біду. Залишимо цю справу, сьогодні ми не копатимемо, краще пограймося. Ти знаєш Робін Гуда, Геку?

— Ні. Хто такий Робін Гуд?

— Ого, це один із найславетніших людей, які тільки жили коли-небудь в Англії… Ну, найкраща людина. Розбійник.

— Здорово. Хотів би я ним бути! А кого він грабував?

— Тільки шерифів, попів, багатіїв, королів і тому подібних людей. Але ніколи не кривдив бідних. Він любив бідних і завжди ділився з ними по совісті.

— О, мабуть, гарною людиною він був.

— Та вже можеш бути певний. Другої такої благородної людини і на світі ніколи не було. Тепер таких людей зовсім нема — правду тобі кажу. Прив’яжи Робін Гуду одну руку, він другою рукою відлупцює кого завгодно. А з свого тисового лука він влучав на віддалі півтори милі в десятицентову монетку.

— Що це таке — тисовий лук?

— Не знаю, мабуть, якийсь особливий… А коли Робін Гуд поціляв тільки в край монети, він сідав і плакав. І, звичайно, лаявся. Так от, пограймося в Робін Гуда — це чудова гра. Я навчу тебе.

— Згода.

Вони гралися в Робін Гуда аж до вечора, час од часу жалібно поглядаючи на зачарований будинок і розмовляючи про те, що чекає на них завтра. Коли сонце почало заходити, вони пішли додому, ступаючи по довгих тінях дерев, і незабаром зникли в лісі на Кардіфській горі.

У суботу, невдовзі після дванадцятої години дня, хлопці знову були біля сухого дерева. Вони покурили й поговорили, лежачи в холодку, потім покопали трохи у вчорашній ямі, не дуже сподіваючись на успіх. Копали вони тільки тому, що, як запевняв Том, частенько люди вже зневіряються, коли до скарбу лишається не більше як п’ять-шість дюймів, а тоді приходить хтось інший, копне разок лопатою і готово: бере собі весь скарб. Але й цього разу їхня робота була даремна. І хлопці, поклавши лопати на плечі, пішли далі, усвідомлюючи, що вони не жартували з долею, сумлінно зробили все, що потрібно для шукачів скарбу.

Коли вони підійшли до зачарованого будинку, мертва тиша, що панувала там під палючим промінням сонця, здалася їм зловісною й моторошною, а саме місце безлюдним і покинутим. Хлопчики не зразу наважилися увійти. Потім підкралися до дверей і, тремтячи, зазирнули всередину. Вони побачили кімнату, зарослу травою, без підлоги, без штукатурки, вікна без шибок, старовинний комин, зруйновані східці; всюди звисало старе павутиння. Хлопці тихенько ввійшли, і серця у них калатали. Говорили вони пошепки, сторожко прислухаючись до найменшого шуму, напружуючи м’язи, ладні на випадок чого дати драла.

Та потроху хлопці звикли, і страх їхній минув. Вони зацікавлено розглядали все довкола, дивуючись із власної сміливості і водночас пишаючись нею. Потім хлопці захотіли подивитися, що нагорі. Це означало, до деякої міри, відрізати собі відступ, але вони стали під'юджувати один одного і, зрештою кинули свої інструменти в куток і пішли східцями вгору. І там була та сама пустка. В одному кутку вони знайшли комору, яка обіцяла таємниці, але в коморі нічого не було. Тепер вони зовсім підбадьорились і цілком опанували себе. Вони вже хотіли зійти вниз і почати роботу, аж раптом…

— Тсс! — вимовив Том.

— Що таке? — прошепотів Гек, пополотнівши з переляку.

— Тсс! Там… ти чуєш?

— Еге. Ой-ой-ой! Тікаймо!

— Сиди тихо! Не диш! Вони йдуть до дверей.

Хлопці розтяглися на підлозі, притуливши очі до щілин між мостинами, завмираючи від страху.

— Ось зупинились… Ні… Йдуть… Прийшли. Тихше, Геку, ні слова. О, боже мій, і навіщо я пішов сюди!

Увійшли двоє. Один із них був старий глухонімий іспанець, що його останнім часом один чи два рази бачили в містечку, а другого хлопці не знали.

"Другий" був брудний, обшарпаний, з дуже неприємним обличчям. Іспанець був закутаний у плащ; у нього були волохаті білі бакенбарди; довге сиве волосся спускалося з-під його сомбреро; очі прикривали зелені окуляри. Коли вони ввійшли, "другий" щось пошепки розповідав.

Обидва сіли на землю поряд, обличчям до дверей, спиною до стіни, і "другий" вів далі своє оповідання. Помалу він забув про обережність і почав говорити голосніше.

— Ні,— сказав він.— Я все обдумав, і мені це не подобається. Небезпечно.

— Небезпечно! — промимрив "глухонімий" іспанець, на превелике здивування хлопців.— Ех ти, бевзю!

Цей голос змусив хлопців затремтіти. То був голос індійця Джо! Запанувала мовчанка. Потім Джо сказав:

— Куди небезпечніше було те, друге діло. Однак удалось і воно.

— То зовсім інша річ. То — далеко звідси, і ніякого житла не було поблизу. Ніхто не дізнається, що там працювали ми, якщо наша справа провалиться.

— Далеко небезпечніше приходити сюди вдень: хто тільки побачить нас, одразу запідозрить щось лихе.

— Знаю, знаю! Але ж не було поблизу іншого придатного місця, де б сховатися після цього ідіотського діла. Мені взагалі хочеться залишити ці місця. Я ще вчора хотів вибратись, але годі було й думати піти непомітно, поки ці кляті хлопчаки копирсалися там на пагорку і весь час будинок був у них як на долоні.

"Кляті хлопчаки" знову затремтіли від страху, почувши ці слова. Яке щастя, що вони побоялися починати цю справу в п’ятницю і поклали собі почекати один день! У глибині душі вони шкодували, що не почекали цілий рік.

Волоцюги дістали харчі й заходилися снідати. Довгенько поміркувавши, індієць Джо сказав:

— Слухай, приятелю, йди вгору річкою, куди тобі треба, і чекай вістей від мене. А я зазирну ще до цього містечка. Ми зробимо, цю "небезпечну" справу після того, як я добре все вистежу й переконаюсь, що все готове. А тоді — в Техас! Подамось туди разом.

"Другий" пристав на це. Незабаром обидва почали позіхати на весь рот, і індієць Джо сказав.

— До смерті спати хочеться. Тепер твоя черга вартувати.

Він згорнувся клубочком на траві і незабаром захропів. Товариш штовхнув його разів зо два, і він затих. Нарешті і вартовий почав куняти: голова його спускалась дедалі нижче. І ось захропли обидва.

Хлопці полегшено зітхнули. Том прошепотів:

— Тепер можна — ходім!

Гек відповів:

— Я не можу. Якщо вони прокинуться, я помру.

Том умовляв, Гек опирався. Нарешті Том поволі й тихенько підвівся і пішов сам. Але з першого ж його кроку розхитані дошки так страшно заскрипіли, що він присів на місці, напівмертвий від страху. Більше пробувати він уже не наважувався. Хлопці довго лежали, лічачи нестерпно довгі хвилини. Їм здавалося, що час закінчився і навіть вічність встигла вже посивіти. Тому вони дуже зраділи, коли побачили, нарешті, що сонце сідає.

Один із волоцюг перестав хропіти. Індієць Джо підвівся, сів, оглянувся навколо, подивився на свого товариша, голова якого впала на коліна, і похмуро всміхнувся. Потім він штовхнув його ногою і сказав:

— Вставай! Оце то сторож!.. Проте гаразд... нічого не сталось.

— Та невже я заснув?

— Було трохи, було. Ну, приятелю, час нам вирушати. А що ми зробимо з грошима?

— Не знаю. Хіба що залишити тут, як завжди? Адже поки ми не рушимо на південь, нам вони не потрібні. А тягти на собі шістсот п’ятдесят сріблом чогось варто.

— Воно таки так. Але вертатися сюди неохота...

— Та нічого, вночі прийдемо... як ходили весь час... це буде краще.

— То слухай-но, друже: адже мені, може, ще не скоро випаде нагода зробити ту справу,— знаєш яку,— все може статися, а гроші в нас погано сховані... Краще закопаймо їх... та глибше.

— Добра думка,— обізвався товариш індійця і, перейшовши на той бік кімнати, став на коліна, підняв одну з задніх плит комина і витяг звідти мішок, в якому щось приємно дзенькнуло. Він витяг із мішка двадцять-тридцять доларів для себе і стільки ж для метиса; той стояв навколішки в кутку і копав землю кривим ножем.

Миттю хлопці забули всі свої страхи і свою біду. Жадібними очима стежили вони за кожним рухом волоцюг. От щастя! Такого багатства вони і уявити не могли. Шістсот доларів! Цього досить, щоб зробити багатими шестеро хлопців! Скарб був ось тут, тепер не треба гадати про те, де копати. Вони щохвилини штовхали один одного ліктем, і кожен

розумів, що ці красномовні поштовхи означали: "Ага! Тепер ти задоволений, що ми залізли сюди?"

Ніж метиса вдарив у щось тверде.

— Ага! — сказав він.

— Що там таке? — спитав його товариш.

— Гнила дошка… ні, здається, скринька. Ану допоможи її витягти! Подивимось, що воно таке. Стривай, не треба,— я пробив дірку.

Він засунув руку і негайно витяг її назад.

— Чоловіче, тут гроші!

Обидва схилилися над жменею монет. То було золото. Хлопці нагорі раділи не менш, ніж самі волоцюги.

Приятель Джо сказав:

— Ми його швидко викопаємо. Там, у кутку, в траві, я бачив старе іржаве кайло.

Він побіг і приніс лопату й кайло, залишені хлопцями. Індієць Джо взяв кайло, критично оглянув його, похитав головою, пробурмотів щось собі під ніс і почав копати.

Скриньку незабаром витягли. Вона була невелика, вся оббита залізом і, очевидно, дуже міцна, поки час не підточив її.

Кілька хвилин волоцюги шанобливо розглядали скарб.

— Ого-го, там же тисячі доларів, друже! — сказав індієць.

— Кажуть, банда Меррела якось улітку гуляла тут,— зазначив незнайомий.

— Знаю,— сказав індієць Джо,— і начебто це вони й сховали.

— Тепер тобі не треба робити тієї справи.

Метис нахмурився.

— Ти мене не знаєш,— сказав він.— Та й про діло ти не знаєш усього. Це зовсім не грабіж — це помста.— І злостивий вогник блиснув у його очах. Мені потрібна твоя допомога… А коли покінчимо з цим, тоді й до Техасу! Їдь додому, до своєї Ненсі й дітлахів, і чекай вістей від мене.

— Добре, хай буде так. А з цим що ми зробимо? Знову закопаємо?

— Так. (Несамовита радість нагорі). Ні, ім’ям великого Сахема, ні. (Цілковитий відчай нагорі). Я майже забув: на тім кайлі була свіжа земля. (Хлопці мало не вмерли з переляку). Звідки тут взялися це кайло й лопата? Звідки на них свіжа земля? Які люди принесли їх сюди, і куди поділися ці люди? Ти чув що-небудь? Бачив ти кого-небудь? Що!.. Закопати ці гроші знову, щоб хто-небудь прийшов, побачив розриту землю і викопав їх? Не годиться, не годиться! Ми заберемо їх до мого барлога.

— Правильно! Я про це і не подумав! До якого? Номер перший?

— Ні, номер другий, під хрестом. Перший не годиться — занадто помітний.

— Гаразд. Уже смеркає, скоро можна буде вирушити.

Індієць Джо підвівся на ноги, підійшов до одного вікна, потім до другого, обережно виглянув звідти, чи нема чогось підозрілого. Нарешті він сказав:

— Хто це міг принести сюди інструменти? Як ти гадаєш, чи не сховались вони там, нагорі?

Хлопці затамували подих. Індієць Джо поклав руку на ножа, нерішуче затримався на хвилинку і потім пішов до сходів. Том і Гек згадали про комору, але сили зрадили їх. На східцях почулися важкі кроки. У розпачі хлопці ладні були вже стрибнути в комору, аж раптом зогнилі дошки зламалися, і індієць Джо впав додолу серед уламків сходів. Він підвівся лаючись, його приятель сказав:

— І чого було лізти? Сидять, ну й нехай сидять — який нам клопіт? Якщо схочуть стрибнути вниз і вбитися до смерті, хто їм стане заважати? За чверть години буде зовсім темно. Тоді хай вони женуться за нами, коли хочуть,— я готовий. А моя думка така: хто б не приніс ці речі, а побачивши нас, ці люди уявили, що ми духи, або привиди, або ще щось таке. Присягаюся, що вони й досі тікають від нас.

Джо бурмотів щось, але потім погодився з своїм приятелем, що до присмерку треба приготувати все в дорогу. Незабаром вони вислизнули з будинку в темряву і попрямували до річки з своєю коштовною скринькою.

Том і Гек підвелись, ослаблі від переляку, але з радістю в серці, і довго дивилися вслід їм через широкі щілини в стінах будинку. Піти за ними? Ні, вони не підуть. Вони раді були, що спустилися на землю, не скрутивши в’язів, і пішли в напрямі до містечка іншою дорогою, по горі. Дорогою хлопці мало розмовляли, вони люто ненавиділи себе за свою

необачність: треба ж було принести сюди лопату й кайло! Якби вони цього не зробили, індієць Джо не мав би найменшої підозри. Він закопав би срібло й золото і не повертався б, поки не здійснив би своєї "помсти". А повернувшись, він, на своє лихо, побачив би, що гроші зникли. І нащо тільки вони принесли туди інструменти? Вони вирішили стежити за іспанцем, коли той знову прийде до міста і стане шукати нагоди виконати свою "помсту". Може, таким чином їм пощастить дійти за ним до "номера другого", про який говорили волоцюги. Раптом страшна думка майнула в голові Тома:

— Помста! А що, Геку, коли він має на увазі нас?

— Ой, не кажи! — відповів Гек, завмираючи від страху.

Вони довго говорили про це і, поки дійшли до міста, вирішили, що метис, очевидно, мав на увазі когось іншого або принаймні говорив лише про Тома, бо тільки Том давав проти нього свідчення на суді.

Дуже, дуже мало заспокоювала Тома думка, що йому самому загрожує небезпека. Він гадав, що в товаристві було б значно легше.

Розділ двадцять сьомий

Тремтить і висліджує

Пригоди цього дня мучили Тома всю ніч. Чотири рази він тримав цей коштовний скарб у своїх руках, і чотири рази скарб зникав, коли Том прокидався. Сон зникав, і одночасно з пробудженням поверталось відчуття тяжкої дійсності.

Лежачи вранці в постелі і пригадуючи подробиці своєї пригоди, Том помітив, що вона була якась невиразна й далека, ніби все це трапилося в іншому світі або дуже давно, йому спало на думку, що, може, то йому тільки снилося. Надто вже багато було там золота, в дійсності такого не

буває. Том ніколи не бачив навіть п’ятдесяти доларів разом, і, як майже всі хлопці його віку з небагатих родин, він думав, що всі розмови про "сотні" та "тисячі" — це тільки балачки, а насправді, мовляв, таких великих грошей зовсім не буває на світі. Він ніколи й на хвилинку не уявляв собі, що хто-небудь насправді мав таку велику суму, як сто доларів чистою монетою. Якби дослідити його уявлення про скарби, то виявилося б, що ці скарби складаються з жменьки мідних монет і з купки якихось інших — недосяжних, розкішних туманних доларів.

Але що більше він думав, то виразніше й незаперечніше вимальовувались в його пам’яті подробиці пригоди. Зрештою він став схилятися до думки, що це був таки не сон. Треба було б швидше перевірити і з’ясувати. Том нашвидку поснідав і пішов шукати Гека.

Гек сидів на кормі човна-душогубки, спроквола бовтаючи ногами у воді. Вигляд у нього був дуже сумний. Том вирішив не питати Гека про вчорашню пригоду. Якщо Гек не заговорить про неї, значить, це був тільки сон.

— Здоров був, Геку!

— Здоров!

Хвилина мовчання.

— Томе, коли б ми залишили ці кляті інструменти під деревом, гроші були б у наших руках! Ну, хіба ж це не жахливо?

— То це не сон! Значить, це не сон! А мені майже хотілося, щоб це був сон. Слово честі, хотілося!

— Який там сон?

— Та я про це, про вчорашнє. Я вже думав, що то приснилося.

— Приснилося! Коли б східці під ним не зламалися, ти побачив би, який це сон! Я теж цілу ніч бачив сон: цей чортів іспанець з пластирем на оці ганявся за мною всю ніч, бодай йому!

— Ні, не "бодай йому". Треба нам знайти його і вислідити, де він сховав гроші.

— Томе, ніколи ми його не знайдемо. Таке щастя буває тільки раз у житті. Прогавив — і пропало. А я б таки дуже злякався, коли б побачив цього метиса.

— Ну, я теж. А все ж таки я хотів би його побачити й вислідити — аж до номера два.

— Номер два? Ось воно що! Я про це думав. Але ні до чого не додумався. Як ти гадаєш, що це таке?

— Не знаю. Щось дуже хитре. Слухай, Геку, може, це номер будинку?

— Отакої! Ні, Томе, це не те. Де ж у нашому містечку номери на будинках?

— Воно таки. так. Дай мені подумати хвилинку. О! Це номер кімнати — в корчмі, знаєш?

— Оце здорово! Тут тільки дві корчми. Ми швидко відшукаємо.

— Побудь тут, Геку, поки я прийду.

Миттю Том подався до корчми. Він не хотів з’являтися на вулицях у товаристві Гека. Том повернувся за півгодини.

Він довідався, що в кращій корчмі, куди він зайшов спочатку, в номері другому давно жив молодий адвокат. У гіршій корчмі номер другий був якийсь таємничий. Син корчмаря розказав Томові, що ця кімната була завжди замкнена і що ніхто не входить і не виходить з неї вдень, тільки вночі. Він не знав, чого це так, і сам був дуже зацікавлений. Син корчмаря думав, що кімната була зачарована. Між іншим, він помітив, що минулої ночі там горів якийсь вогонь.

— Ось про що я довідався, Геку. Я певний, що це той самий номер два, який ми шукаємо.

— І я так гадаю, Томе. Що ж нам робити?

— Стривай, подумаю.

Том думав довго. Нарешті він сказав:

— Ось що. Задні двері цього другого номера виходять у маленький завулок між корчмою і старим складом цегли. Постарайся дістати якомога більше ключів, а я поцуплю всі тітчині. Першої ж темної ночі ми підемо туди й спробуємо відімкнути ці двері. А ти наглядай за індійцем Джо, бо він казав, що збирається зайти до містечка і ще раз пошукати нагоди здійснити свою помсту. Якщо ти побачиш його, йди за ним слідом, і коли він не піде до цього номера два, то це — не те місце.

— Господи!.. як же я сам піду за ним?

— Та це ж буде вночі. Він навіть і не побачить. А коли й побачить, то нічого не подумає.

— Гаразд, якщо темної ночі, то я, либонь, піду. Не знаю… не знаю… спробую…

— Якщо буде дуже темно, я піду за ним, Геку. А то, бува, він побачить, що не може здійснити свою помсту, і піде просто по гроші.

— Та воно, Томе, так! Я піду за ним, піду, слово честі!

— Оце добре сказано! Тільки гляди, щоб не підвів, Геку. А я вже не підведу, будь певний.

Розділ двадцять восьмий

У лігві індійця Джо

Цього ж вечора Том і Гек приготувались до всього. До дев’ятої години вони блукали поблизу корчми. Один пильнував здалеку вхідні двері, а другий — двері, що виходили в провулок. Ніхто не ввійшов до провулка і не вийшов звідти. Жодна людина, схожа на іспанця, не входила й не виходила з дверей корчми.

Ніч мала бути ясною, і Том пішов додому, умовившись, що коли стане темно, Гек прийде під вікно і нявкне: тоді Том вилізе з вікна і вони підуть пробувати ключі. Але ніч була місячна, і біля дванадцятої Гек покинув вартувати та пішов спати в порожній діжці з-під цукру.

У вівторок хлопцям так само не пощастило. У середу теж. Але в четвер ніч обіцяла бути темною. Том вчасно втік із дому, взявши бляшаний ліхтар своєї тітки і великий рушник, щоб прикрити ліхтар, коли буде потреба. Ліхтар він сховав у Гековій діжці з-під цукру, і обидва стали на чати. Об одинадцятій годині корчму зачинили і погасили в ній світло. Іспанця не було видно. Ніхто не входив у провулок і не виходив звідти. Все йшло гаразд. Ніч була чорна, і тишу порушувало тільки зрідка далеке гримотіння грому.

Том витяг свій ліхтар, засвітив його в діжці, туго обгорнув рушником, і обидва сміливці нишком поповзли в темряві до корчми. Гек стояв на

варті, а Том увійшов до провулка. Години довгого й тривожного чекання гнітили Гека, ніби його придавила гора. Він уже хотів побачити хоч світло ліхтаря — це злякало б його, але принаймні переконало б, що Том іще живий.

Від того часу, коли Том зник, минуло, здається, кілька годин. Очевидно, він знепритомнів А може, він помер? Може, в нього серце розірвалося від страху та хвилювання?

Мимоволі Гек підходив ближче до провулка, сповнений страху, боячись, що станеться якась жахлива катастрофа. Серце у нього калатало так шалено, що він ледве дихав. Раптом він помітив світло, і Том мало не впав на Гека.

— Тікай! — сказав він.— Тікай, коли хочеш жити.

Повторювати не треба було: досить було одного слова. Не встиг Том повторити це слово, як Гек уже мчав з швидкістю тридцяти або сорока миль за годину. Хлопці не зупинилися ні разу, поки не добігли до зруйнованої різниці край містечка. Щойно вони ввійшли туди, як почалася буря і ринув дощ. Відхекавшися, Том почав розповідати:

— Ох Геку, це було жахливо! Я спробував два ключі так легенько, як тільки міг. Але вони так жахливо скрипіли, що я майже задихався від страху… Жоден з ключів не хотів повертатися в замку. І ось, сам не помічаючи, що роблю, я сіпнув за ручку, і двері розчинилися! Вони навіть не були замкнені! Я вскочив у кімнату, зняв рушник, і… о, привид великого Цезаря!..14

— Що?.. Що ж ти побачив, Томе?

— Геку! Я майже наступив на руку індійця Джо.

— Та що ти?

— Так. Він лежав на підлозі і спав, розкинувши руки, і старий пластир наліплений був у нього на оці.

— О, господи! А що ти зробив? Невже він прокинувся?

— Ні, і не ворухнувся. П’яний, мабуть. Я схопив рушник і навтікача!

— От про рушник я ніколи не подумав би, їй-богу!

— Ну, я завжди згадав би: тітка дала б мені перцю, коли б я загубив його.

— Слухай, Томе, а скриньку ти бачив?

— Геку, у мене не було часу роздивлятися. Я нічого не бачив. Нічого, крім пляшки і бляшаного кухля на підлозі біля індійця Джо. І ще я бачив дві діжки і безліч пляшок у кімнаті. Тепер ти розумієш, який там водиться дух?

— А який?

— Спиртний! Мабуть, у всіх корчмах товариства тверезості є така кімната з "духом". Як ти думаєш, Геку?

— Може, воно й так. І хто міг подумати про таке! Але слухай, Томе, тепер, знаєш, саме час забрати цю скриньку, якщо індієць Джо п’яний.

— Що ж! Спробуй це зробити!

Гек затремтів.

— Е, ні… мабуть, ні.

— І я думаю, що ні, Геку. Коло індійця тільки одна пляшка — цього мало. Коли б три пляшки — інша річ. Він тоді був би досить п’яний, і я зробив би це.

Довго вони мовчали, а потім Том сказав:

— Слухай, Геку, не будемо й пробувати, поки не дізнаємось, що індійця Джо там нема, його я боюсь. Якщо ми будемо стежити щоночі, ми, напевно, побачимо колись, як він вийде на вулицю, і тоді ми можемо схопити цю скриньку швидше, ніж блискавка.

— Гаразд, згода. Я буду стежити хоч цілу ніч, щоночі стежитиму, якщо ти зробиш решту справи.

— Гаразд, зроблю. Все, що тобі треба — це, в разі чого, тільки побігти на Гуперстріт і нявкнути в мене під вікном. А коли я міцно спатиму, кинь жменю піску в вікно — і я зараз же прокинусь.

— Згода, домовились.

— А тепер, Геку, буря вщухла, і я піду додому. За дві години почне світати. А ти поки що повертайся й вартуй. Добре?

— Сказав, що вартуватиму, Томе. Я вартуватиму. Цілий рік стежитиму за цією корчмою. Удень спатиму, а вночі стоятиму на варті.

— Оце добре. А де ти думаєш спати?

— У Бена Роджерса в клуні. Він мене пускає. І негр його батька, дядько Джек, теж не проганяє мене. Я тягаю воду для дядька Джека, коли він просить. А він завжди дає мені щось поїсти, коли сам не сидить

без хліба. Він дуже добрий негр, Томе. Він любить мене, бо я ніколи не поводжуся так, ніби я вищий за нього. Іноді я сідаю поруч з ним, і ми разом їмо. Але ти, будь ласка, нікому не розказуй про це. Коли дуже голодний, то робиш іноді таке, що й не сниться тобі, коли ти ситий.

— Гаразд, коли ти мені не потрібний будеш удень, Геку, я не чіпатиму тебе — спи. А коли вночі побачиш що-небудь, біжи до мене й нявкай.

Розділ двадцять дев’ятий

Гек рятує вдову

Перше, що почув Том у п’ятницю вранці, була радісна новина: вчора ввечері родина судді Течера, що їздила на канікули до Константинополя, повернулася в містечко! Індієць Джо і скарби миттю відійшли для Тома на другий план, і перше місце в його думках посіла Беккі.

Вони зустрілись і чудово провели час, гуляючи в усякі ігри разом з іншими своїми шкільними товаришами. В кінці дня, на довершення всіх радощів, Том довідався ще про одну приємну новину: Беккі умовила свою матір призначити на завтра пікнік, що його так довго обіцяли і все відкладали. Дівчинка неймовірно раділа. Том теж був дуже щасливий. Ще до вечора запрошення було розіслано, і відразу всі діти містечка стали гарячково готуватися до свята. Розмовам про наступну мандрівку не було кінця. Том був такий схвильований, що довго не спав і все сподівався, що Гек ось-ось нявкне у нього під вікном. Тоді він міг би здобути скарб, аби завтра здивувати ним Беккі й усіх учасників пікніка. Але надія його не справдилася — цієї ночі Гек не подав сигналу.

Настав ранок. Години о десятій веселий і метушливий гурт зібрався у судді Течера. Всі були готові до мандрівки. Дорослі тоді не мали звичаю псувати пікніків своєю присутністю. Вважалося, що діти спокійно можуть гуляти під крильцем кількох юних леді років вісімнадцяти і кількох юних джентльменів років двадцяти трьох. Для пікніка було найнято старий

пароплав, який, звичайно, перевозив людей на другий берег. Весела юрба, навантажена кошиками з харчами, рушила вулицею. Сід хворів і не міг узяти участі в цій прогулянці; Мері лишилася вдома, щоб йому не було нудно. На прощання місіс Течер сказала Беккі:

— Ви повернетеся додому пізно. Мабуть, тобі, дитинко, краще переночувати в якої-небудь дівчинки, що живе біля пристані.

— Тоді я переночую у Сузі Гарпер, мамо.

— Дуже добре. Отож поводься як слід, і все буде гаразд.

Коли вони рушили, Том сказав Беккі:

— Слухай, знаєш, що ми зробимо? До Гарперів не підемо, а виліземо на гору і переночуємо у вдови Дуглас. У неї буде вершкове морозиво. У неї воно буває майже щодня — і скільки! Цілі гори! І вона дуже зрадіє, коли ми прийдемо.

— Ото буде весело!

Потім Беккі на мить замислилася і спитала:

— Але що скаже мама?

— А як вона знатиме?

Дівчинка знов подумала і нерішуче вимовила:

— Здається, це недобре… але…

— Чого "але"? Дурниці! Твоя мати не знатиме… Та й що ж тут поганого? Вона тільки хоче, щоб тобі було краще; їй-богу, вона сама послала б тебе туди, коли б подумала про це. Я вже знаю!

Щира гостинність вдови Дуглас була величезною спокусою. Думка про морозиво і наполегливість Тома зробили своє: дівчинка погодилась ночувати у вдови. Діти вирішили нікому не казати про свої плани.

Раптом Томові спало на думку, що цієї ночі Гек може прийти і дати сигнал, і це помітно зіпсувало йому настрій. А все ж таки він не міг відмовитися од наміру погуляти у вдови Дуглас. "І навіщо відмовлятися? — міркував він.— Учора ж не було сигналу, чому ж він буде сьогодні?" Сьогодні ввечері Тома напевне чекають веселощі, і думки про це переважили хистку надію на скарб. Як і кожний хлопчисько, він поступився перед дужчою спокусою і на деякий час навіть забув про скриньку з грошима.

За три милі від містечка пароплав зупинився навпроти порослої лісом долини і причалив до берега. Юрба посунула на берег, і незабаром серед дерев і скелястих горбів залунали вигуки й сміх. Було випробувано найрізноманітніші способи втомитися, і помалу мандрівники повернулись до табору, озброївшись добрим апетитом. І почалося знищення смачних речей. Після бенкету як слід відпочили: поговорили в холодку під широкими дубами. Трохи згодом хтось гукнув:

— Хто хоче йти до печери?

Виявилося, що всі хочуть. Дістали пачки свічок, і всі рушили на гору. Вхід до печери був на пагорку. Він нагадував літеру А. Масивні дубові двері було не замкнено.

Всередині була маленька кімната, холодна, як льодовня. Стіни її були з міцного каміння, створеного самою природою і вкритого краплями роси, наче холодним потом. Стояти в цій глибокій темряві і дивитися на

зелену долину, залиту сонцем,— це були поезія й таємничість. Та незабаром перше враження ослабло, і всі заходилися пустувати. Тільки хтось запалював свічку, як усі гуртом кидалися до нього, починалася боротьба, власник свічки відважно захищався, але її вибивали з рук на землю і гасили. В темряві лунав регіт, і гра починалася знову. Але все має свій кінець. Помалу процесія стала спускатися вздовж крутого спуску головної галереї. Вогники тьмяно блимали, освітлюючи стіни й скелі майже до того місця, де вони з'єднувались, як склепіння, на висоті шістдесяти футів. Цей головний хід був завширшки з вісім або десять футів, не більше. За кожні кілька кроків ще вужчі ходи відгалужувалися від нього обабіч, бо печера Мак-Дугала була тільки величезним лабіринтом покручених і кривих коридорів, що сходились і знову розходились, але нікуди не мали виходу. Говорили, що можна було блукати протягом довгих днів і ночей у цих заплутаних тріщинах та розколинах і ніколи не знайти виходу. Можна було спускатися нижче і нижче, і всюди було одне й те саме — лабіринт під лабіринтом, без кінця. Жодна людина не знала як слід печери. То була неможлива річ. Більшість молодих людей вивчила тільки невелику частину її. Звичайно ніхто не наважувався йти далі. Том Сойєр знав печеру не більше, ніж усі інші.

Процесія пройшла головною галереєю щось із три чверті милі, а потім пари й купки почали заходити в бічні ходи. Діти бігали по вузьких коридорах, зустрічали одне одного раптом у тих місцях, де коридори знову з'єднувалися. Так можна було загубити один одного на цілі півгодини, не виходячи за межі відомої частини печери.

Помалу мандрівники купками вибігали до виходу, захекані, веселі, вкриті з голови до ніг свічним лоєм і глиною. На великий подив, побачили, що гуляючи, ніхто не помітив, як летів час і наближається вечір. На пароплаві вже з півгодини дзвонили, скликаючи пасажирів. Всі були дуже задоволені весело проведеним днем. Коли навантажений цією дикою ватагою пароплав знову відчалив од берега і пішов по річці, ніхто, крім капітана, не шкодував прогаяного часу.

Гек стояв уже на варті, коли вогні пароплава пропливли повз пристань. На пароплаві було тихо, бо молодь уся принишкла, як це буває з людьми, які мало не до смерті втомилися. Гек здивувався, що це за судно і чому воно не зупиняється коло пристані. А потім він забув про пароплав і зосередив увагу на власній справі.

Ніч ставала хмарною й темною. Пробило десять. Завмер гуркіт екіпажів. Вогні почали гаснути, зникли останні перехожі. Містечко заснуло тихим сном, і маленький вартовий лишився один віч-на-віч з тишею і привидами. Ось і одинадцять пробило. В корчмі погасли вогні. Тепер усюди була темрява. Довго, як здавалося йому, чекав Гек, але нічого не сталось. В його душу закрався сумнів. Навіщо все це? Справді, навіщо? Чи не краще махнути на все рукою і піти спати?

Раптом він почув якийсь шелест і миттю насторожився. Двері, що виходили в провулок, легенько прочинилися. Гек підскочив до рогу цегляного складу. За мить повз нього пройшло двоє людей, і в одного з них було начебто щось під рукою. Напевне скринька! Отже, вони відносять кудись скарб. Що ж тепер робити? Покликати Тома? Це було б зовсім безглуздо: вони за цей час підуть геть разом із скринькою, а потім їх ніколи не можна буде знайти. Ні, він стежитиме за ними, в таку темряву вони його не помітять. Отак міркуючи собі, Гек вийшов із засідки і пішов за волоцюгами тихо, як кішка, ступаючи босими ногами і тримаючись од них саме на такій віддалі, щоб вони не помітили його.

Спочатку незнайомці йшли вулицею вздовж річки і минули три квартали. Потім повернули ліворуч і перейшли вулицю. Після цього попрямували навпростець, поки не дійшли до стежки, що вела на пагорок, де стояв будинок удови. Цією стежкою вони й стали видиратися. Обминули будинок старого валлійця15, що стояв на півдорозі до будинку вдови, і підіймалися і далі вгору. "Гаразд,— міркував Гек,— вони хочуть закопати гроші в старій каменоломні". Але біля каменоломні ті двоє навіть і не зупинились. Вони йшли дедалі вгору та вгору, потім звернули на вузьку стежку між високими кущами і зникли в темряві. Гек підійшов ближче, бо інакше він їх ніяк не міг побачити.

Хлопець пробіг трохи і стишився, боячись, що занадто поспішає. Ступив ще два-три кроки і зовсім зупинився. Прислухався — жодного звуку. Тільки чути як тьохкає у нього серце. На пагорку моторошно закричала сова, але кроків не чути. О небо, невже все пропало? Гек уже хотів був тікати, коли хтось закашляв майже поруч.

У Гека, як йому здалося, серце от-от вискочить з грудей, але він подолав страх і лишився на місці, тремтячи всім тілом, ніби всі дванадцять пропасниць напало на нього зразу. З переляку він мало не впав на землю. Місце було знайоме: виявилося, що він стоїть біля паркану, що оточував маєток вдови Дуглас, за п’ять кроків від перелазу.

"Чудово,— думав він,— хай закопують тут, принаймні неважко буде знайти".

І ось почувся тихий голос, голос індійця Джо:

— Чорт би її забрав! У неї, здається, гості. Там світло, хоч уже й пізно.

— Я щось не бачу світла.

Це був голос того чужинця, якого вони бачили в зачарованому будинку. У Гека серце захололо від жаху: так ось кому вони думали помститися! Найперше він хотів був утекти. Але потім пригадав, що вдова Дуглас була не раз добра до нього, а ці люди, може, збираються вбити її. Отже, треба швидше її попередити. Та ні, у нього нестає духу, та й ніколи нестане: адже вони можуть схопити його.

Все це і ще багато іншого промайнуло у нього в голові, перш ніж індієць Джо встиг відповісти на останні слова чужинця:

— Тобі кущі заважають. Ось тут бачиш?

— Так. У неї гості, по-моєму. Чи не краще облишити це?

— Облишити, коли я назавжди виїжджаю звідси! Облишити, коли, може, більше такого випадку ніколи не трапиться! Ще раз кажу тобі, як і раніше казав, не треба мені її грошей, можеш їх собі взяти. Але її чоловік покривдив мене… не раз кривдив… він був суддею і запроторив мене до тюрми як волоцюгу. І це ще не все, ні, не все. Це тільки найменша частка. Він велів мене відшмагати! Так, відшмагати нагаєм перед самою тюрмою, як негра! І все містечко дивилося на це. Відшмагав мене, розумієш? Він познущався з мене і вмер. Але я поквитаюся з нею.

— Не вбивай її! Не роби ти цього!

— Вбити її? Хто казав про це що-небудь? Я вбив би його, якби він був тут, але не її. Коли хочеш помститися жінці, навіщо її вбивати. Спотворити її, і край. Вирізати ніздрі, обрізати вуха, як свині!..

— О боже, це…

— Тебе не питають. Краще мовчи! Так буде безпечніше. Я прив’яжу її до ліжка. А помре від втрати крові, хіба це буде моя провина? Я не плакатиму, якщо вона сконає. Друже мій, ти допоможеш мені — для цього ти й прийшов сюди; я не міг би цього зробити сам. Якщо ти злякаєшся — я вб’ю тебе. Розумієш? Якщо ж мені доведеться вбити тебе, я вб’ю її теж, і тоді вже повік не дізнаються, хто зробив це.

— Гаразд! Якщо робити, то зробимо. Що швидше, то краще… Я весь аж тремчу.

— Зараз? А гості? Знаєш, ти щось лукавиш. Ні, ми зачекаємо, поки в домі погасять світло. Поспішати нікуди.

Гек відчув, що тепер мала настати тиша — річ іще страшніша, ніж ці розмови убивць. Він затамував подих і тихенько ступив крок назад; ставив ногу обережно й міцно, старанно балансуючи і мало не падаючи. Так само обережно і з таким самим риском зробив він другий крок, потім

ще і ще. І раптом у нього під ногою тріснула суха галузка. Він затамував подих, зупинився і прислухався. Ані звуку, глибока тиша. Хлопець неймовірно зрадів. Потім обережно повернувся між двома суцільними рядами кущів, як повертається пароплав у вузькій протоці, і швидко, але тихо подався далі. Дійшовши до каменоломні, він відчув себе у безпеці і помчав щодуху. Він спускався нижче й нижче, поки не добіг до будинку валлійця. Гек загрюкав у двері, і незабаром голови старого і його двох здоровенних синів висунулися з вікон.

— Що за шум? Хто стукотить? Чого тобі треба?

— Пустіть мене мерщій! Я розповім усе!

— Та хто ти такий?

— Гекльберрі Фінн. Швидше! Впустіть мене!

— Гекльберрі Фінн?! Це не таке ім’я, щоб перед ним розчинилися всі двері. Але впустіть його, хлопці. Побачимо, в чому річ.

— Будь ласка, тільки не кажіть нікому, що це я сказав вам,— такі були перші слова Гека, коли він увійшов до кімнати.— Будь ласка, не кажіть, бо мене напевне вб’ють. Але вдова була така добра до мене, що я хочу сказати — я скажу вам, коли пообіцяєте нікому не казати, що це я…

— Слово честі, у нього є щось розповісти, це він неспроста! — вигукнув старий.— Розповідай, малий, ми нікому не скажемо… ніколи…

За три хвилини старий з синами, добре озброєні, були вже на горі і навшпиньки йшли стежкою між кущами, тримаючи зброю напоготові. Гек довів їх до цього місця, але далі не пішов. Він сховався за великим каменем і почав прислухатися. Настала напружена, тривожна тиша. Раптом почувся тріск пострілів і чийсь крик. Гек не став чекати далі. Він скочив і побіг з гори так швидко, як тільки могли нести його ноги.

Розділ тридцятий

Гекова розповідь

У неділю вранці, тільки-но почало розвиднятися, Гек видерся на гору і постукав до старого валлійця. В домі ще спали, але це був сторожкий сон, бо всі ще не встигли заспокоїтися після нічної пригоди. З вікна спитали:

— Хто там?

Гек відповів зляканим голосом:

— Будь ласка, впустіть! Це тільки я, Гек Фінн.

— Перед цим іменем, хлопче, двері нашого дому завжди відчинені вдень і вночі. Просимо до хати!

Дивно було чути ці слова безпритульному хлопцеві. Ніколи ще він ке чув таких приємних слів. Він не міг пригадати, щоб хтось сказав йому: "Просимо до хати!"

Двері відімкнули, і Гек увійшов, йому дали стілець, і старий і його сини нашвидку одягалися.

— Ну, хлопче, я думаю, що ти дуже голодний. Сніданок буде готовий зараз, не турбуйся. А ми з хлопцями сподівалися, що ти переночуєш у нас.

— Я страшенно злякався! — пояснив Гек.— І накивав п’ятами. Як ви почали стріляти з пістолетів, я побіг що було духу і не зупинявся цілих три милі. А тепер я прийшов, щоб довідатись про все, і навмисне вдосвіта, бо не хотів зустрітися з тими чортами, хоч би вони були й мертві.

— Бідолахо, тобі кепсько було цієї ночі, та й вигляд у тебе змучений. Але для тебе готове ліжко. Коли поснідаєш — лягай. Ні, хлопче, вони не вбиті, шкода. Бачиш, як воно вийшло. Ми добре знали, де їх схопити, бо ти нам розповів. Отож ми підкралися до них близенько. Зупинилися кроків за п’ятнадцять. Навколо темно, хоч в око стрель. І от — що б ти подумав? — раптом чую, що от-от чхну. Просто нещастя! Хотів я вдержатись, але дарма — мусив чхнути і чхнув щосили. Я йшов попереду, тримаючи пістолет напоготові. І тільки я чхнув, як ці мерзотники гайнули із стежки в кущі, в кущах зашаруділо, а я гукаю своїм: "Вогонь, хлопці!" І стріляю туди, де шаруділо. Хлопці теж. Але мерзотники кинулись тікати через ліс. Ми за ними. Здається, ми навіть і не поранили їх. Вони відстрелювались, але кулі їхні просвистіли мимо. Коли затихли їхні кроки, ми спустилися вниз і підняли на ноги констеблів16. Вони зібрали людей і оточили берег, а як тільки розвидниться, шериф зробить облаву в лісі. Мої хлопці теж підуть. Добре, якби ти міг описати нам вигляд тих мерзотників — це дуже допомогло б знайти їх. Але ти, хлопче, мабуть, не міг побачити їх у темряві?

— Ні, я побачив їх у містечку і пішов назирці.

— Чудово! То скажи, скажи ж, хлопчику, які вони з себе?

— Один із них — це глухонімий іспанець, що бував у нашому місті разів два, а другий — у лахмітті, така огидна пика…

— Годі, хлопче… Ми знаємо цих людей. Бачили їх якось у лісі; вони тинялись біля будинку вдови, а як помітили нас — утекли. Ідіть, хлопці! Скажіть це шерифові, поснідати встигнете й завтра!

Сини валлійця одразу ж пішли. Коли вони виходили з кімнати, Гек скочив і вигукнув.

— Будь ласка, не кажіть нікому, що я бачив їх. Прошу вас!

— Гаразд, коли ти просиш, Геку. Але тобі всі були б вдячні за те, що ти зробив.

— Ой, ні, ні! Будь ласка, не кажіть!

Коли хлопці вийшли, старий валлієць сказав:

— Вони не скажуть, і я не скажу. Але чому ти не хочеш, щоб про це довідались?

Гек не пояснив нічого, крім того, що він уже знає занадто багато про одного з тих людей і не хоче, щоб той знав, що він знає, і що коли б той чоловік дізнався, то неодмінно убив би його.

Старий ще раз пообіцяв додержувати таємниці, а все-таки спитав:

— А як тобі спало на думку стежити за цими людьми, хлопче? Вигляд у них був підозрілий, чи що?

Гек мовчав, придумуючи обережну відповідь. Нарешті сказав:

— Та, бачте, у мене гірка доля,— так принаймні всі кажуть, і я не можу заперечувати проти цього. Отож іноді я не сплю ночами, все ходжу вулицями та думаю, як би його почати нове життя. Так було й минулої

ночі. Я не міг заснути, ну й блукав по вулиці, думаючи про ці справи. А було вже опівночі. Коли я дійшов до того старого складу цегли біля корчми "Товариство тверезості", я став біля муру і думаю... І раптом бачу, біжать повз мене двоє чоловіків і щось несуть під рукою — я подумав, що крадене. Один курив, а другий хотів прикурити,— от вони зупинилися біля мене, і сигари освітили їхні обличчя. Тут я й побачив, що більший з них — глухонімий іспанець. Я його пізнав по білих бакенбардах. А другий був оцей похмурий чорт у лахмітті.

— Невже ти міг побачити лахміття при світлі сигари?

Це на хвилинку збентежило Гека, потім він сказав:

— Та не знаю, але начебто побачив...

— Ну, і що ж? Вони пішли, а ти...

— А я за ними... так. Так воно й сталося. Я хотів дізнатися, що вони затівають. Я йшов за ними... аж до самого паркану вдови — до перелазу, зупинився в темряві і почув, як отой обірваний благає за вдову, а іспанець клянеться, що він спотворить їй обличчя — ну, та я вже це казав вам і вашим двом...

— Що таке? Глухонімий казав?

Гек зробив другу жахливу помилку! Він усяко намагався, щоб старому й на думку не спало, хто такий був цей іспанець, але його язик робив йому всякі каверзи. Гек кілька разів пробував викрутитися, але старий весь час пильно дивився на нього, і Гек заплутався. Нарешті валлієць сказав:

— Мій хлопче, не бійся мене. Я нізащо в світі не займу і волосинки на твоїй голові. Ні, я захищатиму тебе... так, захищатиму. Цей іспанець не глухонімий. Тепер ти цього не можеш приховати. Ти знаєш щось про

цього іспанця, але не хочеш розповісти. Довірся мені, скажи, в чому річ. Я не зраджу тебе, будь певен.

Гек хвилинку подивився в чесні очі старого, потім схилився і прошепотів йому на вухо:

— Це не іспанець, це індієць Джо!

Валлієць мало не впав зі стільця.

— Ну, тепер усе зрозуміло,— сказав він.— Коли ти говорив про обрубані вуха і вирізані ніздрі, я думав, що ти це сам вигадав, задля прикраси, тому що білі люди не мстяться у такий спосіб, але індієць — це, звичайно, зовсім інша справа.

За сніданком вони розмовляли. Між іншим, старий розповів, що, перш ніж піти спати, він з синами, взявши ліхтаря, оглянув паркан та всі місця навколо перелазу, щоб побачити, чи нема там крові. Крові там не було, але вони знайшли величезний клунок…

— З ЧИМ?

Коли б слова були блискавками, то й тоді вони не могли б швидше злетіти з пополотнілих уст Гека. Він широко розплющив очі, затамував подих, чекаючи на відповідь. Старий зупинився, теж витріщив очі, мовчав три секунди… п’ять секунд… десять… і потім відповів:

— Клунок з грабіжницькими інструментами… Та що з тобою?

Гек відкинувся на спинку крісла, рідко, але глибоко дихаючи, він був радий. Валлієць подивився на нього пильно, зацікавлено і зрештою сказав:

— Так, низку грабіжницьких інструментів. Це тебе начебто заспокоїло. Але чого ти боявся? Що, ти гадав, ми знайшли?

Гека було загнано на слизьке. Пильні очі старого стежили за ним. Гек віддав би все на світі, щоб придумати добру відповідь, але нічого не спадало йому на думку. А пильний погляд дедалі глибше западав йому в душу. І, не маючи часу як слід зважити свою відповідь, Гек відчайдушно прошепотів:

— Я думав, що ви знайшли… підручники для недільної інколи.

Бідолашний Гек був занадто пригнічений і не міг посміхнутися, але старий розреготався так голосно й весело, що затрусилося все його тіло, і нарешті сказав, що такий сміх — як гроші в кишені, бо позбавляє від витрат на лікарів.

— Бідолахо! — додав старий.— Ти такий блідий і змучений; тобі, мабуть, зовсім погано. Не дивно, що ти втратив рівновагу. Але воно минеться. Відпочинь і поспи — тобі зразу полегшає, сподіваюсь.

Гекові прикро було думати, що він пошився в дурні і мало не зрадив себе. Адже зрозумів же він з розмови волоцюг там, біля паркану вдови, що в клунку, який вони несли з корчми. Проте він не знав цього напевно. Ось чому згадка про знайдений клунок так його збентежила.

Так зрештою він навіть був радий, що таке сталося. Тепер він безперечно знав, що це був не той клунок, отже, йому нема чого хвилюватися. Все начебто тепер ішло як слід: скарб мав бути досі в номері другому, волоцюги будуть спіймані й ув’язнені сьогодні ж, а вони з Томом зможуть захопити золото цієї ночі, не боячись нікого.

Щойно вони поснідали, хтось постукав у двері. Гек поспішив сховатися, бо зовсім не хотів, щоб хтось думав, ніби він має якийсь зв’язок з нічними подіями. Валлієць впустив до себе в кімнату кілька леді

і джентльменів, серед них і вдову Дуглас, і помітив, що купка жителів іде на гору, щоб подивитися на місце події. Отже, новина вже стала відома.

Валлієць мусив розповісти гостям пригоди цієї ночі. Вдова була невимовно вдячна йому за свій порятунок.

— Ні слова про це пані! Є інший, що йому ви, мабуть, зобов’язані більше, ніж мені й моїм хлопцям, але він не дозволяє мені сказати його ім’я. Ми ніколи б і не прийшли туди, коли б не він.

Звичайно, всі так зацікавилися цим, що майже забули про головне. Але валлієць тільки роздражнив цікавість гостей, рішуче відмовився розкрити таємницю, і завдяки цьому їхня цікавість незабаром передалася всьому місту. Коли гості дізналися про всі подробиці, вдова сказала:

— Я заснула, читаючи в ліжку, і весь час спокійно спала. Чому ви не прийшли збудити мене?

— Ми вирішили, що не варт. Навряд, щоб ті мерзотники повернулися: адже вони загубили свої інструменти. І навіщо було будити вас? Щоб налякати вас до смерті? Крім того, мої три негри до ранку стояли на варті біля вашого будинку. Вони тільки-но повернулись.

Прийшли нові відвідувачі, і протягом двох годин старий раз у раз повторював своє оповідання.

Цього ранку, зважаючи на канікули, в недільній школі навчання не було. Проте всі рано зібралися в церкві. Скрізь тільки й говорили про страшну нічну подію. Розповідали, що досі не знайшли ніяких слідів злочинців. Коли проповідь закінчилася, дружина судді Течера підійшла до місіс Гарпер і сказала:

— Чи ж моя Беккі спить цілий день? А втім, я так і знала, що вона втомиться до смерті…

— Ваша Беккі?

— Так. (Місіс Гарпер здивувалася). Хіба ж вона не ночувала у вас?

— Ні.

Місіс Течер зблідла і сіла на церковну лаву. Саме в цей час повз неї проходила тітка Поллі, жваво розмовляючи з приятелькою.

— Добрий ранок, місіс Течер! — сказала тітка Поллі.— Добрий ранок, місіс Гарпер. А мій хлопець знову загубився. Мабуть, мій Том залишився вчора ввечері у когось із вас, а тепер боїться прийти до церкви. Доведеться з ним поквитатись.

Місіс Течер похитала головою і ще більше зблідла.

— У нас його не було,— відповіла місіс Гарпер, теж починаючи турбуватись.

Тітка Поллі помітно схвилювалася.

— Джо Гарпер, ти бачив мого Тома сьогодні вранці?

— Ні.

— А коли ти бачив його востаннє?

Джо спробував пригадати, але напевно сказати не міг. Люди перестали виходити з церкви. Всі зашепотіли й схвилювалися. Розпитували дітей і молодих учителів. Усі вони сказали, що не помітили,

чи були Том і Беккі на пароплаві, коли всі повертались додому: було темно, нікому й на думку не спало спитати, чи не загубився хтось. Нарешті якийсь юнак бовкнув, що, очевидно, вони лишилися в печері.

Місіс Течер знепритомніла. Тітка Поллі ридала, ламаючи руки.

Тривожна вість переходила з уст в уста, від купки до купки, від вулиці до вулиці. За п’ять хвилин уже несамовито калатали дзвони, і все містечко було на ногах. Подія біля будинку вдови Дуглас відразу стала такою незначною! Грабіжників відразу забули. Сідлали коней, відв’язували човни. Пароплав готувався до відплиття, і через півгодини двісті чоловік рушили річкою і сушею до печери.

Весь день містечко здавалося вимерлим,— так воно спустіло. Багато жінок одвідало за день тітку Поллі і місіс Течер, намагаючись утішити їх: жінки плакали разом з ними, а це було краще, ніж усякі слова.

Всю довгу ніч містечко чекало новин, а коли настав ранок, від шукачів надійшли тільки такі слова: "Пришліть більше свічок, пришліть харчів". Місіс Течер з горя мало не збожеволіла, тітка Поллі теж. Суддя Течер раз у раз присилав з печери бадьорі записки, сповнені надії, але його слова не давали їм утіхи.

Другого дня, на світанку, старий валлієць повернувся додому, вкритий лоєм, глиною і дуже втомлений. Гек усе ще лежав у ліжку, його трусила пропасниця. Лікарі були в печері, а тому доглянути хворого прийшла вдова Дуглас. Вона казала, що дбатиме про нього, який би він не був,— добрий чи поганий або ні те ні се,— все-таки він боже створіння. Не кинути ж його без нагляду. Валлієць сказав, що і Гек має добрі риси.

Перед обідом купки змучених людей почали повертатися до містечка, але ті громадяни, у яких ще залишилося хоч трохи енергії, вели і далі розшуки. Розповідали, що були досліджені найвіддаленіші закутки печери, в які ніхто раніше не заходив, що будуть розшукувати і далі, не

пропускаючи жодного закапелка і розколини, що час од часу бачили десь вогники, а в лабіринті коридорів і в темних проміжках печери відгукувалась луна од голосів та пострілів з пістолетів. В одному місці, далеко від тієї частини печери, яку відвідують туристи, знайшли написані на скелястій стіні кіптем свічки слова: "Беккі і Том". А поблизу валявся закапаний лоєм клаптик стрічки. Місіс Течер пізнала стрічечку і розридалась над нею. Вона казала, що це остання пам’ять про її дитину, і ніщо не може бути дорожчим за цю стрічечку, бо це остання річ, яка була на живій Беккі перед її жахливою смертю. Інші розповідали, що іноді в печері блимало далеке світло, і тоді шукачі несамовито гукали й бігли до того місця, але завжди розчаровувалися: дітей там не було,— то горіли вогні інших шукачів.

Так минуло три жахливі дні й три жахливі ночі. Все містечко, нарешті, впало в безнадійний відчай. У кожного робота валилась з рук. Навіть щойно зроблене викриття, що власник корчми товариства тверезості потай тримав спиртні напої, не справило майже ніякого враження на людей, хоч факт був страхітливий. Коли Гекові стало легше, він обережно завів розмову про корчму і нарешті спитав, боячись найгіршого, чи не знайшли чогось у корчмі товариства тверезості, поки він хворів.

— Так,— сказала вдова.

Гек підскочив у ліжку, дико виблискуючи очима:

— Що? Що таке знайшли?

— Спиртні напої. Горілку… корчму закрили… Лягай, дитинко… Як ти мене налякав!

— Одне тільки мені скажіть, одне тільки… будь ласка. Хто знайшов? Том Сойєр?

Вдова залилася сльозами:

— Тихше, тихше, дитинко, тихше. Я вже казала: тобі не можна так багато розмовляти. Ти дуже, дуже хворий.

"Отже, нічого, крім спиртних напоїв, не знайдено. Коли б там були гроші, це зчинило б величезний переполох у місті. Значить, скарб втрачений назавжди… втрачений назавжди… Але чого це вона плаче? Дивно! Здається, чого б їй плакати?"

Ці думки важко ворушились у Гека в голові і так утомили його, що він заснув. Вдова сказала собі:

— Ось… він і спить, бідолаха. "Том Сойєр знайшов!" Коли б хто-небудь знайшов самого Тома Сойєра. У небагатьох є ще впертість і сили шукати твого Тома Сойєра.

Розділ тридцять перший

Заблудились у печері

А тепер повернімось до Тома й Беккі. Що робили вони на пікніку? Спершу вони бродили по похмурих закутках печери разом з рештою товариства. Відвідали вже знайомі їм дива печери, дива, що мали трохи вишукані назви, як-от: "Вітальня", "Собор", "Палац Аладдіна" та інші. Потім почали гратися в схованки, і Том і Беккі ретельно брали участь у цій веселій грі, але зрештою вона трохи набридла їм. Потім вони вдвох увійшли в кривулясту галерею, високо тримаючи свої свічки і розбираючи плутанину імен, дат, адрес і висловів, якими вкрито було скелясті стіни. Ідучи й розмовляючи, діти не помітили, як увійшли до тієї частини печери, де на стінах не було написів. Вони вивели кіптем свої імена на стіні під навислим каменем і рушили далі. Потім вони набрели на струмок, який, падаючи зі скелі і приносячи з собою вапно, на протязі століть утворив мереживну Ніагару з блискучого міцного каміння. Худенький Том легко

протиснувся крізь вузьку щілину до цього водоспаду і освітив його свічкою, щоб зробити приємність Беккі.

Він побачив, що за водоспадом були круті природні східці, затиснені між вузькими мурами. Раптом честолюбне бажання відкрити нові місця охопило його. Беккі відгукнулася на його заклик, і вони, залишивши кіптем знак на камені, щоб легше було повернутися, вирушили робити відкриття. Діти довго йшли покрученим коридором то праворуч, то ліворуч, забираючись дедалі глибше в таємниче підземелля, зробили ще одну позначку і пішли в бічний коридор, шукаючи нових чудес, щоб розповісти про них там, нагорі.

В одному місці вони знайшли простору печеру, зі стелі якої звисали безліч блискучих сталактитів17 завдовжки й завширшки з людську ногу. Діти обійшли цю печеру навкруги, дивуючись і захоплюючись її красою. До печери вело багато коридорів; вони пішли одним із них і незабаром побачили чудове джерело, дно якого було вистелено сяючими кристалами. Басейн був у самому центрі печери; мури її підтримувалися рядом фантастичних колон, що утворилися завдяки з’єднанню великих сталактитів і сталагмітів від безнастанного спадання крапель води протягом століть. Під склепінням цієї печери гніздилися цілі зграї кажанів, у кожній зграї по кілька тисяч. Світло стривожило їх, вони ринули вниз цілими сотнями і з огидним вереском стали люто кидатися на свічки. Том знав їхні звички й добре розумів, яка небезпека загрожує від цих істот. Він схопив Беккі за руку і вибіг разом з нею в перший-ліпший коридор, і добре зробив, бо один кажан загасив крилом свічку Беккі — саме тієї хвилини, коли вона вибігла з печери. Кажани довго гналися за дітьми, але втікачі щохвилини завертали в нові переходи і нарешті позбулися небезпечних тварин.

Невдовзі Том знайшов підземне озеро, туманні обриси якого зникали десь у темряві. Тому схотілося піти дослідити його береги, але він подумав, що краще спочатку сісти і відпочити. Тут уперше мертва тиша підземелля гнітюче вплинула на душу дітей. Беккі сказала:

— Ой, я і не помітила, але, здається, вже давно не чути голосів.

— А ти подумай, Беккі,— ми глибоко під ними. Я навіть не знаю, куди ми зайшли: на північ, на південь чи на схід. Ми не можемо їх чути.

Беккі почала турбуватися.

— А давно ми вже тут, унизу, Томе? Чи не краще повернутись?

— Так, я гадаю, що краще. Мабуть, краще…

— А ти можеш знайти дорогу, Томе? Тут такі криві ходи, у мене все в голові переплуталося.

— Я міг би знайти дорогу, коли б не оті кажани! Якщо вони загасять обидві наші свічки, що ми тоді будемо робити! Пошукаймо іншої дороги, щоб обминути їх.

— Гаразд, тільки б нам не заблудитись. Це було б так жахливо! — І дівчинка затремтіла, згадавши про цю небезпеку.

Вони повернули в якийсь коридор і довго йшли мовчки, зазираючи в кожний бічний хід, чи не здасться їм знайомим, але ні, то були невідомі місця. Щоразу Беккі вдивлялася в обличчя Тома, шукаючи в ньому чогось утішного, і Том весело говорив:

— Це ще не той, яким ми йшли, але ти не турбуйся, ми зараз дійдемо до того.

Та з кожною новою невдачею він дедалі більше занепадав духом і незабаром почав звертати в перші-ліпші завулки, все-таки сподіваючись знайти потрібну дорогу. Він усе ще казав: "Все гаразд", але на серці йому було так важко, що слова його звучали так, ніби він казав: "Усе пропало".

Перелякана Беккі притулилася до нього і щосили намагалася стримати сльози, але вони лились і лились. Нарешті вона сказала:

— Томе, нічого, що кажани. Вернімося тією дорогою. А то ми заплутаємось дедалі більше.

Том зупинився.

— Слухай! — сказав він.

Глибока тиша. Така глибока, що вони чули своє дихання. Том гукнув. Голос його пролунав у порожніх провулках і завмер в далині легеньким звуком, що нагадував глузливий сміх.

— Ой, Томе, не гукай більше. Це так страшно! — сказала Беккі.

— Страшно воно, страшно, але краще гукати, Беккі. Вони, може, почують нас.

І він гукнув знову.

Це "може" було навіть ще жахливіше, ніж той моторошний сміх; воно означало, що надія вмерла. Діти стояли тихо й слухали, але ніхто не відгукнувся. Том повернув назад, поспішаючи. Але якась нерішучість в усіх його рухах і в погляді відкрила Беккі іншу жахливу істину: він уже не міг знайти дорогу до тієї печери, де були кажани.

— О, Томе, чому ти не робив знаків на стінах?

— Беккі, я був такий дурень! Такий дурень! Я й не подумав, що треба буде повертатися. Ні, я не можу знайти дорогу. Все в мене заплуталося.

— Томе, Томе, ми пропали! Ми пропали! Ми ніколи, ніколи не вийдемо з цього жахливого місця! Ах, і навіщо ми пішли від усіх?

Вона сіла на землю і так заплакала, що Том впав у відчай: він подумав, що вона зараз умре або збожеволіє. Він сів поруч неї й обняв її. Беккі заховала обличчя в нього на грудях, пригорнулася й виявила йому весь свій страх, усе своє каяття. А далека луна перетворювала її гіркі слова в глузливий сміх. Том просив її підбадьоритися, не втрачати надії, але вона казала, що не може. Тоді він став лаяти себе й докоряти собі за те, що приніс їй таке нещастя. Це вплинуло краще за все. Вона сказала, що спробує взяти себе в руки, встане й піде за ним усюди, куди він поведе, тільки хай він більше не говорить таких слів, вона й сама винна аж ніяк не менше за нього.

І вони пішли навмання, без певної мети, просто аби тільки йти, не сидіти на місці,— адже вони більше нічого не могли зробити. Незабаром надія ніби знову воскресла в їхніх серцях — не тому, що була для цього якась певна причина, а тому, що така вже властивість надії: вона обновлюється знов і знов, поки людина ще молода і не втратила здатності сподіватися.

Трохи згодом Том узяв у Беккі свічку і погасив її. Ця ощадність означала дуже багато: Беккі без слів зрозуміла це і знову занепала духом. Вона знала, що у Тома є ціла свічка і ще три чи чотири недогарки в кишені, але він мусив заощаджувати.

Незабаром утома почала даватися взнаки. Діти намагалися не звертати на неї уваги, бо їм страшно було й подумати, що вони сидітимуть тут, коли кожна хвилина така дорога. Рухаючись у якомусь напрямі, хоч навмання, вони принаймні йшли вперед і, може, до виходу, але сісти — це означало засудити себе на смерть і прискорити її наближення.

Нарешті втомлені ноги Беккі відмовилися нести її далі. Вона сіла. Том примостився коло неї. Вони говорили про домівку, про друзів, про зручні ліжка і, найголовніше, про сонячне світло. Беккі плакала. Том спробував якось розважити її, але всі його слова були даремні і скидалися на глузування. Беккі так утомилася, що кінець кінцем стала дрімати і заснула. Том радів з цього. Він сидів і вдивлявся в її сумне обличчя. Він бачив, як воно набирало звичайного спокійного виразу під впливом приємних снів. І помалу легка посмішка заграла на її устах. Безтурботність її обличчя трохи заспокоїла Тома, і він думками полетів у минуле. Хлопець так заглибився в свої спогади, що й не помітив, як Беккі прокинулась і засміялась тихенько. Але сміх зараз же завмер на її устах, і вона застогнала.

— О, як я могла заснути! Я хотіла б ніколи, ніколи не прокидатись! Ні, ні, Томе, не дивись на мене так! Я не буду більше так говорити.

— Я радий, що ти поспала, Беккі: ти тепер відпочила, і ми підемо знов шукати дорогу.

— Спробуймо, Томе, але я бачила уві сні таку чудову країну! Мені здається, ми скоро туди потрапимо.

— Може, потрапимо, а може, й ні. Ну, Беккі, дивись веселіше. Ходім! Вони встали й пішли вперед, рука в руку, але вже без усякої надії.

Вони хотіли визначити, чи довго були в печері: їм здавалося, що вони тут уже дні й тижні. Та, зрозуміло, що це було не так, бо навіть їхні свічки ще не згоріли.

Так минуло чимало часу, а скільки — вони й самі не знали. Том сказав, що треба йти тихенько і прислухатися, чи не капає вода,— треба знайти джерело.

Незабаром вони й справді набрели на струмок, і Том сказав, що час уже знову відпочити. Хоч обоє були страшенно втомлені, але Беккі сказала, що вона може ще трохи йти далі. На її здивування, Том не згодився. Вона не могла зрозуміти цього. Вони сіли. Том узяв трохи глини і приліпив свою свічку до стіни. Деякий час вони тільки думали і не розмовляли. Потім Беккі порушила мовчанку:

— Томе, я така голодна.

Том витяг щось із кишені.

— Ти пам’ятаєш? — спитав він.

Беккі ледве посміхнулася.

— Це наш весільний пиріг, Томе.

— Я хотів би, щоб він був завбільшки з діжку, бо це все, що в нас є.

— Я сховала його на пікніку, хотіла покласти під подушку, щоб ми побачили одне одного вві сні; так завжди роблять дорослі люди з своїм весільним пирогом. Але це буде наш останній…

Беккі не доказала.

Том розділив пиріг на дві частини. Беккі їла з апетитом, але Том ледве торкнувся до своєї. Запити цей весільний пиріг було чим,— холодної води було досить. Незабаром Беккі запропонувала іти далі. Том нічого не відповів і, помовчавши, сказав:

— Беккі, ти зможеш спокійно вислухати, що я тобі скажу?

Беккі пополотніла, але відповіла, що, мабуть, зможе.

— Так ось що, Беккі: нам треба лишитися тут, бо тут є вода. Це наш останній недогарок.

Беккі почала плакати і голосити. Том, як міг, утішав її, але даремно. Нарешті Беккі сказала:

— Томе!

— Що, Беккі?

— Вони ж помітять, що ми заблудились, і шукатимуть нас.

— Атож. Безперечно, шукатимуть.

— Може, вони вже шукають нас. Томе?

— Звичайно ж, мабуть, шукають уже. Сподіваюся, що шукають.

— А коли вони помітять, що ми загубилися, Томе?

— Думаю, коли повернуться на пароплав.

— Томе, тоді, може, буде зовсім темно. Хіба вони побачать, що ми не прийшли?

— Не знаю, але твоя мама відразу зніме тривогу, як тільки всі повернуться додому.

На обличчі Беккі з’явився вираз переляку, і Том здогадався, що зробив якусь помилку. Адже Беккі мала провести цю ніч у подруги, і дома її не чекають. Діти замовкли й задумалися. Раптом Беккі знову зайшлася риданням, і Том зрозумів, що їй, як і йому, спала та сама сумна думка: ранок у неділю може наполовину минути, поки місіс Течер довідається,

що Беккі не була у місіс Гарпер. Діти не спускали очей з останнього недогарка свічки і спостерігали, як він поволі й безжалісно тане. Ось тільки півдюйма гнота лишилося. Ось слабкий вогник підіймається й падає, підіймається й падає, ось він повзе вгору вузенькою цівкою диму, затримався одну мить на верхньому кінці,— а потім запанував жах цілковитої темряви.

Ніхто з дітей не міг би сказати, скільки часу минуло, поки Беккі отямилась і помітила, що вона плаче в обіймах у Тома. Вони знали тільки, що після довгого, як їм здавалося, часу обоє ніби прокинулись від тяжкого сну і ще раз усвідомили своє нещастя. Том сказав, що тепер, очевидно, неділя, а може й понеділок. Він намагався втягти Беккі в розмову, але вона була занадто пригнічена горем: усі її надії загинули. Том запевняв, що вже, мабуть, давно помітили їхню відсутність і, безперечно, почали розшуки. Він гукатиме на все горло,— може, хтось почує і прийде. Він крикнув, але в темряві далека луна відгукнулася так страшно, що більше він уже не кричав.

Години минали, і голод знову почав мучити в’язнів. Лишився кусочок від Томової частки пирога; вони розділили його й з’їли. Але після цього стали начебто ще голодніші, ніж досі. Жалюгідний шматочок тільки збільшив голод.

Незабаром Том сказав:

— Тсс… Чуєш?

Обоє затамували подих і прислухалися. Десь в далині начебто хтось гукав. Негайно Том відгукнувся і, тримаючи Беккі за руку, став помацки пробиратися коридором у той бік. Незабаром він знову прислухався: знову хтось гукав і начебто ближче.

— Це вони! — сказав Том.— Вони йдуть! Ходім, Беккі, не бійся, тепер усе гаразд.

В’язні раділи неймовірно, але бігти вони не могли, бо боялись ям, що траплялись на кожному кроці. Незабаром діти підійшли до одної такої ями і мусили зупинитися. Вона була з три фути завглибшки, а може, й сотню — в усякому разі перейти через неї було неможливо. Том ліг на живіт і перехилився вниз так далеко, як тільки міг. Дна нема… Їм треба стояти тут і чекати, поки до них прийдуть. Вони прислухалися, але вигуки лунали дедалі глухіше. Ще кілька хвилин, і голоси зовсім зникли. Який жаль, який сум! Том кричав, поки не охрип, але ніхто не відгукнувся. Все-таки він підбадьорював Беккі. Минула ціла вічність, вони напружено чекали але голосів не було чути.

Діти помацки повернули до свого струмочка. Час минав поволі. Вони знову поснули і прокинулися голодні, пригнічені горем. Том гадав, що вже був вівторок.

Раптом у нього з’явилась одна думка. Поблизу було кілька бічних коридорів. Краще дослідити їх, ніж отак марнувати час. Він витяг із кишені шворку від повітряного змія, прив’язав її до скелі, і вони з Беккі вирушили, розмотуючи за собою шворку. Приблизно через двадцять кроків коридор закінчився. Там було щось подібне до майданчика для стрибків. Том став навколішки, помацав руками спереду, праворуч, ліворуч. І цієї миті за якихось двадцять ярдів від нього із-за скелі з’явилася людська рука з свічкою. Том радо скрикнув. І відразу слідом за рукою висунулася постать… індійця Джо! Том заціпенів, він не міг ворухнути ні рукою, ні ногою і дуже зрадів, коли "іспанець" тієї ж хвилини кинувся тікати і незабаром зник. Том дивувався, чому Джо не пізнав його голосу, не кинувся на нього і не вбив за свідчення на суді. Але, очевидно, луна змінила його голос. Безперечно, так, гадав хлопець. Від страху кожен м’яз у Томовому тілі послабнув. Він сказав собі, що коли в нього вистачить сили повернутися до струмка, він там і залишиться і вже нікуди не піде, щоб знову не зустрітися з індійцем Джо.

Том приховав од Беккі, що бачив його. Він сказав їй, що гукнув просто так, "на щастя".

Але голод і втома зрештою переважили страх. Засмучені, сиділи діти біля струмка, потім поснули, спали довго — і прокинулися з іншими почуттями. Муки голоду ставали нестерпними. Том гадав, що тепер уже середа або четвер, може, навіть п’ятниця або субота, і що шукачі, втративши надію знайти їх, махнули на них рукою. Він запропонував дослідити ще один коридор. Том уже ладен був рискувати зустрітись з ким завгодно, навіть зустріч з індійцем Джо уже не лякала його. Але Беккі була занадто квола. Вона немов заціпеніла від жаху. Вона казала, що лишиться тут, де сидить, і помре — це станеться незабаром. Нехай Том візьме шворку і йде собі, коли хоче. Але вона благала його частіше повертатися, назад і розмовляти з нею; він мусив обіцяти їй, що, коли прийде страшна хвилина, він сидітиме коло неї і триматиме її руку, поки все скінчиться.

Том поцілував її. Сльози лоскотали йому горло. Він удавав, що не втрачає надії знайти шукачів або вихід із печери. Потім він узяв шворку в руку і помацки порачкував уздовж одного з коридорів, його мучили голод і лихі передчуття.

Розділ тридцять другий

"Виходьте! Знайшлися!"

Ось і вівторок. Надходили вже вечірні сутінки. Містечко Санкт-Петербург все ще в жалобі: загублених дітей не знайдено. В церкві правлять молебні за їхній порятунок. Немало лунало за них і окремих молитв, а з печери і далі не було радісних вістей. Більшість шукачів утратили надію і повернулися до своїх щоденних справ, говорячи, що дітей, безперечно, ніколи вже не знайти.

Місіс Течер була дуже хвора і майже весь час марила. Люди кажуть, що жаль крає їм серце, коли вона кличе свою дівчинку, підводить голову і цілу хвилину прислухається, а потім, важко стогнучи, опускає її на подушку. Тітка Поллі так глибоко сумувала, що її сиве волосся майже побіліло. У вівторок увечері все містечко пішло спати без ніякої надії.

Серед ночі раптом закалатали дзвони на міській дзвіниці. За мить вулиці заповнилися схвильованими напіводягненими людьми, які несамовито гукали:

— Виходьте! Виходьте! Знайшлися! Знайшлися!

Забили в залізні сковороди, засурмили в ріжки. Все населення юрбою рушило до річки назустріч Томові та Беккі. Вони їхали у відкритому екіпажі, який з криками везли мешканці містечка. Юрба оточила екіпаж, приєдналась до процесії і урочисто пішла за дітьми головною вулицею.

— Ура! Ура! — лунало навколо.

Скрізь сяяли вогні. Ніхто вже не лягав спати. Ще ніколи містечко не переживало такої чудової ночі. За півгодини в будинку судді Течера перебували мало не всі жителі. Вони обіймали врятованих дітей і цілували їх, потискуючи руку місіс Течер, намагалися сказати щось, але не могли — і затопили весь будинок потоками радісних сліз.

Тітка Поллі була цілком щаслива. Місіс Течер теж була б цілком щаслива, коли б тільки була певна, що посланець, якого послали в печеру, повідомив її чоловікові, що діти знайшлися.

Том лежав на дивані, оточений жадібними слухачами, і розповідав їм про свою дивовижну пригоду, прикрашуючи її багатьма яскравими вигадками. Він закінчив на тому, як залишив Беккі і вирушив на розвідки; як він обстежив дві галереї, скільки вистачало шворки, як пішов по третій, і вже ладен був повернутися, коли раптом побачив у далині щось

яскраве, ніби сонячне світло, кинув шворку і поповз туди, потім просунув голову й плечі в маленьку дірку і побачив широкі хвилі Міссісіпі. А коли б це було вночі, він не помітив би яскравого світла і, звичайно, не дійшов би до кінця галереї! Потім він розповів, як повернувся до Беккі з радісною новиною, і вона просила, щоб він не приставав до неї з такими дурницями, бо вона втомилась і знає, що скоро вмре і хоче вмерти. За його словами, він умовляв і переконував її, і вона мало не вмерла від радості, коли, приповзши туди, на власні очі побачила синій клаптик денного світла; він розповів, як він проліз у дірку і потім допоміг Беккі; як вони сіли на землю і заплакали від радощів, а в цей час якісь незнайомі люди пропливли повз них у човні, і Том гукнув до них і сказав їм: "Ми тільки що з печери і нам страшенно хочеться їсти". Люди не вірили їм спочатку, бо — казали вони — цього ніяк не може бути: "Печера не тут, а за п’ять миль звідси, там, вгору річкою, в долині", а потім все-таки взяли їх у човен, довезли до якогось будинку, нагодували їх вечерею, дали їм відпочити, а потім через дві-три години відвезли їх додому.

До світанку посланці знайшли суддю Течера й кількох шукачів ідучи слідом за линвами, що їх шукачі розмотували за собою, і сповістили їм велику новину.

Для Тома і Беккі не могло минути безслідно три дні й три ночі страждань і голоду, і в цьому вони скоро переконалися. Всю середу і весь четвер вони пролежали в постелі, і здавалося, що з кожною годиною почувають дедалі більшу втому. Том в четвер трохи почав ходити, в п’ятницю вийшов на вулицю, в суботу зовсім одужав. Але Беккі не виходила з кімнати до неділі, та й тоді мала вигляд ніби після тяжкої хвороби.

Том довідався, що Гек захворів, і пішов ще в п’ятницю одвідати його, але його не пустили. Те саме сталося в суботу і в неділю. Потім уже його пускали щодня, але при цьому заборонили розповідати про події в печері і взагалі зачіпати хвилюючі теми. Вдова Дуглас весь час була при їхніх розмовах і стежила, щоб Том не порушив заборони. Дома Том довідався про події біля будинку вдови; йому розповіли також, що тіло одного з

волоцюг випадково знайшли в річці поблизу пристані: мабуть, він потонув, рятуючись від погоні.

Тижнів через два після визволення з печери Том пішов одвідати Гека, який у цей час уже одужував, і з ним можна було говорити про все. А тому що будинок судді Течера був по дорозі, Том зайшов побачитися з Беккі. Суддя та його приятелі заговорили з Томом, і хтось жартома спитав його, чи не хотів би він ще раз піти в печеру. Том відповів, що пішов би туди хоч зараз.

Суддя сказав:

— Мабуть, ще є такі, як ти, Томе. Я не маю в цьому найменших сумнівів. Але ми вжили заходів. Ніхто вже більше не заблудиться в цьому підземеллі.

— Чому?

— Бо ще два тижні тому я наказав оббити двері до печери бляхою і замкнути їх на три замки. А ключі в мене.

Том раптом пополотнів.

— Що з тобою, хлопче? Гей, сюди хто-небудь, дайте склянку води!

Принесли води, бризнули нею Томові в обличчя.

— Ну от, тепер усе гаразд. Та що таке з тобою, Томе?

— О, суддя, там, у печері… індієць Джо!

Розділ тридцять третій

Доля індійця Джо

За кілька хвилин новина стала відома всьому місту, і одразу ж близько десятка човнів з людьми поспішали до печери Мак-Дугала, а слідом за ними поплив переповнений людьми пароплав. Том Сойєр був у човні разом із суддею Течером. Коли відімкнули двері печери, в похмурому присмерку люди побачили жахливе видовище: на землі лежав мертвий індієць Джо, притулившись обличчям до щілини в дверях. Здавалося, його очі до останньої хвилини не могли відірватися від світла і радощів вільного світу. Том був зворушений, бо з власного досвіду знав, як страждав цей нещасний. Та хоч як жаль було йому індійця, але він одночасно відчув велике полегшення і тільки тепер по-справжньому зрозумів, яким тягарем лежав у нього на душі вічний страх з того дня, коли він викрив на суді цього кровожерливого злочинця.

Кривий ніж метиса з переламаним лезом лежав поблизу. Міцний нижній брус дверей було порубано й посічено цим ножем, але то була марна робота, бо їх підпирав камінь, якого не міг розрізати ніж. Натрапивши на цей камінь, ніж зламався. Та коли б навіть не було цієї кам’яної перепони, праця індійця все одно була б марна, бо Джо не міг би протиснутися під дверима. І він знав це. Отже, він рубав ножем, аби лише робити щось, аби якось змарнувати час і розвіяти свої жахливі думки. Звичайно в розколинах стін недалеко від входу печери можна було знайти п’ять-шість недогарків, залишених туристами, але тепер не було жодного. В’язень знайшов їх і з’їв, йому пощастило піймати кількох кажанів; їх він теж поїв, залишивши від них тільки пазури. Нещасний умер з голоду. Недалеко повільно зростав із землі сталагміт, що його утворювали протягом століть краплі води, які спадали з навислого над ним сталактита. В’язень відломив верхівку сталагміта і поклав на нього камінь, в якому видовбав ямку, щоб коштовні краплі збиралися в ній. Одна крапля падала кожні двадцять хвилин з жахливою регулярністю маятника. За двадцять чотири години набиралась одна десертна ложка. Ця крапля падала вже тоді, коли будували піраміди; коли руйнували Трою; коли було засновано Рим: коли розпинали Христа; коли Вільгельм Завойовник створював Британську імперію; коли Колумб вирушив у море;

коли була ще новиною Лексінгтонська битва18. Вона падає й тепер, і падатиме й тоді, коли всі згадані мною події відійдуть у вічність, коли їх поглине глибока ніч забуття. Невже все на світі має свою мету і свій сенс? Невже ця крапля терпляче падала протягом п’яти тисяч років тільки для того, щоб у свій час заспокоїти спрагу цієї людської мошки? І чи є в неї інша важлива мета, яку вона повинна здійснити протягом наступних тисячоліть? Все це пусті питання. Чимало років уже минуло відтоді, коли злощасний метис видовбав ямку в камені, але й досі турист, який приходить побачити дива печери Мак-Дугала, найдовше зупиняється біля цього каменя, спостерігаючи, як поволі падають краплі. "Чаша індійця Джо" стоїть першою в списку див печери. Навіть "Палац Аладіна" не може змагатися з ним.

Індійця Джо поховали коло входу в печеру. На цей похорон люди з’їхалися в човнах і фургонах з містечка, з ферм і хуторів за сім миль довкола. Фермери привезли з собою своїх дітей, а також харчі й випивку і говорили потім, що похорон метиса дав їм майже стільки ж задоволення, скільки б вони мали, коли б їм удалося побачити, як його повісять. Похорон поклав кінець одному починанню, яке росло й росло, а саме — петиції до губернатора штату про помилування індійця Джо. Під петицією було багато підписів. З цього приводу відбулося кілька мітингів, де було виголошено гарячі промови і проливалися щедрі сльози. Створився комітет дуже наполегливих жінок, які вирішили йти до губернатора в глибокому траурі, розжалобити його своїми риданнями і благати, щоб він був милосердним ослом і потоптав ногами свій обов’язок. Індієць Джо обвинувачувався в убивстві п’яти жителів містечка, але що ж із цього? Якби він був сам диявол, знайшлася б достатня кількість слабоумних, готових підписатися під петицією про його помилування і капнути на неї одну сльозу з своїх багатоводних запасів.

Наступного ранку після похорону Том відвів Гека в затишне місце для важливої розмови. На той час Гек уже знав усе про Томову пригоду від валлійця й удови Дуглас. Але, на думку Тома, вони не сказали йому про одну річ. Ось про це він і хотів тепер поговорити з приятелем. Гек насупився. Він сказав:

— Я знаю, про що це. Ти був у "номері другому" і не знайшов нічого… крім горілки. Ніхто не казав мені, що це ти ходив туди, але я сам догадався, як тільки почув про цю історію з горілкою. І я зрозумів, що ти не знайшов грошей, бо коли б знайшов, то придумав би якось мені сповістити, навіть коли б ховав це від усіх інших. Томе, мені завжди щось ніби говорило, що нам не дасться в руки цей скарб.

— Ні, Геку, це не я виказав того корчмаря. Ти ж знаєш, що в суботу, коли ми йшли на пікнік, у корчмі все було гаразд. Ти хіба не пригадуєш, що ти мусив був там вартувати тієї ночі?

— Ще б пак! Тепер мені здається, що то було аж рік тому. А воно ж сталося тої самої ночі, коли я йшов слідом за індійцем Джо аж до будинку вдови…

— То це ти його вислідив?

— Еге. Тільки про це ні слова! Я певний, що в індійця Джо є ще друзі. Я не хочу, щоб вони схопили мене і робили зі мною всякі штучки. Коли б не я, він був би тепер у Техасі, втік би, наче й не був тут.

І Гек розповів як величезну таємницю всі свої пригоди. Том досі чув тільки частину цих пригод — ту, яка була відома з уст старого валлійця.

— Розумієш,— сказав Гек, повертаючись до головного питання,— той, хто тягав горілку з "номера другого", потяг звідти і гроші. Так чи так, а для нас вони загинули, Томе.

— Геку, ці гроші ніколи і не були в "номері другому".

— Що? — Гек пильно подивився в обличчя товаришеві.— Томе, ти знов натрапив на слід цих грошей?

— Геку, вони в печері.

У Гека заблищали очі.

— Скажи це ще раз, Томе.

— Гроші в печері.

— Томе… ти це жартома чи серйозно?

— Серйозно, Геку… я ніколи за все життя не казав так серйозно. Хочеш піти туди зі мною і допомогти мені дістати ці гроші?

— Ще б пак. Звичайно, піду! Тобто, якщо ми можемо знайти їх і не заблудитися.

— Геку, ми можемо це зробити без усякого клопоту.

— Чудово! А чому ти гадаєш, що гроші в…

— Чекай, Геку, поки ми туди доберемось. Якщо ми не знайдемо грошей, я віддам тобі мій барабан і все, що в мене є. Віддам, їй-богу.

— Гаразд! Коли підемо?

— Хоч зараз, якщо хочеш. Чи в тебе вистачить сили?

— А це далеко йти в глибину? Я вже трохи чалапаю, але більше милі не пройду. Томе, принаймні я так думаю, що не пройду.

— Кожен, крім мене, Геку, ішов би з п’ять миль. Але є дуже коротка дорога, про яку не знає ніхто, крім мене. Геку, я привезу тебе прямо туди в човні. Я буду веслувати туди й назад, усе сам. Тобі й пальцем не треба ворухнути.

— Їдьмо зараз, Томе!

— Гаразд! Нам треба взяти трохи хліба й м’яса, та наші люльки, та порожній мішок, краще два мішки, та ще дві-три шворки від паперового змія, та трохи отих нововинайдених штучок, що їх звуть сірниками. Скільки разів шкодував я, що їх не було зі мною, коли я сидів там, у печері.

Десь після дванадцятої години дня хлопці позичили в одного громадянина його маленький човник, користуючись тим, що громадянина не було дома, і вирушили в свою мандрівку. Коли минули головний вхід до печери і пропливли ще кілька миль, Том сказав:

— Бачиш той крутий схил, що йде вниз від печери? Там двері. Схил здається гладким і рівним: ні будинків, ні дерев, самі кущі, та й ті схожі один на одного. Але ти бачиш там, де зсув, біле місце? То моя позначка. Ну, виходьмо.

Вони причалили.

— А тепер, Геку, ти звідси можеш прутиком дістати до тієї дірки, через яку я виліз із печери. Ану, подивись, чи можеш знайти її?

Гек обшукав усе довкола і нічого не знайшов.

Том з гордістю підійшов до кущів і сказав:

— Ось вона! Подивись, Геку: де ще можна отак пролізти? Тільки ти про це анітелень! Весь час я хотів стати розбійником, та все не було такої нірки, а йти навкруги було нудно. Тепер цей хід — наш, і ми в нього не пустимо нікого, тільки Джо Гарпера та Бена Роджерса,— бо, звичайно, треба, щоб у нас була ватага, а коли вдвох, то це ж які розбійники! Ватага Тома Сойєра — це звучить чудово, правда, Геку?

— Авжеж чудово, Томе. А кого ми будемо грабувати?

— О, майже всіх. Проїжджих, перехожих. Так завжди роблять розбійники.

— І вбивати їх?

— Ні… не завжди. Краще тримати їх у печері, поки не сплатять викупу.

— А що це таке — викуп?

— Гроші. Ти наказуєш полоненому зібрати з своїх друзів, скільки він може, і коли протягом року друзі не дадуть викупу, тоді ти убиваєш його. Таке правило у розбійників. Але жінок не можна вбивати. Їх просто замикають, а не вбивають. Вони завжди красуні й багачки і страшенно лякливі. У них забирають годинники та всякі речі, але розмовляти з ними треба ввічливо, скинувши капелюха. Нема ввічливіших людей, ніж розбійники, ти це прочитаєш у кожній книжці. І ось жінки через кілька днів закохуються в них і, побувши в печері тиждень-два, вже перестають плакати, а потім їх уже й не виженеш із печери: виведеш їх геть — вони назад. Так в усіх книжках написано.

— Та це ж чудово, Томе! По-моєму, це навіть краще, ніж бути піратом.

— Так, це справді краще, бо… ближче до дому… і до цирку можна піти… і взагалі…

Тим часом хлопці вже перетягли з човна весь вантаж і влізли в печеру. Том ішов попереду. Вони дійшли до протилежного кінця галереї, прив’язали шворки до виступу скелі і рушили далі. Через кілька кроків хлопці прийшли до джерела, і Том відчув, що весь тремтить. Він показав Гекові залишки свічки на купці глини при самій стіні і розповів, як він і Беккі стежили за мерехтінням вогника.

Непомітно для себе хлопці почали розмовляти пошепки, бо їх гнітила тиша й темрява. Вони рушили далі і незабаром підійшли до того місця, де Том колись натрапив на майданчик, який закінчувався проваллям. При світлі свічок хлопці побачили, що то була зовсім не безодня, а тільки стрімкий схил завглибшки двадцять чи тридцять футів. Том прошепотів:

— А тепер я тобі щось покажу, Геку.

Він підняв над головою свічку і сказав:

— А заглянь за ріг. Бачиш там… на великій скелі… зроблено димом від свічки.

— Томе, це хрест!

— Розумієш тепер, де "номер другий"? Під хрестом — ага! Зрозумів? Отут я і побачив індійця Джо з свічкою в руці.

Деякий час Гек дивився на таємничий знак, а потім сказав тремтячим голосом:

— Томе, ходім звідси!

— Що? І залишити скарб?

— Так… залишити. Дух індійця Джо, напевно, блукає десь тут поблизу.

— Ні, Геку, ні. Якщо він і блукає, то в тому місці, де вмер метис,— біля входу в печеру… за п’ять миль звідси.

— Ні. Томе, дух метиса не там. Він вештається біля грошей, стереже гроші. Я ж знаю звички духів, і ти теж прекрасно знаєш.

Том почав думати, що Гек, може, справді має рацію, і непевний страх закрався в його серце. Раптом одна думка осяяла його:

— Які ж ми з тобою дурні обидва! Адже ж дух індійця Джо не стане вештатись у тих місцях, де хрест.

Цей довід виявився переконливим і справив велике враження.

— Справді, Томе, я й не подумав про це. Ти маєш рацію. Наше щастя, що тут хрест. Мабуть-таки, спустимося і пошукаймо тієї скриньки.

Том поліз перший і по дорозі вирізував в глиняному спуску нерівні приступки. Гек ішов за ним. З печери, де стояла велика скеля, виходило чотири галереї. Три з них хлопці оглянули і нічого не знайшли. В четвертій знайшли маленьку нішу, де лежало кілька ковдр, старі піджаки, шкурка від шинки та обгризені курячі кістки. Але скриньки з грошима не було. Хлопці обшукали все, але дарма. Нарешті Том сказав:

— Він казав: "Під хрестом". Так, може, це саме під хрестом і є. Не можуть же вони бути під скелею, бо вона дуже вгрузла в землю.

Вони знов заходилися шукати. Нишпорили довго й старанно і нарешті сіли відпочити. Гек не міг нічого придумати. Тоді Том сказав:

— Слухай, Геку, з одного боку скелі є сліди ніг і кілька крапель воску від свічки, а з другого боку скелі цього нема. Що б то могло означати? Їй-богу, гроші таки під скелею. Я йду копати глину.

— Це слушна думка, Томе,— жваво відгукнувся Гек.

Том витяг свій ніж, "справжній Барлоу"; не встиг він викопати й чотирьох дюймів, як ніж стукнув об щось дерев’яне.

— Геку, ти чуєш?

Тепер і Гек старанно копав, вигрібаючи землю руками. Незабаром вони викопали й витягли кілька дощок. Під ними був хід, що вів під скелю. Том заглянув туди і просунув руку з свічкою так далеко, як тільки міг, але так і не побачив, де закінчується нора. Він сказав, що піде подивитися. Зігнувшись у три погибелі, Том проліз крізь вузький отвір. Покручений хід увесь час заглиблювався в землю. Том ішов спочатку праворуч, потім ліворуч, а Гек — за ним. Пройшли ще короткий поворот, і раптом Том вигукнув:

— Що це, Геку? Дивись!

Це вона — скриня із скарбом, напевно. Стоїть собі в затишній печері поряд з порожнім ящиком з-під пороху, кількома рушницями в шкіряних футлярах, двома чи трьома парами старих мокасинів, шкіряним поясом і ще деякими старими речами, досить попсованими водою.

— Нарешті знайшли! — сказав Гек, загрібаючи рукою купу потемнілих монет.— Які ж ми тепер багатії, Томе!

— Геку, я завжди був певний, що ми знайдемо його. Тепер він наш, хоч і важко повірити такому щастю! Проте не будемо гаяти часу — треба зараз же витягти скриньку. Цікаво, чи можу я підняти її.

Скринька важила фунтів п’ятдесят. Том насилу міг підняти її, але нести її було дуже незручно.

— Я так і думав,— сказав він.— Пам’ятаєш, коли вони несли цю скриньку в зачарованому будинку, я бачив, що їм важко. Добре ми зробили, що взяли з собою мішки.

Невдовзі хлопці пересипали гроші в мішки і перетягли їх нагору, на ту скелю, що була позначена хрестом.

— А тепер візьмімо рушниці й інші речі,— сказав Гек.

— Ні, Геку, залишмо їх там. Вони нам знадобляться, коли ми підемо в розбійники. Ми будемо там тримати їх увесь час, влаштовувати оргії. Це прегарне місце для оргій.

— А що це таке — оргії?

— Не знаю. Але розбійники завжди влаштовують оргії. І, звісна річ, нам теж доведеться влаштувати оргії. Ходімо, Геку, ми тут уже досить довго. Вже пізно, по-моєму, та й їсти хочеться. Попоїмо й покуримо, коли сядемо в човен.

Вони вийшли в густий чагарник, обережно озирнулися навкруги, побачили, що на березі нікого нема, і пішли обідати та курити в човен. Коли сонце схилилося на пруг, вони відштовхнули човен і попливли. Том веслував уздовж берега і весело говорив з Геком. Причалили вони до берега, як тільки стемніло.

— А тепер, Геку,— сказав Том,— сховаймо гроші у вдови Дуглас на горищі її дровника. А вранці я прийду, ми полічимо їх і розділимо, а тоді знайдемо для них безпечне місце в лісі. Ти лежи тут тихенько й стережи, поки я збігаю по візок Бені Тейлора. Я повернуся за хвилину.

Він зник і незабаром справді повернувся з візком. Хлопці поклали туди два мішки, прикрили їх драптям і стали видиратися на гору, штовхаючи вантаж перед собою. Дійшовши до будинку валлійця, хлопці зупинилися перепочити. Тільки зібралися рушити далі, як на ганок вийшов старий і спитав:

— Гей, хто там?

— Гек і Том Сойєр.

— Добре! Ходімо зі мною, хлопці, ми вас давно чекаємо. Ану, швидше, ідіть попереду, я допоможу вам штовхати візок. Ого, та він не такий легкий, як я гадав. Що у вас тут? Цегла чи брухт?

— Брухт,— відповів Том.

— Я так і думав. Хлопці в нашому містечку можуть, як дурні, марнувати весь свій час і сили, збираючи брухт, за який їм на заводі дадуть центів шість, а працювати здебільшого не хочуть, хоч могли б заробити вдвоє більше. Але така вже людська вдача! Поспішайте, поспішайте!

Хлопці зацікавились — чого це треба їм було поспішати.

— Не скажу. Побачите, коли приїдемо до вдови Дуглас.

Гек був трохи збентежений, бо його частенько обвинувачували в тому, чого він не робив. Тому він боязко сказав:

— Містер Джонс, ми ж нічого поганого не зробили.

Старий розреготався:

— Не знаю, Геку, не знаю, хлопче мій. Нам нічого невідомо про це. Та ви ж і вдова Дуглас — нібито друзі.

— Так. Вона мені друг, це правда.

— То й гаразд. Так чого ти боїшся?

Гек, який завжди повільно думав, не встиг відповісти на це запитання, як його разом з Томом уштовхнули в вітальню місіс Дуглас. Містер Джонс залишив візок біля дверей і пішов за ними.

Кімната була яскраво освітлена, і в ній зібралися всі іменити жителі містечка. Тут були Течери, Гарпери, Роджерси, тітка Поллі, Сід. Мері, священик, редактор газети і ще багато людей, усі вдягнені в найкращі вбрання. Вдова зустріла хлопців так лагідно, як рідко зустрічають гостей, що з’явилися у такому брудному одязі: вони були вимазані глиною і закапані свічковим лоєм.

Тітка Поллі густо почервоніла від сорому, насупилась і похитала головою, поглянувши на Тома. Але ніхто й наполовину так не страждав, як самі хлопці. Містер Джонс сказав:

— Тома не було дома, і я вже втратив надію знайти його, але зустрівся з ним і з Геком біля самих моїх дверей і от поспішив привести їх сюди.

— І прекрасно зробили,— відповіла вдова.— Ходімо зі мною, хлопці.

Вона відвела їх до спальні і сказала:

— А тепер умийтеся й переодягніться. Тут два нові костюми, сорочки, шкарпетки — все, що треба. Це, власне, Гекові речі… Ні, ні, Геку, не треба дякувати… Містер Джонс купив один костюм, а я, другий. Але вони годяться вам обом. Одягайтеся… Ми почекаємо… а коли будете готові, заходьте до вітальні.

І вона залишила їх.

Розділ тридцять четвертий

Томів сюрприз

Гек сказав:

— Томе, ми можемо втекти через вікно, коли б тільки знайти мотузку. Вікно невисоко над землею.

— Та що це ти? Нащо нам тікати?

— Ну, знаєш, не звик я до такої компанії. Я цього терпіти не можу. Не піду я туди, Томе.

— Пусте! Вигадав іще. А я на це не зважаю. Ти не бійся, я тобі допоможу.

Тут увійшов Сід.

— Томе,— сказав він,— тітонька чекала на тебе цілий день. Мері приготувала твій недільний костюм, усі турбувалися, де ти запропастився. А звідки це в тебе на костюмі лой і глина?

— Ну, містере Сідді, краще дбайте про власні справи… А все ж таки з чого це такий гамір зчинився?

— Це — звичайна вечірка у вдови. Цього разу вечірку влаштовано на честь містера Джонса та його синів за те, що вони захистили вдову тієї ночі. Слухай, я можу тобі сказати щось, коли хочеш знати.

— Ну, що?

— Розумієш, старий містер Джонс збирається цієї ночі здивувати тут усіх. Але я підслухав його таємницю, коли він розповідав про неї тітоньці, і думаю, що це тепер зовсім і не таємниця. Всі знають… вдова теж… хоч вона й удає, ніби нічого не знає. О, містер Джонс дуже хотів, щоб Гек був тут. Без Гека він не хотів розкрити свої таємниці.

— Та в чому ж таємниця, Сіде?

— А в тому, що це Гек вислідив розбійників. Містер Джонс думає, що він страшенно здивує всіх своєю таємницею, але можеш бути певний, що у нього нічого не вийде.

Сід задоволено захихикав.

— Сіде, це ти роздзвонив?

— Байдуже, хто. Знають — і все!

— Сіде, у цілому місті є тільки одна людина, здатна на таку підлість,— це ти! Якби ти був на місці Гека, ти б ганебно втік з гори і нікому не розповів би про розбійників. Ти тільки здатний на підлість і терпіти не можеш, коли кого-небудь хвалять за хороший вчинок. Ось тобі! А подяки не треба, як каже вдова.— Том дав Сідові ляпаса і випровадив його стусанами за двері.— Тепер іди геть! Можеш поскаржитися, коли хочеш, щоб завтра тобі всипали ще раз.

За кілька хвилин гості вдови вже сиділи за столом і вечеряли; дітей посадовили в їдальні за маленькі столики, згідно з звичаєм тих місць і тих часів. Містер Джонс вибрав слушний момент і виголосив коротку промову. Він подякував удові за честь, зроблену йому та його синам, але водночас пояснив, що тут є ще одна особа, скромність якої...

І так далі, і так далі, і так далі.

Він з великою сценічною майстерністю розкрив перед слухачами таємницю участі Гека в оцій усій справі, але інтерес до оповідання містера Джонса було вже підірвано, і здивування публіки виявилось зовсім не так голосно, як могло бути за інших обставин. Проте місіс Дуглас удала, ніби вона страшенно здивована, і осипала Гека такими похвалами, і так виказувала свою вдячність, що нещасний майже забув

про ті муки, яких завдавало йому нове вбрання, бо він терпів тепер ще гірші муки — від того, що всі дивились на нього і хвалили його.

Місіс Дуглас тут же заявила, що вона вирішила взяти Гека до себе в дім і дати йому хороше виховання, а згодом, коли в неї будуть зайві гроші, вона допоможе йому розпочати яке-небудь скромне діло.

Тут настала черга Тома. Том сказав:

— Гекові це непотрібно. Гек і сам багата людина.

Тільки добре виховання не дало всім присутнім розреготатися з цього дотепного жарту. Але мовчанка була трохи ніякова. Том порушив її.

— У Гека є гроші. Може, ви не вірити цьому, але у нього є ціла купа грошей. О, не смійтеся, будь ласка, я вам зараз покажу. Зачекайте хвилинку!

Том вибіг із кімнати. Всі здивовано і з цікавістю переглянулися між собою і запитливо стежили за Геком, але той мовчав, ніби йому одібрало мову.

— Сіде, що таке з Томом? — спитала тітка Поллі.— Він… ні, ніколи не знаєш, чого чекати від цього хлопця. Я ніколи…

Тітка Поллі не доказала, бо ввійшов Том, згинаючись під вагою мішків. Він висипав на стіл купу золотих монет і вигукнув:

— Ось! Що я вам казав? Половина цього належить Гекові, половина — мені!

Побачивши таку силу грошей, усі затамували дух. З хвилину ніхто й слова вимовити не міг. І раптом усі заговорили, вимагаючи пояснень. Том охоче погодився. Оповідання його було довге, але дуже захоплююче. Ніхто не наважувався перебити його. Всі слухали як зачаровані. Коли він закінчив, містер Джонс сказав:

— Я думав, що приготував для публіки хороший сюрприз, але я сам визнаю, що порівняно з цим мій сюрприз нічого не варта дрібниця.

Полічили гроші. Їх виявилося трохи більше за двадцять тисяч доларів. Такої суми ніхто з присутніх досі враз не бачив, хоч тут було багато осіб, маєтність яких коштувала далеко дорожче.

Розділ тридцять п’ятий

Зворотна сторона багатства

Читач може легке зрозуміти, що несподіване збагачення Тома й Гека викликало цілий переполох у вбогому містечку Санкт-Петербурзі. Така величезна сума грошей, та ще золотом, здавалася майже неймовірною. Про знахідку стільки говорили, з неї так дивувалися, що багато жителів просто-таки з глузду з’їхали. Кожний "зачарований" будинок у Санкт-Петербурзі й навколишніх селах було розібрано по деревині, дошка за дошкою. В кожному такому домі розколупували фундамент, шукаючи схованих скарбів. І робили це не хлопці, а дорослі чоловіки, люди солідні, зовсім не мрійники. Де б не з’являлися Том і Гек, їх шанували, вихваляли, милувалися з них. Хлопці не могли пригадати, щоб раніше їхні слова мали хоч якусь вагу, але тепер кожне їхнє словечко підхоплювали й повторяли на всі лади, як премудрість. В кожному їхньому вчинкові бачили щось особливе. Вони ніби втратили здатність діяти і говорити як звичайні хлопчики. Більше того, в їхньому минулому житті знайдено було такі особливості, які ясно показували, що вони були незвичайні діти. Місцева газетка надрукувала їхні біографії.

Вдова Дуглас віддала Гекові гроші в банк під шість відсотків річних, а суддя Течер, на просьбу тітки Поллі, зробив те саме з Томовими грошима. Кожен хлопець мав тепер просто-таки величезний прибуток: по долару щодня і навіть у неділю — півдолара, рівно стільки, скільки отримував священик, вірніше — скільки йому було обіцяно, бо насправді йому ніколи не вдавалось зібрати цю суму з своїх парафіян. У ті добрі старі часи харч і квартира для хлопчика коштували всього лише долар з чвертю за цілий тиждень, включаючи витрати на навчання, одяг і на баню.

Суддя Течер був дуже високої думки про Тома. Він казав, що звичайний хлопець ніколи не міг би вивести його дочку з печери. Коли Беккі розповіла батькові по секрету, як Том урятував її від різки, прийнявши на себе її провину, суддя був дуже зворушений. А коли Беккі стала просити, щоб батько не судив його суворо за жахливу брехню, завдяки якій відшмагали його, а не її, суддя схвильовано заявив, що то була самовіддана, благородна, великодушна брехня, яка гідна того, щоб високо підняти свою голову й крокувати плече в плече з прославленою правдою Георга Вашінгтона — тією правдою, яку він сказав про сокиру19.

Беккі здавалося, що її батько ніколи не був таким гордовитим і серйозним, як тоді, коли він, ходячи по кімнаті, тупнув ногою і промовив ці чудові слова. Вона відразу ж побігла розповісти про це Томові.

Суддя Течер сподівався, що з Тома буде колись або великий юрист, або великий полководець. Він обіцяв подбати, щоб Тома прийняли до Національної військової академії, а після того — до найкращої юридичної школи в країні, це для того, щоб Том підготувався до будь-якої з цих двох професій, а може й до обох відразу.

Багатство Гека Фінна і опіка над ним вдови Дуглас ввели його у багаті кола, вірніше, втягли, втиснули силоміць, і його страждання були майже нестерпні. Вдовині слуги умивали його, чистили йому одяг, причісували його гребінцем і щіткою, щоночі клали його спати на огидно

чисті простирала, де не було жодної брудної плями, яку він міг би притиснути до свого серця, як давнього друга. Він мусив їсти виделкою і ножем, мусив користуватися серветками, тарілками, чайними чашками, мусив учитися по книзі, мусив ходити до церкви, мусив розмовляти так добростойно і чемно, що слова втратили всякий смак для нього; куди б він не повертався, кайдани і пута цивілізації зв’язували йому руки й ноги.

Три тижні він мужньо терпів ці муки, нарешті не витримав і одного чудового дня зник. Дві доби вдова у великій тривозі шукала його повсюди. Його шукали в усіх закутках, нишпорили в річці, думаючи знайти там його тіло. Нарешті на третій день уранці Том Сойєр догадався заглянути в порожні діжки за старою різницею, і в одній з них він знайшов утікача. Гек щойно проснувся, поснідав украденими десь недоїдками і лежав тепер, з насолодою покурюючи люльку. Він був невмиваний, незачесаний, одягнений у те саме старе дрантя, що так прикрашало його в дні, коли він був ще вільний і щасливий. Том витягнув його, розповів, скільки тривог і турбот завдав він усім, і переконував йти додому. Обличчя Гека відразу втратило вираз спокійного щастя. Він зажурився і мовив:

— І не кажи про це, Томе! Я спробував, але нічого не виходить. Томе. Це не для мене… Я не звик до цього. Вдова добра, ласкава, але терпіти я не можу їхніх порядків! Вона змушує мене щоранку вставати в певний час; хоч-не-хоч, іди вмиватися; потім розчісують мене — аж тріщить. Вона нізащо не дозволяє мені спати в дровнику. А цей клятий одяг! Він мене душить, Томе. Та крізь нього, мабуть, і повітря не проходить, і такий він — чорт би його взяв! — гарненький, що в ньому ні сісти на землю, ні лягти, ні повалятися де хочеш. З погребів я не з’їжджав уже, здається, цілі роки! Та ще ходи до церкви, сиди там і ляпай вухами,— ненавиджу нудні проповіді,— навіть мух там не можна ловити, ні гумки пожувати. А в неділю носи черевики, а скидати їх не смій. Вдова і їсть за дзвоником, і спати лягає за дзвоником, і встає за дзвоником,— у всьому такі жахливі порядки, що ніяка людина не витримає.

— Але ж усі так роблять, Геку!

— Ох, Томе, це мені байдуже! Я не всі, мені цього не витримати. Аж моторошно стає, коли тебе так зв’язують. Та й їжу здобути там занадто легко — аж не цікаво їсти. Захочеться рибу ловити — проси дозволу; поплавати — проси дозволу. Хай йому грець! — на все проси дозволу. Та мусиш іще висловлюватися так ввічливо, що й говорити пропадає охота. Коли б я не тікав іноді на горище і не лаявся там як слід, щоб відвести душу, я помер би, Томе. Вдова не дозволяє курити, не дозволяє кричати, не дозволяє позіхати, потягуватися, чухатися.

Потім він викрикнув з особливим роздратуванням і гнівом:

— І весь час вона молиться, Томе! Молиться,— щоб їй ласки не було! — з ранку до вечора. Ніколи я не бачив такої жінки!.. Я мусив був утекти від неї… Їй-богу, мусив. А тут іще скоро відкривають школу, і мені треба було б ходити туди, а цього я вже не витримав би! Слухай, Томе, бути багатим не так уже добре. Багатство — це сум і турботи, сум і турботи. Тільки й думаєш, як би швидше здохнути. А оце дрантя — воно мені до душі, і оця діжка — до душі. Я вже ніколи їх більше не покину. Томе, ніколи б не мав я такого клопоту, коли б не ці кляті гроші. Візьми ти, будь ласка, мою частку собі і користуйся нею, як хочеш, а мені давай іноді десять центів… але не часто, бо, на мою думку, тільки те й приємно, що дається важко. А ти за це піди й попроси вдову, щоб вона лишила мене на волі.

— О Геку, ти знаєш, що я не можу зробити так… Це було б нечесно… А до того, коли ти ще трохи потерпиш,— от побачиш сам,— тобі це життя сподобається.

— Сподобається? Чи сподобається мені сидіти на гарячій печі, коли я на ній посиджу довгенько!.. Ні, Томе, я не хочу бути багатим, не хочу жити в їхніх чортових і задушливих будинках. Я люблю цей ліс, цю річку, ці порожні діжки,— я вже від них нікуди не піду. Та хай йому грець! Тільки ми дістали рушниці й маємо печеру й усе, щоб стати розбійниками, як тут з’являються оці чортові гроші і все псують!

Том поспішив скористуватися нагодою:

— Слухай, Геку, багатство мені ніяк не завадить стати розбійником.

— Це правда, Томе?

— З місця мені не зійти, коли неправда. Але, Геку, ми ж не можемо тебе прийняти до ватаги, коли ти не матимеш пристойного вигляду.

Радість Гека миттю погасла.

— Не можна буде прийняти мене, Томе? А хіба ж ти мене не прийняв до ватаги піратів?

— Так, але то інша річ. Розбійники — не рівня піратам. Здебільшого розбійники належать до вищих кіл — все більше графи й герцоги.

— Слухай, Томе, ти завжди був приятелем мені. Ти ж не виженеш мене з ватаги, чи не так. Томе? Не виженеш? Правда?

— Геку, я, звичайно, хотів би, щоб ти був зі мною, але що скажуть люди? Вони скажуть: "Фе! Ватага Тома Сойєра! Ну й шантрапа там!" Це вони тебе матимуть на увазі, Геку. Тобі це, мабуть, не сподобається — і мені, звичайно, теж.

Гек з хвилину помовчав, борючись сам з собою. Нарешті він сказав:

— Добре. Я повернуся до вдови Дуглас на місяць і постараюсь звикнути. Тільки ти вже прийми мене до ватаги. Томе.

— Гаразд, Геку, по руках! Ходім, голубе, а я попрошу вдову трохи попустити тобі віжки.

— Правда, Томе, попросиш? Це добре. Коли вона хоч трохи попустить віжки, я в затишному місці куритиму й лаятимусь. Тоді, може, якось переживу. Коли ти збереш ватагу і підеш у розбійники?

— О, незабаром. Ми, може, сьогодні зберемо наших хлопців і виголосимо присягу.

— Що зробимо?

— Виголосимо присягу.

— А як це?

— Ми всі поклянемося стояти один за одного, ніколи не розповідати таємниць ватаги, навіть коли нас різатимуть на шматки; ми вбиватимемо кожного, хто скривдить кого-небудь із нашої ватаги, і не тільки його, а й усіх членів його родини.

— Це добре, це дуже добре, Томе!

— Ще б пак! І клястися треба неодмінно опівночі, у найглухішому, найстрашнішому місці, яке тільки можна знайти,— найкраще у зачарованому будинку. Та, на жаль, усі такі будинки зруйновано…

— Не біда, аби опівночі, Томе.

— Воно так. А клястися треба на труні і розписуватися кров’ю.

— Оце на щось таки схоже! Це в мільйон разів веселіше, ніж бути піратом. Нехай так, Томе, я сидітиму у вдови, хоч би мені довелося здохнути, і коли зроблюся справжнім розбійником і всі говоритимуть про мене,— вона, по-моєму, сама пишатиметься, що дала мені притулок у своєму домі.

ЗАКІНЧЕННЯ

Тут кінчається наш літопис. Оскільки це історія хлопчика, вона повинна зупинитися саме тут: якби її вести далі, то вона перетворилася б на історію дорослої людини. Коли пишеш роман про дорослих, то знаєш точно, де зупинитися: на весіллі; коли пишеш про дітей, став останню крапку, де тобі буде зручніше.

Більшість героїв цієї книги живе й досі; вони благоденствують і цілком щасливі. Може, коли-небудь згодом я визнаю за доцільне знову взятися до історії виведених у цій книзі дітей і подивлюсь, які вийшли з них люди, тому я зробив би дуже нерозумно, якби розповів вам зараз про їхнє теперішнє життя.

ПРИМІТКИ

1 — Американці люблять давати своїм малим містечкам гучні назви столиць. У них є кілька Парижів, три чи чотири Єрусалими, Константинополь і т. д. Містечко, про яке йде мова в цій книзі, вони назвали ім’ям тодішньої російської столиці.

2 — Ярд — англійська міра довжини (0,91 метра). Фут — 0,31 метра.

3 — Масса (зіпсоване "мастер") — панич.

4 — За біблійним переказом Давид був цар, а Голіаф — силач і борець. Першими учнями Христа біблія називає Петра і Андрія.

5 — Клерки — дрібні урядовці.

6 — Гангрена — страшна хвороба, змертвіння частини тіла, так званий Антонів вогонь.

7 — Том і Джо Гарпер граються в Робін Гуда. Робін Гуд — знаменитий розбійник, герой англійських народних пісень та легенд, жив із своїми товаришами у Шервудському лісі. Хлопчики розігрують зустріч Робіна Гуда з лицарем Гаєм Гісборном.

8 — Шериф — урядова особа, що виконує обов’язки судді або поліцая в окрузі.

9 — За тих часів з релігійних міркувань медикам заборонялося вивчати анатомію на людських трупах. Тому лікарі й студенти мусили підкупати грабарів, щоб ті відкопували покійників.

10 — Пікнік — прогулянка за місто.

11 — Наведені нижче уривки творів цілком запозичено без змін із книжки, надрукованої під заголовком "Проза і поезія однієї західної леді", бо в них найточніше додержано стилю, властивого творам школярок, і ніяка підробка не могла б зрівнятися з ними. Примітка автора.

12 — 4 липня — свято в Сполучених Штатах Америки: роковини "декларації американської незалежності" (1776 року).

13 — Розправа юрби з злочинцями без суду.

14 — В трагедії Шекспіра "Юлій Цезар" привид римського полководця й імператора Цезаря творить неймовірні вчинки. Щоб висловити своє велике здивування, англійці (і американці) вигукують: "О, привид великого Цезаря!"

15 — Валлієць — уродженець Валліса, або Уельса, південно-західної частини Великобританії.

16 — Констебль — полісмен.

17 — Сталактити — затверділі маси вапна, які спускаються зі стелі деяких печер, наче великі бурульки. Назустріч їм з землі печери піднімається така сама маса у вигляді вапняних конусів — сталагмітів.

18 — Тут перераховуються різні події стародавньої та нової історії: падіння Трої (1184 р. до нашої ери); заснування Рима (753 р. до нашої ери); відкриття Америки Колумбом (1492 р.); Лексінгтонська битва (під містом Лексінгтоном в Америці) була першою бойовою сутичкою американців з англійцями у війні за незалежність (1755 р.).

19 — Георг Вашингтон — перший президент Сполучених Штатів Америки. В усіх американських підручниках зображується як один з найправдивіших людей на землі. Між іншим, у цих книгах говориться, що, коли він, бувши хлопчиком, зрубав у батьківському саду вишню, то з любові до правди нібито признався в цьому своєму суворому батькові.